حکومەتی هەرێمی کوردستان – عێراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

سەرەتاکانی زانستی ئابووری

بۆ پۆلی دەیەمی ئامادەیی وێژەیی وبازرگانی

دانانی: د.زکي حسين قادر
د.جودت جعفر خطاب
د.خالد حيدر عبد
كامران احمد حمد

پێداچوونەوەی زانستی: د.محمد سلمان محمد
عمر علي شريف
احمد رسول درويش

چاپی نۆیەم ٢٠١٥ زایینی ٢٧١٥ کوردی ١٤٣٦ کۆچی

سەرپەرشتی زانستی چاپ: عبید خضر فتح الله
سەرپەرشتی هونەری وچاپ: عوسمان پیرداود
ناری محسن أحمد

نەخشەسازی بەرگ: زاگرۆس محمود
نەخشەسازی ناوەرۆک: سابات صدقی أسماعیل
جێبەجێکردنی بژاری هونەری: لانە مجید میریحی

بەناوی خوای گەورە ومیهرەبان

پێشەکی

ئـەم کتێبـە هـەنگاوێکی نوێیـە لـە پلانـی بەڕێوەبەرایـەتی گـشتی پرۆگرامەکان لە وەزارەتی پەروەردە،دوای ئەوە دێ کە خوێندن لە قۆنـاغی ئامادەیی لە پۆلی دەیەمی ئامادەیی (وێژەیی) وبازرگانی پۆلێن کرا بۆ دوو بەش– زانستی ووێژەیی– مەبەست لە دانانی ئەم کتێبە دەوڵەمەنـد کردنـی پرۆگرامـەکانی پـۆلی دەیـەمی ئامـادەیی و (وێـژەیی) و بازرگانی،چـونکە بابەتی زانستی ئابووری وەك پێویستییەکی گرنگی ئەم قۆناغی خوێندنەیە. بۆ ئەم مەبەستەش لێژنەیەکی تایبەت هەستا بـەم کارە،ولـە ئەنجامـدا ئـەم کتێبە دەکەوێتە بەردەستی فێرخوازانی خۆشەویست.

کتێبەکـەش شـەش بەشـە، سـەرەتاکانی زانـستی ئـابووری دەگرێتـە خۆی، لەبەشـی یەکـەم پێناسـەی زانـستی ئـابووری چـەمکە بنەرەتییـەکان ،ولەبەشی دووەمدا باس لە سیستەمە ئابوورییەکان دەکات.

هەرچی بەشی سێیەمی کتێبەکەیـە (بـیردۆزی خواسـت وخـستنەڕوو) دەگرێتە خۆی ولەبەشی چوارەم(نەرمی نواندن) روون دەکاتـەوە، ولەبەشـی پێنجەم (بیردۆزی رەفتاری بەکاربەر)ە وبەشی شەشەم (تێچوون وبـیردۆزی بەرهەم هێنان)ە.

جـا مامۆسـتایانی بـەڕێز وفێرخـوازانی ئـازیز ئـەم کتێبـە نوێیـە (سـەرەتاکانی زانـستی ئـابووری) لـە هـەر بابـەتێك تێبینیتـان هـەبوو ، بفەرموون بە پێشنیارەکانتان کتێبەکە دەوڵەمەند بکەن.

دانەران

بەشی یەکەم

سەرەتاکانی زانستی ئابووری

سەرهەڵدانی زانستی ئابووری و پەیوەندی بە زانستەکانی ترەوە :

یەکەم: سەرهەڵدانی زانستی ئابووری :

وشەی ئابووری (Economics) لە زمانی ئینگلیزیدا دەگەڕێتەوە بۆ دوو وشەی لێکدراوی یۆنانی(Nomas) کەمانای بەڕێوەبردن یان هەڵسوڕاندن دێت (Oikos) کە مانای ماڵ دەگەیەنێت ، لەبەر ئەوەی مانای سەرەکی ئابووری بەڕێوەبردنی سەرچاوەکانی سامان بووە لە لایەن تاك یان کۆمەڵ یان حکومەتەوە. ئەمەش بەمانای ئەوەی مرۆڤ ئابووریانە هەڵسوکەوت دەکات ئەگەر هاتوو بە باشی سەرچاوەکانی سامانی بەکارهێنا یاخود لێهاتووانە بەکاری هێنا کە ئەمەیان بەمانای بەدەست هێنانی گەورەترین سووی ماددی بە کەمترین تێچوون و ڕەنج.

بیروڕا ئابوورییەکان لەسەردەمە کۆنەکاندا «شارستانیەتی یۆنانی و ڕۆمانی کە دوو شارستانی کۆنن» بوونی خۆیان هەبووە، ئەرستۆ بەیەکەم کەس دادەنرێت کەسەرەتاکانی تیۆری ئابوری دارشتووە لە سەر بنەمای شیکردنەوەی دیاردەکانو گیروگرفتە ئابوورییەکان و یەکەم کەسە کە هەوڵی داوە ئابووری بکات بە زانست.

لە سەدەکانی ناوەراستدا بیروڕا ئابووریەکان هەبووە چ لە ئەوروپای مەسیحی یان لە رۆژ هەلاتی ئیسلامیدا، بەلاَم بوونی ئەم بیروڕا ئابوریانە مانای ئەوە نییە کە زانستی ئابووری بە مانا زانستیە تەواوەکەی بوونی هەبووبێ.زانستی ئابوری تارادەیەك لەمێژووی نوێدا دروست بوو لە پاش پەرەسەندنەکانی سەدەکانی ناوەڕاستەوە، بەو جۆرە چەند رەوتێکی نوێی

بیروڕای ئابووری پەیدا بوون لەوانەش (قوتابخانەی بازرگانییەکان) کـە لـە سەرەتای سەدەی پانزە هەبووە تاوەکو ناوەڕاستی سەدەی هەژدەهەم، لە پاشاندا قوتابخانەی فیزیوکراتەکان (سروشتیەکان).

پاش ڕووداني چەندین پـەرەسەندن لەگشت بوارەکـانی کۆمەلآیـەتیو رامیـاری و ئابووری لـە ئـەوروپا قوتابخانـەی کلاسـیکی پەیـدا بـوو وەك ڕەنگدانەوەیەك بۆ ئەوگۆران و پەرەسەندنانە ، پاش پەیدابوونی قوتابخانەی کلاسیك بیری ئابوری زۆر پێش کەوتو زانستی ئابوری بـە تـەواوی دروسـت بـوو وە وەك زانـستێکی سـەربەخۆ سـەری هەڵدا. لە سـاڵی ١٧٧٦ز زانـای ئابووریناسی ئوسکتلەندی ئادەم سمث کتێبی (سامانی میللەتان) ی دەرکرد کە بەدانانی ئەم کتێبە زانستی ئابوری پێشکەوتنێکی بەرچـاوی بینـی وەك تەواوکـەرێك بـۆ بۆچـوونەکانی نوسـەرانی قوتابخانـەی کلاسـیکی ئەگـەر بە ڕەخنەگرتنیش بێ.

دووەم: پێناسەی زانستی ئابووری:

زانستی ئابووری کۆمەڵێك پێناسەی جیاوازی هەیە بە هۆی فرەیی وهەمەلایەنی ڕۆڵی ئابووری و زیادبونی گرنگی ئەم زانستە، لەگەڵ بوونی جیاوازی لە ئاراستە بیرییەکانی سەرجەم قوتابخانە ئابوورییەکان. بۆ نموونە ووشەی ئابووری لای ئەرستۆ مانای (زانستی هەڵسوڕاندنی ماڵە)[١]

بەڵام نووسەری فەرەنسی (مونکراتیان) لە کتێبی (توێژینەوە لە ئابووری سیاسیدا) دەڵێت زاراوەی ئابووری ڕامیاری مانای (پرەنسیپەکانی بەڕێوەبردنی ئابووری دەوڵەتە) لەبەر ئەوەی گرنگی دەدات بە بنەماکانی دارایی دەوڵەت[٢].لە پاشاندا بەکارهێنانی زاراوەی ئابووری ڕامیاری بەرفراوان بوو تاوەکو ئابووری کۆمەلآیەتیشی گرتەوە لە ساڵی ١٧٦٧ (جون ستیوارت مل) ئەم زاراوەیەی لە کتێبی (An eqairy in to economy the principle of political) بەکارهێناوە. لەو سەردەمەدا ئەو باوەڕە باو بوو کە پێی وابوو زانستی ئابووری تایبەتە بە توێژینەوەی ئەو ئامرازانەی کە گرنگی دەدات بە دەوڵەمەندبوونی (وڵات، نیشتمان) لە ڕووی مادیەوە ئەم باوەڕە لە کتێبی (سامانی میللەتان)ی ئادەم سمیث دا ڕەنگی دایەوە کەساڵی ١٧٧٦ بڵاوکرایەوە.

(مارکس) زاراوەی ئابووری ڕامیاری لە کتێبی (سەرمایە) بەناونیشانێکی ناسەرەکی کە (ڕەخنەی ئابووری سیاسی) بوو لە ساڵی ١٨٦٧ بەکاری هێناوە . ئابووریناسی ئینگلیزی (ئەلفرێد مارشال) زانستی ئابووری پێناسە دەکات و دەڵێت (توێژینەوەیەلە چالاکی ژیانی ئاسایی مرۆڤ و وردبوونەوەیە لەو بەشەی چالاکی تاك و پەیوەندییە بەتینە

کۆمەڵایەتییەکەی بۆ بەدەست هێنانی بنەما مادییەکانی خۆشگوزەرانی و بەکارهێنانیان)[٣] هەروەها مارشال دەڵێت: (زانستی ئابووری بریتییە لە توێژینەوەلە سامان لە لایەك و توێژینەوە لە مرۆڤ لە لایەکی تر)[٤].

بەڵام ئابووریناسی سویدی (ویکسل) پێی وایە کەدیاردەی ئابووری یاخود چالاکی ئابووری بریتییە لە (هەموو تەقەلایەکی رێکخراو بۆ پڕکردنەوەی پێداویستییە مادییەکان یاخود گەڕان بەدوای ئەو ئامرازانەی کەوا لەبەر دەستن بۆ هێنانەدی گەورەترین بڕی بەرهەم، یان هێنانەدی ئاستێکی دیاریکراوی بەرهەم هێنان تابکرێ بە کەمترین ئامرازەکان)[٥].

بەڵام لای ئابووریناسی فەرەنسی (بیجو) (زانستی ئابووری ئامرازێکە بۆ توێژینەوە لە چۆنیەتی زیاد کردنی بەرهەم بە ئامانجی چاك کردنی ئاستی بژێوی)، هەروەها زانای ئینگلیزی (ڕۆبنز) پێناسەیەکی زۆر باو بۆ زانستی ئابووری دەکات کە ئەمڕۆ زیاتر قبوڵ کراوە و بەکاردەهێنرێت (زانستی ئابووری بریتی یە لەو زانستەی لێکۆڵینەوە دەکات لە ڕەفتاری مرۆڤ وەك پەیوەندییەك لەنێوان ئامانجەکانی ولەنێوان ئەو ئامرازە دەگمەنانەی‌کە دەتوانرێ شوێنگرەوەی تری بۆ بەکاربهێنرێ) بەڵام زانای ئەمەریکی (ساملسۆن) بەم جۆرە پێناسەی ئابوری دەکات «زانستی ئابوری بریتیە لە توێژینەوە لە چۆنیەتی هەڵبژاردنی ئەو رێگایەی کەبەهۆیەوە تاك وکۆمەڵگا دەرامەتە دەگمەنەکان بەکاردەهێنن کە دەتوانێ شوێنگرەوەی تریان بۆ بەکاربهێنرێ بۆ بەرهەمهێنانی شمەکە هەمە چەشنەکان و دابەش کردنەوەیان بەسەر تاك و کۆمەڵگەدا بۆ ئەوەی بەکارە بێنن لە ئێستا یان لە ئایندەدا)[٦].

لـەو پێناسـانەوە بۆمـان دەردەکـەوێت کـە زۆربـەی پێناسـەکان ئـەوە دەردەخەن زانستی ئابووری جەخت دەخاتـە سـەر (چۆنیەتی بـەکاهێنانی دەرامەتـە دەگمەنـەکان بـۆ پڕکردنـەوەی پێداویـستیە هەمەچەشـنەکانی کۆمەڵگا).

بەشـێوەیەکی گـشتی زانـستی ئـابووری تایبەتمەنـدە بـەوەڵام دانەوەی ئەم پرسیارانەی خوارەوە:

١- ئەو شمەك و خزمەت گوزاریانەی کـە بەرهـەم دەهێنـرێن چـین؟ وە چەند بەرهەم دەهێنرێن؟.

ئـەم پرسـیارە ڕاسـتەوخۆ لـە دەگمـەنی دەرامەتەکانـەوە دروسـت دەبێت ئەوانیش (کار، زەوی، سەرمایە، ڕێکخستن) پێداویستیەکانی مرۆڤ کە دەکرێت پڕبکرێنەوە لە ڕێگەی شمەك و خزمەت گوزاری بەکاربردنـەوە، ئەمڕۆ لـە جیهانـدا ئـەم پێداویـستیانە بێ سنورن، بـەڵام لـە بەرامبـەر ئـەم پێداویستییە زۆرانەدا خستنە ڕووی دەرامەتەکان بەش ناکـەن بـەڵکو تـەنها بەشی بەرهەمهێنانی بڕێکی کەم لە شمەك و خزمەتگوزارییەکان دەکـەن کە خەڵك دەیانەوێت، ئەم ڕاستییەوای کردوە کە پسپۆڕانی ئابووری ڕوو بـە ڕووی گرفتێکـی بنـچینەیی بکاتـەوە ئـەویش گـرفتی دەگمەنـییە، کـە دەرامـەتی تـەواو لەبەردەسـتدا نییـە بـۆ بەرهەمهێنانـــی سـەرجەم ئـەو شمەکانەی کە تاکەکانی کۆمەڵگە دەیانەوێت.

بەڵام دەربارەی جۆری ئەو شمەکانـەی کـە دەبێـت بەرهـەم بهێنـرێن یان بەرهەم نـەهێرێن، ئـەم بابەتـە وابەسـتەیە بـە گـرفتی تەرخانکردنـی

دەرامەتە دەگمەنەکان بۆ بەکاربردنە داواکراوەکان لـە چوارچێوەی بوونی کۆمەڵێك لە شۆێنگرەوەکان (البدائل)،بڕیاردانی تایبەت بۆ تەرخانکردنـــی ئەو دەرامەتانە لە ئابووری بازاڕی ئازاد دا لەلایـەن هێزی بـازاڕەوە دەبێـت ئەویش یان خواست و خستنە ڕوە یان میکانیزمی نرخە.

٢- بە چ ڕێگەیەك ئەو شمەکانە بەرهەم بهێنرێت؟

لە کاتێکدا ئەم پرسیارە دروست دەبێت گەر هاتوو زیاتر لە ڕێگایەکی هونەری هەبێت بۆ بەرهەم هێنـانی شمـەك، بـۆ نمونـە دەکرێـت بـەروبوومی کشتوکاڵی بەرهەم بهێنرێت بە بەکارهێنانی شێوازی کشتوکاڵی چڕو پـڕ لـە ڕوبەرێکی بچوکی زەوی دا بەکارهێنانی بڕێکی گەورە لە پەیینی کیمیـایی و هێزی کاری زۆر و ئامێری پێشکەوتوو یان بە هۆی بەکارهێنانی ڕووبـەرێکی بەرفراوان لە زەوی و بەکارهێنانی بڕێکی کـەمی پـەیینی کیمیـایی و هێـزی کار و ئامێر، هەردوو ڕێگاکە دەشێت بەکاربهێنرێت بۆ بەرهەمهێنانی هـەمان بڕ لە هەندێ شمەك، ڕێگەی یەکەم ئابووری کردن لە زەویدا بـەکاردەهێنێت بـەڵام دەرامەتـەکانی تـر زۆر بـەکاردەبات . بـەڵام ڕێگـەی دووەم ڕووبـەری بەرفراوان لەزەوی بەکار دەهێنی،بـەڵام دەرامەتـەکانی تـر ئابوریانـە بـەکار دەهێنی.

٣- چـۆن بـڕی بەرهــەمی شمــەك دابــەش دەکرێـت بەســەر تاکــەکانی کۆمەڵگەدا؟

مەبەسـت لـەم پرسـیارە ئەوەیـە چـۆن بەرهـەمی نەتـەوەیی دابـەش دەکرێت بەسەر سەرجەم تاکەکان و و چینەکانی کۆمەڵگادا، وەکو کرێکاران و خاوەن زەوی و خاوەن سەرمایەکان لە سـەرجەم وڵاتانـی دنیادا. تـا چ

ڕادەیەك حكومەت دەتوانێت سەركەوتوو بێت بەهۆی دەست تێوردانیوە لە ڕاستكردنەوەی شێوازی دابەش كردنی داهاتدا؟ ئایا ئەنجامی ئەم دەست تێوەردانە چی دەبێت؟

٤- ڕادەی لێهاتوویی لەبەكارهێنانی دەرامەتەكان چەندە؟

ئەم پرسیارە دوو پرسیاری دیكە دەگرێتە خۆ ئەوانەش:

أ- ئایا بەرهەم هێنان بەشێوەیەكی لێهاتووانە دەبێت؟

ب- ئایا دابەشكردنی بەرهەم هێنراو بە شێوەیەكی لێهاتووانە دەبێت؟

پاش ئاماژەكردن دەربارەی بڕی ئەو شمەكانەی كە بەرهەم هێنراون و چۆن بەرهەم هێنراون، وە بەسەر كێدا دابەش كراون، ئنجا ئەو پرسیارە دێتەوە ئاراوە ئایا بڕیارە تایبەتەكان بەبەرهەم هێنان و دابەشكردن بڕیاری لێهاتوون ولەشوێنی خۆی دان؟

٥- ئایا دەرامەتەكانی وولات هەمووی بە تەواوی بەكارهێنراون یان هەندێكیان هێشتا كاریان پێ نەكراوە؟

دەشێ ئەم پرسیارە كەمێك نامۆ بێت، چونكە چۆن دەكرێت بگوترێت دەرلمەتەكان دەگمەنن لە هەمان كاتدا پرسیار بكرێت دەربارەی بەكار نەهێنانی تەواوی دەرامەتەكان.گومان نییە هیچ كەس و حكومەتێك پلان دانانێت بۆبەفیرۆدانی دەرامەتەكان، بەڵام ئەو وڵاتانەی كە پێڕەوی سیستەمی بازاڕی ئازاد دەكەن هەندێك جار توشی كرداری بە فیڕۆ دانی دەرامەتدەبن، یەكێكلە ئەركەكانی زانستی ئابووری بریتی یە لە گەڕان بە

دوای ئەو هۆیانەی کە دەبنە هۆی ڕوودانی ئەو بارودۆخە, یان بڵێین بێ کاری هاوولاتیان و پاشان چارەسەر کردنی.

٦- ئایا توانای ئابووری ولات بۆ بەرهەمهێنانی شمەك و پێشکەش کردنی خزمەت گوزاریەکان گەشەدەکات (زیاد دەکات)؟ یان هەر وەکو خۆی دەمێنێتەوە؟

ئاشکرایە کە کارێکی زۆری دەوێت بۆ ئەوەی بزانرێت ئایا توانای ئابووری نیشتمانی بە جێگیری و نەگۆڕی دەمێنێتەوە دەربارەی بەرهەم هێنانی شمەك و پێشکەش کردنی خزمەتگوزاریەکان یاخود پەرەدەسێنن ساڵ دوای ساڵ. ئەگەر هاتوو ئەو توانایە پەرەی سەند بەشێوەیەکی ڕوو لە زیادی (وەکو زۆربەی وولاتانی ڕۆژ ئاوا بە درێژایی سەدەکانی ڕابردوو) ئەو کاتە دەشێت زیادبوونێکی خێرا و گەورە بێتە دی لە ئاستی بژێوی و گوزەرانی خەلکدا. بابەتی پەرەپێدانی تواناکانی بەرهەم هێنان گرنگترین کێشەن کە بیری ئابووریناسانیان سەرقاڵ و خەریك کردووە لە سەردەمی (ئادەم سمث) ەوە تاکو ئەمڕۆ.

زانستی ئابووری و پەیوەندی
بە زانستەکانی ترەوە

زانستی ئابووری بە یەکێك لەو زانستانە دادەنرێت کە پەیوەندی و تێکەڵاو بوونی زۆری لەگەڵ زانستەکانی تردا هەیە, ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی کاریگەری زۆری هەیە لە سەر زۆریەی لایەن و ئاراستەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی, وە دەکرێت کورتەی هەندێك لەو پەیوەندیانە روون بکرێتەوە بەم جۆرەی لای خوارەوە:

١- پەیوەندی نێوان زانستی ئابووری و زانستی رامیاری:

زانستی ئابووری پەیوەندی توند و تۆڵی بە زانستی رامیاریەوە هەیە, چونکە زانستی رامیاری گرنگی دەدات بە چاودێری کاروباری کۆمەڵگا ,زانستی ئابووریش گرنگی دەدات بە کاروباری کۆمەڵگا لە گۆشەی پێداویستییەکانی وچۆنیەتی پڕکردنەوەیان, هەروەها کار بەدەستە سیاسیەکان دەبێت بەرچاو روونی تەواویان هەبێت دەربارەی بارودۆخی ئابووری لە کاتی بڕیارداندا.

وەك زانراوە زۆریەی جەنگ و شۆڕش و ڕاپەڕینەکان هۆکاری ئابووری لە پشتەوە بووە, بارودۆخی ئابووری زۆرجار وێنەی بەڕێوەبردنی رامیارییەکان دەکێشێت،بۆیە دەتوانرێ بوترێ کە رامیاری و ئابووری دوو رووی یەك دراون.

٢- پەیوەندی نێوان زانستی ئابووری و مێژوو:

زانستی مێژوو تۆماری پێشکەوتنی مرۆڤە لە سەرجەم ئەو قۆناغانەی کە پیایدا تێپەڕیوە , لەگەڵ ئەو رووداو و بارودۆخانەی کە رووبەرووی مرۆڤ بۆتەوە و دەربڕینی چۆنیەتی کارکردن لەگەڵیاندا, زانستی ئابووری ناتوانێت مێژووی ئابووری و ئەزموونی گەلان لە بواری ئابووریدا فەرامۆش بکات , زانستی ئابووری هەوڵ دەدات خاڵە بەهێز و لاوازەکانی ئەزموونی گەلان بزانێت بە هۆی مێژووەوە، هەروەها چۆنیەتی بەکارهێنانی دەرامەتە ئابووریەکان لە کۆن دا بزانرێت، تۆمارەکانی مێژووی ئابووری ئەم بارودۆخانە دەگوازێتەوە بۆ نەوەکانی ئایندە.

٣- پەیوەندی نێوان زانستی ئابووری و ئامار:

پەیوەندی نێوان ئابووری و ئامار پەیوەندیەکی توند و بەهێزە، چونکە شیکردنەوەی ئابووری بە تایبەتی پێوانە کاری بەرادەیەکی زۆر پشت دەبەستێ بەزانیارییە ئامارییەکان، هەروەها شێوازی ئامار ئاسانکاری دەداتە توێژەی ئابووری لە بواری کاری خشتەو وێنەکردنی چەماوەکان کە دەربڕی دیاردە ئابوورییەکانن.

٤- پەیوەندی نێوان زانستی ئابووری و دەروون ناسی:

زانستی ئابووری پەیوەندی هەیە بە دەروونناسییەوە، چونکە رەفتارو هەڵسوکەوتی تاکەکانی کۆمەڵگا بە ڕێگایەکی دیاری کراو کاریگەری هەیە لەسەر پەرەسەندنە ئابووریەکان لەو کۆمەڵگایەدا. توێژەری ئابووری گرنگی دەدات بە زانینی ڕەفتاری تاکە کەس لە کاتی خەرجکردنی داهاتەکەیدا بۆ کڕینی شمەك و خزمەتگوزاری، گومانی تێدا نییە لە پشت ئەو ڕەفتارانەوە هۆکار و پاڵنەری دەروونی هەیە.

٥- پەیوەندی نێوان زانستی ئابووری و لۆژیك (المنطق):

بیردۆزی زانستییەکان بە گشتی و بیردۆزە ئابوورییەکان بە تایبەتی,ڕاست نین ئەگەر بێتو لۆژیکی (منطقي) نەبن, کەس ناتوانێت تێی بگات ئەگەر بێتو توێژەر نەزانێت چۆن پێشەکی و سەلمێنراوەکان بەکار بهێنێت و بیروڕای نوێیان لەسەر دروست بکات بۆ گەیشتن بە دەرئەنجامی نویێ, لەبەر ئەوەی ئەگەر گریمانەکان لۆژیکی نەبن دەبێتە هۆی بەدی هاتنی دەرئەنجامی هەڵە و دەرئەنجامی ناڕاست.

٦- پەیوەندی نێوان زانستی ئابووریو بیرکاری:

زانستی ئابووری زۆرجار پشت دەبەستێت بە بەکارهێنانی شێوازە بیرکاریەکان لە شیکردنەوە و سەلماندنەکان دا وە بە بێ شێوازی بیرکاری زانستی ئابووری ناتوانێت بگاتە ئاکامی ڕاست و تەواو.

گرفتی ئابووری

زۆری پێداویستییەکانی مرۆڤ و دەگمەنی دەرامەتەکان بۆ پڕکردنەوەی ئەو پێداویستیانە دوو هۆکاری گرنگی پەیدابوون و سەرهەڵدانی گرفتی ئابوورین گوڕوتینی ئەو گرفتانە لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر جیاوازە ، بۆشیکردنەوەی گرفتی ئابووری جەخت دەکرێتەسەرئەم لایەنانە :-

یەکەم: چەمکی گرفتی ئابوری .

دووەم:تایبەتمەندییەکان و هۆکارەکانی گرفتی ئابوری .

سێهەم: پایەکانی گرفتی ئابوری .

یەکەم: چەمکی گرفتی ئابووری:

ناوەڕۆکی گرفتی ئابووری بەستراوەتەوە بە دەگمەنی دەرامەتە ئابووریە پێویستەکان بۆ پڕکردنەوەی پێداویستە بێ سنورەکانی کۆمەڵگا لەبەرئەوە بەستراوەتەوە بە دوو هۆکاری سەرەکی یەوە:

١. پێداویستییەکانی مرۆڤ:

پێداویستی (الحاجة) بریتی یە لە بوونی ئارەزوو لە لایەن مرۆڤەوە بۆ بە دەست هێنانی شمەك و کارگوزاری, بۆیە دەشێت بە ئاڵۆز ناوزەد بکرێت, وە ئەم تایبەتمەندیانەی هەیە:-

أ-پێداویستییەکانی مرۆڤ زۆر و جۆراوجۆرن و ئاڵۆزن.

ب-پێداویستییەکانی مرۆڤ تازە دەبنەوە وەك پێداویستی مرۆڤ بۆ خواردن ، سەرەڕای ئەوەی مرۆڤ پاش ماوەیەك لە تێر بوونی برسی دەبێتەوە وە دەبێت جارێکی تر پێداویستیەکە پڕ بکاتەوە.

ج - پێداویستیەکانی مرۆڤ تێکئالاُون.

٢. دەگمەنی دەرامەتەکان :

لێرەدا پێویستە جیاوازی بکرێت لە نێوان دوو جۆر دەرامەت دا:

أ- دەرامەتە نا ئابووریەکان :

ئەمەش بریتی یە لەو دەرامەتانەی کە سنوردار نین, بە مانای بونیان لە سروشتدا زۆرە کە لە پێداویستی مرۆڤ زیاترە، بە مانای ئەوەی کە دەگمەن نین واتە شمەکی گشتین وەکو (هەوا، لم، دەریا، و زەریاکان، ....هتد)

ب - دەرامەتە ئابوورییەکان:

ئەمانە بریتین لەو دەرامەتانەی کە ئامرازی سەرەکی پڕکردنەوەی پێداویستیەکانی مرۆڤن وە ئەم دەرامەتانە بە شێوەیەکی ئاسایی کراون بە چوار جۆرەوە,پێیان دەوترێت بنەماکانی بەرهەم هێنان:

١-کار (العمل) (هێزی کار):

کار بریتی یە لە چالاکی هۆشیارانە و ئامانج داری مرۆڤ کە مرۆڤ ئەنجامی دەدات لە پێناوی بەرهەم هێنانی شمەك و پێشکەش کردنی خزمەتگوزاری,دەشێت ئەو چالاکیە بیری بێت یان چالاکی هێزی بازوو بێت کە بە هۆیەوە مرۆڤ کار لە سروشت دەکات و دەی گۆڕێت و دەیگونجێنێت بەو جۆرەی پێداویستیەکان تێر بکات.کار مەرجێکی پێویستە بۆ ژیانی

مرۆڤ لەبەرئەوەی وەلآمی پێداویستیە مادی ومەعنەوییەکانی مرۆڤ دەداتەوە وە دەبێتە هۆی دارشتنی پەیوەندیە کۆمەلآیەتییەکان لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵدا.

دانیشتوان سەرچاوەی بنەمای کارن بە تایبەتی ئەو کەسانەی کە تەمەنیان لە نێوان (٢٠-٦٠) ساڵدان ئەم دەستەی تەمەنە لە رووی ئابوریەوە کەسانی چالاکن بۆ بەرهەمهێنان و زیاتر بەشداری دەکەن لە پرۆسەی بەرهەمهێنان دا ,وە خاوەنەکانی هێزی کار پاداشتەکانیان لە پاش بەشداری کردن لە پرۆسەی بەرهەمهێنان دا لە شێوەی (موچە و کرێ) دا وەردەگرن.

٢-زەوی (دەرامەتە سروشتیەکان) :

مەبەست لەزەوی وەك یەكێك لە بنەماكانی بەرهەمهێنان سەرجەم هەموو ئەو دەرامەتانە دەگرێتەوە لە سەر زەوی و لەناو زەوی دا هەیە. دەکرێت زەوی لە پرۆسەی بەرهەم هێنان بخرێتە کار بەم جۆرە:ـ

أ- بەکارخستنی زەوی بە مەبەستی کشتوکاڵی.

ب- بەکارخستنی زەوی بە مەبەستی کەڵك وەرگرتن لە کەرەسەی خاو وکانزاکان و نەوتی خاو ... هتد.

ج- بەکارخستنی زەوی بە مەبەستی کەڵك وەرگرتن لە هێزە سروشتیەکان وەك دەریاکان ,تاڤگەکان ,رووبارەکان....هتد.

ئەو داهاتانەی کە لەبنەمای زەوی بە دەست خاوەنەکانیان دەگات لە کاتی بەکارخستنی دا (موڵکانەیە).

٣-سەرمایە:

یەکێکە لە بنەما هەرە گرنگەکانی بەرهەمهێنان. بریتییە لەو پێناو (وسیلة) ئامرازانەی کە بەرهەم هاتووە بە ئامانجی بەکارخستنیان لە پرۆسەی بەرهەمهێنان دا وە بەو جۆرە سەرجەم ئامێر و کەرەسە و هۆکانی گواستنەوە و پرد و ڕێگا و بان و وێستگەکانی بەرهەمهێنانی کارەبا و هەموو ئەو شتانەش کە مرۆڤ پەرەی پێداوە بە بیرو هێزی بازوو تا بووە بە ئامراز و بەکار دەخرێت لە پرۆسەی بەرهەمهێنان دا، داهاتی سەرمایە پێ ی دەوترێت سوود (الفائدة).

٤- ڕێکخەر (ڕێکخستن) :

ئەمەش بریتییە لە بەڕێوەبردنی دەرامەتەکانی پێشوو (وە هەڵسوڕاندنیان) لە ڕێگەی پرۆسەی بەیەکەوە گرێدان بەڕێژەی دیاری کراوبۆ بەرهەمهێنانی شمەك و پێشکەش کردنی خزمەتگوزاری دیاریکراو، وە گرینگترین ئەرك وفەرمانی ڕێکخەر لێکۆڵینەوەی شوێنی پرۆژەیە و گەڕانە بەشوێن سەرچاوەکانی کەرەسەی خاودا، هەروەها لێکۆڵینەوەیە لە بازاڕ و چەندین ئەرکی تر داهاتی ئەم بنەمایە کە ڕێکخەرەکان بە دەستی دێنن پێ ی دەوترێت (قازانج).

دووەم: تایبەتمەندیەکان و هۆکارەکانی گرفتی ئابووری :

١- دەگمەنی :

دەگمەنی هۆکارێکی گرنگە لە هۆکارەکانی گرفتی ئابوری، دەگمەنی لە چەمکی ئابوریدا مانای نە بوونی شمەك نی یە، بەڵکو بریتی یە لە وەی

که ئەو شمەکانە بەشی پێداویستیەکان ناکەن بە تەواوی, چونکە بوونی دەرامەتی ئابوری بە بڕی دیاریکراو نابێتە هۆی پڕکردنەوەی سەرجەم پێداویستیەکانی کۆمەڵگە ,ئەمەش مانای وایە کە کۆمەڵگە ڕووبەڕوی دەگمەنی دەبێتەوە بۆیە لێرەدا پێویستە باس لە دەگمەنی ڕێژەیی بکرێت بەمانای (ڕێژەی دەرامەتە بەر دەستەکان بۆ پێداویستیەکانی مرۆڤ) بۆ نمونە ئەگەر هاتوو پێداویستی ولاتێك سالانە (١٠٠٠٠٠) تەن بێت بۆ گەنم بەلام لەو ولاتەدا سالانە تەنها (٦٠٠٠٠) تەن گەنم بەرهەم بهێنرێت دەتوانرێت بگوترێت ئەو ولاتە بەرەو ڕووی دەگمەنی دەبێتەوە لە بەرهەمهێنانی ئەو بەرو بوومەدا.

بەلام دەشێت ولاتێکی تر تەنها (٥٠٠٠٠) تەن بەرهەم بهێنێ و لەهەمان کاتدا پێداویستی بە (٥٠٠٠٠) تەن هەیە لەو کاتەدا ئەو ولاتە گرفتی دەگمەنی نیە لە بواری بەرهەمهێنانی گەنم دا.

٢-هۆکاری هەڵبژاردن (اختیار):

بە هۆی سنورداری دەرامەتەکان لە لایەك و زۆری پێداویستیەکانی کۆمەڵگە لە لایەکی ترەوە, ئەوا ئەو کۆمەڵگەیە توشی گرفتی هەڵبژاردن (اختیار) لە نێوان پێداویسیەکان دەبێتەوە کە دەتوانرێت پڕبکرێنەوە بەهۆی ئەو دەرامەتانەی کە هەن وە هێشتنەوەی ئەو پێداویستیانەی تر بێ ئەوەی پڕبکرێنەوە ئەمەش مانای ئەوەیە گرفتەکە وەك خۆی دەمێنێتەوە وە دەتوانین ئەمە بەم هێڵکاریە ڕوون بکرێتەوە:

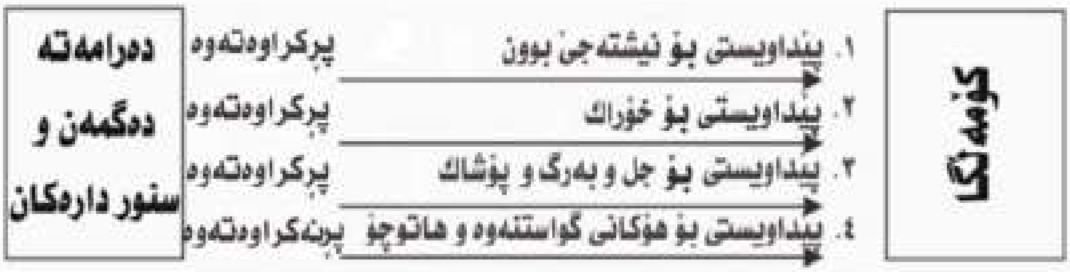

لە کاتێکدا کۆمەڵگا بتوانێت سێ پێداویستی یەکەم پڕبکاتەوە و پێداویستی چوارەم (پێداویستی هۆکانی هاتووچۆ)پڕنەکاتەوە, ئەوا مانای ئەوەیە کە گرفتی ئابووری هەر ماوە.

٢-هۆکارەکانی قوربانیدان (بەختکردن):

دەرامەتە ئابوریەکان بە کارخستنی جۆراو جۆریان هەیە بە مانای ئەوەی کە دەتوانێت کۆمەڵگا پێداویستی بەیەك جۆر دەرامەت هەبێت بۆ چەند بەکارهێنانێك,بەڵام بەهۆی هۆکاری دەگمەنی یەوە (دەرامەتەکان سنووردار ودیاریکراون) کۆمەڵگا ناچار دەبێت کە دەرامەتێك ئاراستەی یەك بەکارهێنان بکات و واز لە دەرامەتەکانی دیکە بهێنێت.

ئەمەش مانای ئەوەیە دەبێت قوربانی بدات بەبەکارهێنانە شوێنگرەوەکانی ئەم دەرامەتە.بەمەش دەوترێت (تێچوونی هەلی شوێنگرەوە) بۆ نموونە پارچە زەوی یەك هەیە, بەڵام کۆمەڵگا پێویستی پێی هەیە بۆ چاندنی گەنم یاخود دروستکردنی خانوو یاخود بە خێوکردنی مەڕو ماڵات ئەگەر هاتوو ئەم زەوییە کرا بە گەنم ناکرێت بە خانوو وە بەکارناهێنرێت بۆ بەخێوکردنی مەڕ و ماڵات بەو جۆرە دەبێت قوربانی بدات بە خانوو دروستکردنی و بەخێوکردنی مەڕوماڵات ، وەک لەم هێڵکاریەدا دیارە:

بەکارخستنی زەوی — ١- چاندنی گەنم

بەکارهێنانی دەرامەت — ٢- دروستکردنی خانووبەرە

پارچە زەوی یەک — ٣- بەخێوکردنی مەڕومالآت

سێیەم – پایەکانی گرفتی ئابووری:

گرفتی ئابووری چەند پایەیەکی سەرەکی دەگرێتە خۆ کە ڕووبەڕووی زۆریـەی کۆمـەلگاکان دەبێتـەوە وە ئـەم پایانـە پابەنـدی کرۆکـی گـرفتی ئابووریە کە ئەمەش لە زۆریی پێداویستی و دەگمەنی دەرامەتی پێویست بۆ پڕکردنەوەیان خۆی دەبینێتەوە ,ئەو بنەمایانەش ئەمانەن:

أ- چی بەرهەم دەهێنی (جۆرو بڕی بەرهەم)

ب- چۆن بەرهەم دەهێنی (شێوازی بەرهەم هێنان).

ج – بۆکێی بەرهەم دەهێنی (دابەش کردنی بەرهەم) .

چەمکە بنەڕەتییەکانی زانستی ئابووری

یەکەم: بیردۆزی ئابووری:

بە شێوەیەکی گشتی بیردۆز (Theory) مانای پوختەکردن وئاسان کردنی واقعە بە جۆرێك یارمەتی دەربێت بۆ تێگەیشتنی ئەو واقعە بە شێوەیەکی باش و پێشبینی کردنی ئەوەی کە روودەدات لە ئاییندە دا, پوختەکردن باشترین ئامرازە بۆ تێگەیشتن و دۆزینەوەی پەیوەندیەکان لە نێوان گۆڕاوەکاندا, زانستی ئابووری لە کۆمەڵێك بیردۆز دروست بووە کە سەرکەوتوو بوون لە لێکدانەوەی دیاردە ئابورییەکان یان بەکارهێنراون وەك ئامرازێك بۆ لێکۆڵینەوەی ئەو پەیوەندیانەی کە لە نێوان دیاردە ئابووریە جیاوازەکاندا هەیە. کەواتە دەشێت بوترێت کە بیردۆزی ئابووری بریتی یە لە کۆمەڵێك گریمانە و چەند پێناسەیەك دەربارەی دیاردەیەکی ئابووری دیاریکراو بۆ لێکدانەوەی ئەو دیاردەیە و گەیشتن بە دەرئەنجامی نوێ لەبارەی ئەو دیاردەیە،بۆ روون کردنەوەی ئەمەش ئەم نمونەیە دەخەینە روو:

ئەگەر هاتوو توێژەرێکی ئابووری ویستی پەیوەندی نێوان بری خواست و نرخ یان داهات یان بری خستنە روو لەگەڵ نرخ روون بکاتەوە , ئەوە دەبێت لە رووی پراکتیکی یەوە ئەوە روون بکرێتەوە کە تاکە نرخ کاریگەری لەسەر بری خواست یان خستنە روو نییە، یان تەنها داهات تاکە هۆکار نی یە کە کاریگەری هەبێت لە سەر بەکاربردن, بەڵکو کۆمەڵێك هۆکاری تر هەن کە کاریگەریان هەیە لەسەر خواست و خستنە روو, لەبەر ئەوە توێژەر پەنا دەباتە بەر گریمانەکان (بیردۆز و لێکدانەوەکان) بۆ

ئامـادەکردنی دۆزێکـی لـەبار بـۆ جـەخت کردنـە سـەر ژمارەیـەك لـە پەیوەندیەکانی نێوان گۆڕاوە ئابووریەکان نەك هەموویان.

دووەم : شیکردنەوەی ئابووری :

مەبەست لە شی کردنەوەی ئابووری بەش بـەش کردنـی ئـەو دیاردە ئابوورییە کـە توێـژەر لێـی دەکۆڵێتـەوە بـۆ ئـەو توخمانـەی کـە ئـەو دیاردەیەیان پێك هێناوە سنوورەکانی دیاری دەکات لەگـەڵ لێکۆڵینـەوەی پەیوەندیەکانی نـاو ئـەو دیاردەیـە , ئـەم جۆرە شیکردنەوەیە بـە هـۆی بەکاربردنی شێواز و ڕێگابیرکارییەکان ئەنجام دەدرێت کە پەیوەندیـە ئـاڵۆز و تێك ئاڵاوەکان دیاری دەکات. دیاری کردنـی بیرکاریانـە نابێـت دوور بێـت لەو ڕووداو و دیاردانەی کە لە جیهـانی بابەتـەکی داهـەن.دەشـێت لـە چوار چێوەی شی کردنەوەی ئابووری دا بە پێی پێوەری یەکە بەرهـەم هێنـەکان جیاوازی بکرێت لە نێوان دوو جۆر شی کردنەوەدا:

جۆری یەکەم – شیکردنەوەی ئابووری هەمووەکی: (Macro Economic analyses):

ئەم جۆرە گرنگـی دەدات بـە شـی کردنـەوەی یەکـە ئابووریـەکان لـە سەر ئاستی هـەمووەکی یـان لـە سـەر ئاسـتی نەتـەوەیی وەکـو (بەرهـەمی نەتەوە، داهاتی نەتەوە، ئاستی گشتی نرخەکان، خواست و خـستنە ڕووی هـەمووەکی ، تێکڕای بـەکاربردن و وەبـەرهێنانی هـەمووەکی) هـەروەها لەگرفتە ئابووریەکان دەکۆڵێتەوە لەسەر ئاستی هەمووەکی وەکـو (بێکـاری و هەڵاوسان) ئەمە جگە لەوەی لەبابەتی تریش دەکۆڵێتەوە وەکو تەرازووی پارەدان (تەرازووی هاوردەنی و ناردەنی) بوودجەی گشتی (خەرجیە گشتی یەکان و دەسهاتە گشتی یەکان)..... هتد.

جۆری دووەم – شی کردنەوەی ئابووری کەرتەکی:
: (Macro economic analysis)

ئەم جۆرە شیکردنەوەیە تایبەتە بە توێژینەوە لە یەکە ئابوریە بچوکەکان وتاکە کەسان و ئە و هۆکارانەی کاریگەریان هەیە لە سەر بڕیارە ئابووریەکان کەیەکە ئابووریەکان دەری دەکەن. بۆ نمونە شیکردنەوەی ئاستی (خواستی تاکەکەس، ڕەفتاری بەکاربەر، ڕەفتاری بەرهەم هێن، خستنەڕوی بەرهەمی یەک پڕۆژە، بازاڕەکان............هتد).

سێیەم: ڕامیاری ئابوری:

زانستی ئابوری ئامرازێکی گرنگە لەو ئامرازانەی کە پشتیان پێ دەبەسترێت لە کاتی دارشتنی ڕامیارییە گشتییەکانی حکومەتدا . وەك باسکرا ئەرکی گرنگ و سەرەکی زانستی ئابوری ئەوەیە کە دەرئەنجامە ئابوریەکان بخاتە روو لەسەر ئەو ڕامیاریە ئابووریەی کەلەلایەن حکومەتەوە دەگیرێتە بەر، لەگەڵ زانینی ئەو ڕاستیەی پەیوەندیانەی نێوانیان، کە ئەمەش مەرجێکی پێش وەختە بۆ حوکمێکی ڕاست ودروست ، هەرچەندە بڕیاری کۆتایی دەربارەی ڕامیاری ئابوری دەشێت پشت ببەستێت بە هەندێك بۆ چوون کە لە چوارچێوەی زانستی ئابوری دەچێتە دەرەوە . بەشێوەیەکی گشتی مەبەست لە ڕامیاری ئابوری ئەو چۆنێتییە کەبەهۆیەوە والە سیستەمەکانی بەرهەمهێنان و دابەشکردن بکرێت بەشێوەیەکی باشتر کاریکەن. شیکردنەوەی ئابوریش بنەمای پێویستە بۆڕامیاریەکی ئابوری دروست.

بەشی دووەم

سیستەمە ئابووریەکان

سیستەمی ئابوری – چەمکی – بنەماکانی :

سیستەمی ئابوری بریتی یە لە کۆمەڵێك رەگەزی مادی و فکری پێکەوە گرێدراو بە پێشوازێکی دیاریکراو بۆ کۆنترۆڵکردنی چالاکی ئابوری لە کۆمەڵگادا بە مەبەستی ئامادەکردنی دەرامەتی مرۆیی و سروشتی بۆ پڕکردنەوەی پێداویستیەکانی تاك وکۆمەڵگا.

بنەماکانی سیستەمی ئابوری :

١– بنەمای تەکنەلۆژی سیستەمەکە.

٢– بنەمای (هزری – بیری) سیستەمەکە.

٣– لایەنی یاسایی و دامەزراوەیی.

چەمکی سیستەمی ئابوری سروشتی ژیانی ئابوریەدەردەبڕێ بە شێوەیەکی گشتی لەگەڵ دەربڕین سروشتی موڵکایەتی و چۆنیەتی هەڵسوڕانی دەرامەتەکان و ئاراستەو مەودای کارو کۆنترۆڵی دەوڵەت بەسەر چالاکی یە ئابوریەکان بەشێوەیەکی تایبەتی.

جۆری موڵکایەتی و چۆنیەتی کارپێکردنی دەرامەتەکان و رادەی دەسەلاّت ودەست تێوەردانی دەوڵەت لە چالاکیە ئابوریەکاندا دەگۆڕێت بەپێی جیاوازی سیستەمەکان. هەروەها لەناو خودی یەك سیستەمدا لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی تر دەگۆڕێن. بەلاّم بەشێوەیەکی گشتی سەرجەم سیستەمەکان هەوڵی چارەسەرکردنی گرفتە ئابوریەکان دەدەن. یاخود هەوڵ دەدەن دەگمەنی دەرامەتە ئابوریەکان کەم بکرێتەوە لە بەرامبەر پێداویستیە بێسنورەکان هەریەکە وبەشێوازی تایبەتی خۆی .

سەرەڕای جیاوازی جۆری سیستەمە ئابوریەکانی ناو کۆمەڵگا, سەرجەم کۆمەڵگاکان ڕووبەڕووی ژمارەیەك گرفتی سەرەکی دەبنەوە کە پێویستە چارەسەری گونجاویان بۆ بدۆزرێتەوە.ئە و گرفتانەش لەم خاڵانەدا خراونەتە ڕوو:ـ

١- پێویستە کۆمەڵگا بەشێوەیەك لە شێوەکان جۆروبڕی ئەو شمەك و خزمەت گوزاریانە دیاری بکات کەدەیەوێ بەرهەمیان بهێنێت واتە دەبێت ئەوە دیاری بکات کە چی و چەند بەرهەم دەهێنێت.

٢- دەبێت کۆمەڵگا ئەو شێوازە دیاری بکات کە بەهۆیەوە شمەك و خزمەتگوزاری پێویست بەرهەم بهێنێت دەبێت گونجاوترین شێواز هەڵبژێرێت بۆ بەرهەمهێنانی سەرجەم شمەك و خزمەتگوزاری واتە دەبێت ئەوە دیاری بکات کە چۆن بەرهەم بهێنێت.

٣- دەبێت کۆمەڵگا شێوازی دابەش کردنی شمەك و خزمەتگوزاری بەرهەم هێنراو دیاریبکات وە بڕیار بدات ئەو شمەك و خزمەتگوزاریانە بەسەر کێدا دابەش بکات.

ئەگەر بێت و سەرجەم کۆمەڵگاکان بەجیاوازی سیستەمە ئابووریەکانیان ئەرکی سەر شانیان بێت کە وەلامی ئە پرسیارانە بدەنەوە چی بەرهەم بێت؟چەندو چۆن بەرهەم دەهێنێت؟وە بەسەر کێدا بەرهەم دابەش بکات؟

گومانی تێدا نی یە کەوەلامی هەر سیستەمێك لە سیستەمێکی تر جیاوازە لە ڕووی جۆری شمەك و خزمەتگوزاری بەرهەمێنراو و بڕەکەی و شێوازی بەرهەم هێنانەکە و چۆنێتی دابەش کردنەکەی لە سیستەمێکەوە بۆ سیستەمێکی تر دەگۆڕێت, بەمانای ئەوەی کەسیستەمەکان جیاوازیان هەیە.ئەمەش بەهۆی بونی زیاتر لەیەك چارەسەر بۆ هەر گرفتێك لە گرفتەکان.وە چارەسەرەکانیش جیاوازیان هەیە بەپێ ی سروشتی

موڵکایەتی هۆکانی بەرهەم هێنان.ئایا جۆری موڵکایەتیەکە گشتی یە یان تایبەتی یەیان بە کۆمەڵە.هەروەها بەپێی ئامانجی ڕاستەوخۆی بەرهەمێنان سیستەمەکان دەگۆڕێن ئایا ئامانج لەبەرهەم هێنان بەدیهێنانی پڕکردنەوەی تەنها خۆیانە(الاكتفاء الذاتي) یان بەدەستتهێنانی قازانجە.یان پڕکردنەوەی زۆرترین برە لە پێداویستیەکانی دانیشتوان.

هەروەها چارەسەرەکان جیاوازن بەپێی ڕادەی دەستێوەردانی حکومەت لەچالاکی ئابوری.کە ئایا بەرفراوانە یان دیاریکراوە یان لەئاستی نێوەندایەجالەبەرئەوەی جیاوازی هەیە لەنێوان وڵاتاندا لە کاروبارانەدا بەو هۆیەوە سیستەمە ئابوریەکان جیاوازدەبن.

هەر لەپەیدابوونی مرۆڤەوە لەسەر زەوی تا ئێستا مرۆڤ بەچەندین قۆناغی پەرەسەندنی جیاوازدا تێپەڕیوە کە لەچاخەکانی پێش مێژووەوە دەست پێدەکات تا ئەمڕۆ.لە ڕاستیدا ئەو قۆناغانەی شێوەیەکی دیارو جیاوازو نەپساوە کە مرۆڤ بینیویەتی بەڵام هەر کۆمەڵگایەبەجۆرێك لە جۆرەکان ئەو قۆناغانەیان بینیوە .سەرەرای بونی جیاوازی بیر خوازان و نوسەران دا لە دیاریکردنی شێوە و ڕوخساری گشتی پەرەسەندنی مرۆڤایەتی بەڵام زۆرینەی نوسەران لەسەر ئەم ڕیزبەندیە ڕێك کەوتون کە بۆ سیستەمە جیاوازەکان کراوە:

١- سەردەمی کۆمەڵگا بەراییەکان (سەرەتاییەکان).

٢- سەردەمی کۆن (کۆیلایەتی).

٣-سیستەمی دەرەبەگایەتی.

٤- سیستەمی سەرمایەداری.

٥ - سیستەمی سۆسیالستی.

گومانی تێدا نیە کە دیاریکردنی مێژووی دەست پێکردن و کۆتای پێهاتنی ئەم قۆناغانە ئاسان نیە بە تایبەتی سەردەمی کۆمەڵگا دێرینەکان.وە بارودۆخی ئابوری لە کیشوەری ئەوروپا وەك ئەوە نیە کە لەکیشوەری ئاسیاو ئەفریقیادا هەبوە.هەروەها بارودۆخی جیهانی ئەمڕۆ زۆر جیاوازە لەبارو دۆخی کۆمەڵگاکان لە مێژووی ڕابردووی چاخە کۆنەکاندا.هەروەها ژیان خۆی لە خۆیدا شەپۆلێکی نەپساوەیە کە گۆڕاوە لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر.

سیستەمە ئابووریەکان:

یەکەم: سەردەمی کۆمەڵگای سەرەتایی (سیستەمی کۆمۆنە):

١- دەرکەوتنی کۆمەڵگای سەرەتایی:

کاری مرۆڤ ڕۆڵێکی گرنگی گێڕاوە لە دروست بوون و پەیدابوونی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی سەرەتاییدا,مرۆڤ توانی ئامێرەکانی کارکردن دروست بکات هەرچەندە لەسەرەتاوە زۆر سادە بوون ئەمەش لەبەر لاوازی مرۆڤ لەبەردەم سروشت و پێداویستی مرۆڤ بەو ئامێرانە,لەگەڵ دروست کردنی سادەترین جۆرەکانی ئامێر لە بەرد ئامێرەکانی کارکردن پەیدابوون,کار داهێنەری پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان بووە,ئەگەر بێتو دروست کردنی ئامێر و بەکاربردنی لە سەرەتاوە بەشێوەیەکی هاوبەش بووبێت ئەوا پەیدابوونی مرۆڤیش لە هەمان کاتدا دەرکەوتنی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی سەرەتایی تۆمار کردوە بەمانای گواستنەوە لە بارێکی ئاژەڵییەوە بۆ بارێکی کۆمەڵایەتی.

٢- مەرجەکانی ژیان و پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان لە کۆمەڵگای سەرەتایی:

بۆ یەکەم جار مرۆڤ داروبەردی بەکارهێناوە,لێرەوە دەسەلآتی مرۆڤ بەسەر سروشت دا دەستی پێکرد بەشێوەیەکی سست,لەسەرەتاوە ژیانی مرۆڤ پێکهاتبوو لە کۆکردنەوەی بەروبوومی دارو درەخت و ڕاو کردن بەکۆمەڵ,لەپاشان دا دۆزینەوەی ئاگر سەرکەوتنێکی گەورە بوو بۆ مرۆڤ بەسەر سروشتدا,ئاگر مەرجەکانی ژیانی زۆر بەقوڵی گۆڕی,وە بەهۆی ئاگرەوە مرۆڤ توانی چەندین جۆر خواردن دروست بکات,هەروەها توانی ئامێری بەرهەم هێنانی نوێ دروست بکات بەتایبەتی لە بەرد لەبەرئەوە لە مێژوو دا ئەو چاخە بە چاخی بەردین ناسراوە کە هەزاران ساڵ درێژەی هەبووە. دوای ئەوە مرۆڤ فێر بوو لە کانزای خاو ئامێر دروست بکات پاشان

له برۆنز پاشان له ئاسن له دواییدا ئەم دوو چەرخە بە چەرخی برۆنزی و ئاسنی ناسراون لە پاشان دا مرۆڤ توانی وردەکاری لە دروست کردنی ئامێرەکاندا بکات, لەپاشان فێری بەخێو کردنی مەڕ و مالآت بوو (لەسەرتاوە سەگی مالّی کرد کرد ئینجا مەڕ و مانگا و بزن و ئەسپ مالّی کران) لە پاشان دا ڕەشە ولآخ وەك ئامێری بەرهەم هێنان وەکو بەکارهێنانی گا و ئەسپ بۆ جووت کردن,بەوجۆرە کشتوکالّی سەرەتایی پەرەسەندنی بەخۆوە بینی فێربوونی بەکارهێنانی ئامێری کانزایی لەلایەن مرۆڤەوە بووە هۆی زیاد بوونی بەرهەم داری کار.

لەکۆمەلّگا سەرەتاییەکاندا مولّکایەتی ئامێرەکانی بەرهەم هێنان هاوبەش بووە وە ئەم جۆرە مولّکایەتی یە بنەمای پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان بووە.

شێوازی کاری هاوبەش و هاوکاری کردن لەگەلّ سادەیی هێزەکانی بەرهەم هێنان گونجاو بەمانای مولّکایەتی وەك پێویستییەك گونجاو بووە لەگەلّ سادەیی هێزەکانی بەرهەم هێنان گونجاو بوون بەمانای مولّکایەتی وەك پێویستیەك گونجاو بووە لەگەلّ سروشتی هێزی بەرهەم هێنان دا.هەروەها بەرهەمی کاریش بەکۆمەلّ بووە.مولّکایەتی تاکە کەس تەنها ئامێرەکانی بەرگری گرتبوەوە,خەلّك بە کۆمەلّی لێك دابڕاو ژیاون تەنها شێوازی کۆمەلآیەتی کار شێوازی هاوکاری سادە بووە.

شێوازی دابەش کردن یەکسانی تەواوبووە لە دابەش کردنی بەروبومەکانی کاری هاوبەشدا ئەمەش بەهۆی نزمی ئاستی ئامێرەکانی بەرهەم هێنان,تاکە یاسای ئابووری لەم سیستەمەدا یاسای دابین کردنی پێویستەکانی ژیانی مرۆڤە بە پشت بەستنی بە ئامێرە سادەکانی بەرهەم هێنان و کاری بەکۆمەلّ وە شێوازی دابەش کردنی یەکسان لەسەر بنەمای مولّکایەتی گشتی هۆیەکانی بەرهەم هێنان.

٣- دابەشکردنی کار:

لەسەرەتادا تاکە دابەشکردنی کار دابەش کردنی سروشتی کار بووە لەسەر بنەمای رەگەز (نێر و مێ) وتەمەن (گەورە و بچوك,منداڵ و گەورە) بۆ نمونە ڕاو کاری پیاو بووە بەڵام کۆکردنەوەی بەروبووم و کاری ناومال و بەخێو کردنی منداڵ کاری ژن بووە.

یەکەم دابەشکردنی کۆمەڵایەتی کار لەگەڵ پەیدابوونی بەخێوکردنی ئاژەڵ و کشتوکاڵدا پەیدا بوو پسپۆریەتی لە کاردا لە ناو خودی کۆمۆنە دا دروست بوو,پەیدابوونی خێڵی شوانکارە یەکەم دابەش کردنی کاری کۆمەڵایەتی بووە کە ئەمە بۆتە هۆی زۆر بوونی بەرهەم داری کار,گرنگترین دەرئەنجامی ئەم دابەش کردنەی کار پەیدابوون و پەرەسەندنی ئاڵوگۆڕە لە نێوان خێڵی شوان کارە و خێڵی کشتوکاڵی. کە ئەمەش بووە هۆی پەرەسەندنی کۆمەڵگای کۆنی مرۆڤایەتی.

٤- هەڵوەشانەوەی کۆمەڵگە سەرەتاییەکان:

هۆکارە سەرەکیەکانی هەڵوەشانی ئەم کۆمەڵگەیە ئەمانەن:

١. پەیدابوونی یەکەم دابەش بوونی کۆمەڵایەتی کار لەگەڵ پەیدابوونی بەخێوکردنی مەڕ و ڕەشەووڵاخ و کاری کشتوکاڵ.
٢. پەیدا بوون و پەرەسەندنی بازرگانی لە دەرئەنجامی یەکەم دابەش کردنی کۆمەڵایەتی کار لە ناو خێڵە کشتوکاڵی و شوانکارەییەکان.
٣. پەیدابوون و پەرەسەندنی پیشەکان بوە هۆی سەرهەڵدانی دووەم دابەشکردنی کۆمەڵایەتی کار (جیابوونەوەی کاری پیشەیی لە کشتوکاڵی) ئەمەش بووە هۆی ڕودانی پەرەسەندنی گەورە لە هێزەکانی بەرهەم هێناندا و زۆر بوونی زیادەی بەرهەم لەناو خێڵەکاندا.
٤. پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنان کە باوبوون لە ژێر سایەی (موڵکایەتی هاوبەش، دابەشکردنی یەکسان) وای لێهاتبوو ڕێگریان دەکرد لە

پەرەسەندنی هێزەکانی بەرهەمهێنان بەتایبەتی دوای دۆزینەوەی ئاسن وئامێرە ئاسنیەکان، بەرزبوونەوەی بەرهەمداری کار وای کرد کە لە ناو خودی یەك خێڵدا ئەو بوارە دروست ببێت کە کاری تایبەت پەیدا ببێت. لەسەر ئاستی خێزان بۆ ئەوەی ئەم جۆرە کارە وردە وردە شوێنی کاری بە کۆمەڵ بگرێتەوە ئەمەش بووە هۆی پەیدابوونی موڵکایەتی تایبەت.

٥. موڵکایەتی تایبەت بۆ یەکەم جار لە مەڕو ماڵاتەوە دەستی پێکرد. سەرۆك خێڵەکان یەکەم کەس بوون کە بوونە خاوەنی مەڕو ماڵات، لە دوایدا موڵکایەتی زۆربەی زۆری ئامێرەکانی بەرهەمهێنانی گرتەوە، بەلأم زەوی دوای هەموو شتەکانی تر چووە ژێر رکێفی موڵکایەتی تایبەتەوە.

٦. موڵکایەتی تایبەت بووە هۆی هەڵوەشانی خێڵ بۆ خێزانی گەورە ولە پاشاندا بۆ خێزانی بچوك.

٧. موڵکایەتی تایبەت بووە هۆی رودانی گۆڕانی تەواو لە بونیادی کۆمەڵگا سەرەتاییەکاندا بوە هۆی بەدی هێنانی بەرژەوەندی جیاواز لە ناو یەك یەکەی کۆمەڵایەتی ئابووریدا، وە بووە هۆی ئەوەی خاوەن ئامێرەکان پلەو پایەی کۆمەلأیەتی بالأ بە دەست بهێن و وردە ووردە لە کەسانی تر دا ببڕێن.

٨. پەرەسەندنی هێزەکانی بەرهەم هێنان رێی خۆش کرد بۆ پەیدابوونی (زیادەی بەرهەم) لەبەر ئەوەی تەنها سەرچاوەی ئەو زیادەیەی بەرهەم کار بووە بۆیە بەهای کار زۆر بەرز بووەوە ئەمەش وای کرد چی تر دیلەکانی جەنگ نەکوژرێن و بکرێن بە کۆیلە بەو جۆرە سیستەمی کۆیلایەتی پەیدا بوو.

بـــەم شـــێوەیە کۆمـــەڵگای ســـەرەتایی وردە وردە لەناوچـــوو لەگـــەڵ پەرەسەندنی ئابووری و کۆمەڵایەتی لەو کۆمەڵگایانەدا یەکەم دابەش بوونی چینایەتی لـە کۆمـەڵگادا پەیدابوو کـە ئـەویش کۆیلـە و خـاوەن کۆیلـەکان بوون.

دووەم/ سەردەمی کۆن : کۆمەڵگای کۆیلایەتی :

کۆمـەڵگای کۆیلایـەتی لـە ئـەنجامی دۆزینـەوەی کۆمـەڵێك ئـامێری بەرهەم هێنانی نوێدا پەیدابوو کە بوون بە هۆی بە زیاد بوونی بەرهەم داری کـار و دەرکـەوتنی دابـەش کردنـی نـوێی کۆمەڵایـەتی کـار و پەرەسـەندنی ئاڵوگۆڕ و موڵکایەتی تایبەتی ودروست بوونی چینەکان و دەوڵەت. لە ڕووی مێژوییەوە کۆیلایەتی یەکەم سیستەمی چینایەتیە لـە هەمووشـیان تونـد و تیژ تر بووە ,کۆمەڵگای کۆیلایەتی لە هەناوی کۆمـەڵگای سـەرەتاییەوە لـە دایك بـوو لەگـەڵ پەرەسـەندنی گـشتی موڵکایـەتی تایبەتیـدا,بـەو جـۆرە موڵکایەتی تـەنها شمەك و بەرهـەمی نەگرتـەوە بـەڵکو بەرهـەم هێنـەکانیش بوونە موڵکی تایبەتی کەسانی تـر ,دیلـەکانی جـەنگ بوونـە کۆیلـە نـەك لـە ڕووە پراکتیکیەوە بەڵکو لە ڕووی یاسایشەوە.

١- سەرچاوەکانی کۆیلایەتی :

کۆیلە بوون چەند سەرچاوەیەکی جیاوازی هەبووە وەکو:-

أ- دیلی جەنگ,لەوکاتەدا پـاش گـۆڕان کـاری بنـەڕەتی لـە شـێوازی ژیاندا دیلەکانی جەنگ چی تر نەدەکوژران و ڕاستەوخۆ دەکران بە کۆیلـە و لەبازاڕی کۆیلە دەکڕدران و دەفرۆشران وەك دەستکەوتی جەنگ .

ب- دامـاڵینی جوتیـارە کۆمۆنـەکان لەبنـەماکانی بەرهـەم هێنـان بـە تایبــەتی زەوی و پاشــان وردە وردە ئــەو جوتیارانــەیان کــرد بــە کۆیلــەو دەستیان گرت بەسەر هەموو موڵکەکانیان بەزەبری هێز

ج- سوو لەگەڵ بازرگانی کردن بە پارە.

د- بازرگانی کردن بە کۆیلە.

سیستەمی کۆیلایەتی گرنگترین دەزگا ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانی بەرهەم هێنا وەپەرەی پێداوبەکاری هێنا بۆ خزمەت کردنی پەیوەندیە کۆیلایەتیەکان, لەنێویشیاندا کەرتی شمەك,ئاڵوگۆڕ و پارە, بازرگانی فراوان, سەرمایەی بازرگانی ،سەرمایە سوو،لێك دابڕانی شار و گوند،دروستبوونی چینی بازرگان.

٢- چینە کۆمەڵایەتیەکان:

لەگەڵ زاڵ بوونی شێوازی بەرهەم هێنانی کۆیلایەتی کۆمەڵگا دابەش بوو بۆ دوو چینی سەرەکی:

أ- چینی ئازادەکان: ئەم چینە لەو کەسانە پێك هاتبوو کە خاوەنی هەموو مافێکی مەدەنی و ڕامیاری بوون بە تایبەتی ماف مولکدارێتی,بەلام ئازادەکان لەناو خۆیاندا جیاوازیان هەبوو لە ڕووی چینایەتیەوەچونکە تەنها ژمارەیەکی کەم لەم ئازادانە خاوەنی زەوی و زاری زۆر و کۆیلە بوون کە ئەوانەش دەستەی سەردارەکان بوون کە لە لوتکەی سیستەمی کۆمەلایەتیدا بوون,بەلام ئەوانی تر بەرهەم هێنەری بچوك و جوتیاران و پیشەگەرەکان بوون.

ب- چینی کۆیلە: ئەمانەش ئەو کەسانە بوون کە لە هەموو مافێکی مرۆیی و ڕامیاری و مەدەنی و کۆمەڵایەتی بێ بەش بوون لە ڕووی یاساییەوە ئەمانەبەشێك بوون لەوەی پێی دەگوترا (سیستەمی موڵك) بە شمەك دانراون نەك مرۆڤ.

٢- قۆناغەکانی کۆمەڵگای کۆیلایەتی:

کۆمەڵگای کۆیلایەتی بە سێ قۆناغدا تێ پەڕیوە کە لە ڕووی پلەی پێشکەوتنەوە جیاوازیان هەبووە:-

أ- قۆناغی باوکایەتی: ئەم قۆناغە قۆناغی گواستنەرەیە لە نێوان کۆمەڵگای سەرەتایی و کۆمەڵگای کۆیلایەتیدا وە لە تایبەتمەندیەکانی ئەم قۆناغە ئەوەیە کە دابەش کردنی کار و موڵکایەتی تایبەتی پەیدابووە وە جیاوازیە کۆمەڵایەتیەکان پەرەیان سەندووە وە سەرەتاکانی دروست بوونی دەوڵت سەری هەڵداوە بەڵام پەیوەندیە کۆیلایەتیەکان لە هەموو شوێنێک باو نەبووە.

ب- کۆیلایەتی پەرەسەندوو: تایبەتمەندیەکانی ئەم قۆناغە باڵا دەست بوونی پەیوەندی وەبەرهێنانی کۆیلایەتی و ڕێز گرتن و بەهەند زانینی جیاوازییە کۆمەڵایەتیەکان لە کۆمەڵگادا.هەروەها زۆربەی زۆری شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی کۆیلە وهەژارە ئازادەکان لەم قۆناغەدا سەری هەڵداوە.

ج- کۆیلایەتی دواقۆناغ (کۆتایی): تایبەتمەندیەکانی ئەم قۆناغە هەڵوەشانەوە و نەمانی کۆمەڵگای کۆیلایەتیە چونکە پەیوەندی بەرهەم هێنانی نوێی بەرهەم هاتنە ئاراوە لە ناو یەک کۆمەڵگادا کە زیاتر لە پەیوەندیە دەرەبەگایەتیەکان چووە.هەر لەم قۆناغە ژمارەی کۆیلەکان کەم بوەتەوە و بێگاریان (استغلال) زیادی کردوە وە ڕێگای خۆش کردوە بۆ هەڵوەشانەوەی سیستەمی کۆیلایەتی و نەمانی بە تەواوی.

٤- هەڵوەشانەوە و هەرەس هێنانی کۆمەڵگای کۆیلایەتی:

هۆکارەکانی هەڵوەشانی ئەم کۆمەڵگایە لەم خاڵانەدا کۆ بوەتەوە:-

یەکەم/ هۆکارە ناڕاستەوخۆکان (هۆکارە ناوخۆییەکان):

١- پەرەسەندنی هێزەکانی بەرهەم هێنان زۆر سست بووە ئەم پەرەسەندنە زیاتر لە چوار هەزار ساڵی خایاندوە،بەڵام پاش بەکار هێنانی ئاسن بەشێوەیەکی بەرفراوان هێزەکانی بەرهەم هێنان پێش کەوتن.

٢- پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان نەدەگۆڕان بەتایبەتی موڵکداریەتی کۆیلە لەلایەن خاوەن کۆیلەکانەوە کە لەگەڵ پەرەسەندنی هێزەکانی بەرهەم هێنان دا نەدەگونجا،دەبوایەئامێری نوێ بەکاربهێنرێت وەئەم کارەش هیچ بەرژەوەندی کۆیلەکانی تێدا نەبووە و بۆیە بەرهەم داری کاری کۆیلە زیادی نەکردوە بە بەردەوامیش کەمی کردوە ئەمەش بووە هۆی کەم بوونەوەی بڕی بەرهەم وە خراپ بوونی باری ئابووری.

٣- سیستەمی کۆیلایەتی مۆرکێکی چەوساندنەوەی داپڵۆسینی دڕندانەی هەبووە،ڕێبازی سەرکوت کردن تەنها ڕێباز بووە بۆ ناچارکردنی کۆیلە بۆ کارکردن،لە بەر ئەمەش لە سەردەمی ئەم سیستەمەدا چەندین شۆڕش و ڕاپەڕینی گەورەی کۆیلایەتی ڕوویان داوە وەکو شۆڕشی (سپارتاکۆس) ساڵانی (٧٣-٧١) پێش زایین لە ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی،وە ئەمەش بنەمای دەوڵەتی ڕۆمانی هەژاندوە.

دووەم- هۆکاری ڕاستەوخۆ (هۆکاری دەرەکی):

بەڵام هۆکارە ڕاستەوخۆکان کە بوونە هۆی ڕووخانی ئەم سیستەمە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ بریتی بووە لە هێرشە بەردەوامەکانی خێڵەکانی سلاڤ و جیرمان بۆ سەر ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی بەڵام دوا هێرش هێرشی ساڵی ٤٧٦ ز بوو بەسەرۆکایەتی (ئەوریاکر) کە بووە هۆی داگیرکردنی ڕۆما و ڕووخانی ئیمپراتۆریەتەکە بەیەکجاری.

بەڵام لە ڕۆژهەڵات هێرشی موسڵمانەکان لە نیوەی یەکەمی سەدەی حەوتەمی زاییندا سنورێکی بۆ ئەو سیستەمە دانا لە ڕۆژ هەڵات ئەمەش بە ڕووخانی ئیمپراتۆریەتی ساسانی و لاواز کردنی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی بیزەنتی.

سێیەم- سیستەمی دەرەبەگایەتی:

دەرەبەگایەتی سیستەمی کۆمەڵایەتی بەرهەم هێنانە،لەسەر موڵکداریەتی زەوی لە لایەن چینی دەرەبەگەکان و وەبەرهێنانی جوتیاری وابەستە بەو زەویە کشتوکاڵیانە دروست بووە،پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنانی دەرەبەگایەتی پێش ڕووخانی سیستەمی کۆیلایەتی ڕۆمانی بە ماوەیەك پەیدا بووە لەو کاتەدا کە ئەتیفۆندیەکان (شێوازی بەرهەم هێنانی کشتوکاڵیی گەورە) لە سەر زەوییە کشتوکاڵیەکانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی بلاو بوونەوە،شێوازی بەرهەم هێنانی دەرەبەگایەتی قۆناغێکە خاوەنی یاسای خۆی و پێش کەوتنی خۆیەتی لەپەرەسەندنی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی.

١- سەرهەڵدان و پێکهاتنی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی:

لە قۆناغەکانی یەکەمی سەرهەڵدانی پەیوەندیە دەرەبەگایەتیەکاندا شێوە سەرەکیەکانی شێوازی بەرهەم هێنانی دەرەبەگایەتی دروست بووە.بەتایبەتی نیشانە دیارەکانی موڵکداریەتی زەوی

دەرەبەگەکان.کرۆکی پرۆسەی بڵاوبوونەوەی دەرەبەگایەتی بەشێوەیەکی گشتی لەم خاڵانەدا کۆدەبێتەوە:

أ- موڵکداریەتی زەوی لە کۆمەڵگای سەرەتاییدا لە پاشانیشدا موڵکداریەتییە تاکە کەسیەکانی زەوی پاشانیش سەرجەم جۆرە جیاوازەکانی موڵکداریەتی کۆن و سەردەمی کۆیلایەتی گوێزرایەوە بۆ دەستی کەمینەیەکی ئەرستۆکراتی ئایینی و نا ئایینی بەو جۆرە موڵکداریەتی دەرەبەگایەتی پەیدا بوو.

ب- زۆرینەی جووتیارە ئازادەکان و کۆیلەکانی سەردەمی کۆیلایەتی بوون بە وەرزێر (جووتیاری وابەستە بە زەوی) ,دەرەبەگایەتی تەنها لە ئەورووپا نەبووە و بەڵکو لە ڕۆژ هەڵاتیش هەبووە.

٢- تایبەتمەندیەکانی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی:

أ- موڵکداریەتی زەوی لەلایەن دەرەبەگەکانەوە:

ئامرازی بنچینەیی بەرهەم هێنان لەم کۆمەڵگەیەدا زەوی بووە,موڵکداریەتی زەوی موڵکداریەکی قۆرخ کاری بووە لەلایەن دەرەبەگەکانەوە بەلاَم بوونی موڵکداریەتی زەوی بچوك لەلایەن جووتیارانەوە بارێکی دەگمەن بووە.

ب- ئابووری سروشتی (ئابووری داخراو):

شێوازی بێگاری(استغلال) کاری جووتیار و وەرزێرەکان بە هۆی دەست بەسەراگرتنی کردنی بەرهەم هێنانی بچوکەوە بووە لەلایەن دەرەبەگەکانەوە,پەرت بوون و پەرش و بڵاوی هێزەکانی بەرهەم هێنان ڕێگر بوو لە بەردەم پەرەسەندنی ئابووری دەرەبەگایەتی وە وای لە ئابووری دەرەبەگایەتی کردووە کە ئابووریەکی سروشتی و داخراو بێت, هەموو ناوچەیەکی دەرەبەگایەتی لە ژیانێکی ئابووری داخراو ژیاون و

ئـاڵوگۆڕی بازرگـانی دەگمـەن بـووە لـە نێـوان ناوچـە دەرەبەگایەتیـە جیاوازەکـان دا. و سـەرجەم پێداویـستیەکانی دەرەبـەگ و خێزانەکـەی و دەسـت و پێوەنـدەکانی و هـەموو وەرزێرەکـان لـە نـاو خـودی ناوچـە دەرەبەگیەکەدا بەرهەم دەهێنـراو دابـین دەکرا,بـەم جۆرە دەرەبەگـەکان سەرجەم بەرهەمە پێویستیەکانیان بۆ خۆیان دابین دەکرد وە تـازە گـەری لە بواری بەرهەم هێناندا لەسەر بنەمای ئابووری سروشتی بوو.

ج- کۆیلەی زەوی (وەرزێر):

چالاکی کشتوکاڵی لە دەرەبەگایەتیدا لەسەر سیستەمی کۆیلایەتی بۆ زەوی بەڕێوە دەچوو.کرۆکی ئەوسیستەمە مل کەچ کردنـی تـەواوی وەرزێـر بوو بۆ دەرەبەگ و جێ بەجێ کردنی کۆمەڵێك ئـەرك بـوو.سەرچـاوەی ئـەم مل کەچیەش پاشـکۆیەتی ئـەو وەرزێـرە بـوو بـۆ زەوی چ لەسـەر بنـەمای لەدایك بوون بێت یان لەسەر بنەمای مانەوەی درێژ خایەن بێـت.ئـەم جـۆرە کۆیلایەتیـە بـۆ زەوی گـۆڕا بـۆ موڵکداریـەتی زەوی و پاشـکۆیەتی بـۆ ئـەو زەویانە.

د- موڵکانەی دەرەبەگایەتی:

موڵکانەی زەوی و زار سەند و چەندین شێوازی بەخۆوە بـینی لەگـەڵ پەرەسەندنی شێوازی بەرهەم هێنانی دەرەبەگایەتیدا , دەرەبەگایەتی سێ شێوەی موڵکانەی زەوی و زاری ناسیوە لە سێ قۆناغی جیاوازی مێژوویی ئەم کۆمەڵگایەدا ئەوانەش:

١- موڵکانەی کار (بێگار):

بێگـاری (اسـتغلال) وەرزێـران لەلایـەن دەرەبەگەکانـەوە هـەموو سنورەکانی بەزانـدوە بـە جۆرێـك کـە کۆمـەڵێك ئـەرکی زۆر خراوەتـە سـەر شانیان لەولەش کاری بێگار (ئەمەش بریتیە لە ئـەنجام دانـی کـار لەلایـەن

وەرزێرەوە بۆ دەرەبەگ بەزۆرە ملێ و بێ بەرامبەر لە ڕێگەی بەکارهێنانی توندو تیژیەوە).

٢ - موڵکانەی بینراو (زینده ماڵ):

ئەم جۆرە وەك موڵکانەی کار وایە بەڵام لە شێوەیەکی نوێدا ، کە پێشکەوتوو تر بوە لە شێوەی یەکەم بەڵام شان بە شانی موڵکانەی کار هەبوە ، ئەم جۆرە موڵکانەیە لە دوا قۆناغەکانی دەرەبەگایەتیدا پەیدا بوو پاش پەرە سەندنی هێزەکانی بەرهەم هێنان لە ئەورووپای ڕۆژ ئاوا لە سەدەکانی (١٠ و١١) ی زاینیدا ، زیادەی بەروبومی کشتوکاڵی جوتیاران و وەرزێران لەو زەویانەدا کە خۆی دەیچاند لە شێوەی سەرانەو باجدا دەیداتە دەرەبەگ.

٣- موڵکانەی نەختینەیی :

ئەم جۆرەش لە موڵکانە موڵکانەی بینراو بوو بەڵام بەپارە,ئەم جۆرە موڵکانەیە بەوە لەموڵکانەی بینراو جیا دەکرێتەوە کە جووتیار لەجیاتی ئەوەی بەروبوومی کشتوکاڵی بدات بەدەرەبەگ,ئەو بەروبوومەی دەفرۆشتێت و پارەکەی دەدا بە دەرەبەگ.

٣- هەڵوەشان و نەمانی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی:

هۆکارەکانی هەڵوەشان و نەمانی ئەم سیستەمە لەم خاڵانەدا کۆبوەتەوە:-

أ- گەشەو پەرەسەندنی هێزەکانی بەرهەم هێنان:

لەم کۆمەڵگایەدا هێزی نوێی بەرهەم هێنان هاتنە ئاراوە کە لەسەردەمی کۆیلایەتیدا بوونیان نەبوو ئەو هێزە نوێیانەش ئەمانەن:-

١- بڵاوبوونەوەی بەکارهێنانی گاسنی ئاسنین و شانەی ئاسنینی کشتوکاڵی وە ئامێری لە ئاسن دروست کراوی تر.

٢- بەلآم لە بواری بەرهەم هێنانی پیشەیی دا ئامراز و ئامێرەکانی بەرهەم هێنان بەبەردەوامی پەرەیان دەسەند,وە کاری ئاسن توانەوە پێشکەوتنی باشی بەخۆوە بینی شان بەشانی توانەوەی کانزاکانی تر ئەمەش بەدروست کردنی کورەی بەرزی ئاسن توانەوە.

٣- دەرکەوتن و دروست کردنی تۆپی جەنگی لەسەدەی (١٤) دا لەگەڵ بەکارهێنانی بارود لەجەنگەکاندا کە ئەمەش بووە هۆی پەرەسەندنی هێزەکانی بەرهەم هێنانی پیشەسازیە جەنگیەکان.

٤- پەرەسەندنی پیشەسازی ڕستن و چنین بەهۆی بڵاوبوونەوەی مەکۆکانی چنین پاش بۆیاخ کردنی قوماش,سەرجەم ئەم گۆڕانە تەکنیکیانە بوونە هۆی ڕوودانی گەشەیەکی گەورەی هێزی بەرهەم هینان و زۆربوونی بڕی بەرهەم.

ب- دەرکەوتنی دەوڵەتی نەتەوایەتی:

قەیرانی ئابووری سیستەمی دەرەبەگایەتی خۆی لەدابەزینی بڕی بەرهەم دەبینیەوە,سەرەڕای چەندین ڕاپەڕین و شۆڕشی جوتیاران و بەرگری کە بووە هۆی لاوازبوونی بوونیادی ئەم سیستەمە, ئەمەش وای کرد وردە وردە ناوچە دەرەبەگیەکان کەم ببنەوە و فەرمان ڕەوایەتی ئەوناوچانە گوازرایەوە بۆ کەسانێکی کەم تر وە لەمەوە پادشایەتی و ئیمپراتۆریەتە بەهێزەکان دروست بوون,و ئەمە بووە هۆی کەم کردنەوەی دەسەلآتی دەرەبەگ.

ج- دۆزینەوە جوگرافیەکان :

دۆزینــەوە جوگرافیــەکان گرنگــی گــەورەیان هــەبووە بــۆ نــەمان و لێـك هەڵوەشـانی کۆمـەڵگای دەرەبەگایـەتی ،چـونکە ئـەم دۆزینەوانـە بوونـە هـۆی پەرەسـەندنی ئـاڵوگۆڕو بازرگـانی دەرەکـی ئـەوروپا و بەربەسـتەکانی بـەردەم گواستنەوەی شمەك و کاڵاکانی تێك شکاند بەتایبەتی ناردنی شمەك بۆ جیهـانی نوێ.ئەمەش بووە هۆی ڕوودانی پەرەسەندنی گەورەی هێزەکانی بەرهەم هێنـان وە گوێزانـەوە لـە ئـابووری بەرهـەم هێنـان لـە دابین کردنـی خۆبـەخۆ (الاکتفـاء الذاتي) بۆ بەرهەم هێنان لەپێناوی بازاڕو بەدەست هێنانی قازانج.

د- هەندێك هۆکاری تریش هەبوون کاریگەریان هەبووە لەسەر نـەمان و لەناوچوونی ئەم سیستەمە بەجۆرێك لەجۆرەکان لەو هۆکارانەش:-

١- سـەردەمی بوژانـەوەی بـیری و چاکـسازی ئـایینی و کۆمەڵایـەتی بەتایبەتی لە ئینکلتەرا دوای دامەزراندنی کەنیسەی ئینگلیکـانی دروسـت بـوونی مەزهـەبی پرۆتـستانی و جیابوونـەوەی لـە کەنیـسەی کاسـۆلیکی لـە ڤاتیکـان لەسەرەتای سەدەی (١٦) دا.

٢- زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان بەشێوەیەکی گەورە کە پێشتر لـە هـیچ سەردەمێکدا ئەم زیادبوونە بەم شێوەیە ڕووی نەدابوو.

چواردم- سیستەمی سەرمایەداری :

سەرەتاکانی دروست بوونی سیستەمی سـەرمایەداری لـە سـەدەکانی (١٤ و ١٥) ی زاییینیدا سەری هەڵدا لەشارەکانی باکووری ئیتالیـا و هەنـدێك بەشی زەوییە نزمەکان (هۆڵەندا) لە کاتێکدا هێشتا لـە زۆربـەی ناوچـەکانی ئـەوروپا لـە سـەرەتای سـەدەی (١٦) ی زاینیـەوە دەسـتی پێکـردوە،لـە سـەرەتاوە سـەرمایەداری وەك پێکهاتەیـەکی ئـابوری و کۆمەڵایـەتی دەرکەوت،پەیدا بونی سەرمایەداری نەمانی دەرەبەگایەتی بە لـە ناوچـوونی کۆیلایەتی زەوی و کرێکاری بێگاری(سوخرە) لە ئینگلترا یەکەم جار پاشان لە فەرەنسا و ئیتالیا و هۆڵەندا بە تەواوی ڕوون بوەتەوە.

١- بنەما سەرەکیەکانی سیستەمی سەرمایەداری:

نمونەی بیردۆزی سیستەمی سەرمایەداری یان (ئابوری بازاری ئازاد) ئەوەیە کە دەبێت ئازادی مولْکداریەتی تایبەتو ئازادی لە هەڵس و کەوتی ئابوری دا هەبێت لە سەرجەم بوارەکانی بەرهەم هێنانو بەکاربردن و پاشەکەوت دا، لە سەر ئەم پێودانگانە دەزگاکانی ئەم سیستەمە مولْکایەتی تایبەتیو، سیستەمی میراتو کێ برکێو پاڵنەری قازانجو ئازادی ئەنجامدانی چالاکییە ئابوریەکانو، میکانیزمی نرخ، دەگرنە خۆ:

ا- مولْکایەتی تایبەت:

مولْکایەتی تایبەت گوزارشتە لە ماف خاوەنداریەتی و بەکارخستنی سامانە بە مەبەستی بەدەسهێنانی داهات، مولْکایەتی تایبەت لە شمەکی بەرهەم هێنانو شمەکی بەکاربردن و سەرمایەی نەختینەیی پێك دێت و دورست دەبێت مولْکایەتی تایبەت بنەماکانی بەرهەم هێنان دەکاتە هۆی خولْقاندنی فەرمانەکانی کۆمەڵایەتی کە خۆی لە لا مرکزیەتو دەرکردنی بڕیارەکاندا دەبینێتەوە لە ڕێگەی دابەشکردنی سامانو داهاتەوە. لە گەڵ بوونی هاندەری تایبەت بە کۆ کردنەوەی سامانو فەراهەم کردنی دڵنیایی مادی بۆ تاکەکانی کۆمەڵ.

ب- کێبڕکێو پاڵنەری قازانج:

ئەمەش بە مانای بونی کێبڕکێ لە نێوان کەسەکاندا بە ئامانجی زیادکردنی خۆش گوزەرانی ئابوری، کێبڕکێ گرنگیەکی گەورەی هەیە لە سیستەمی سەرمایەداریدا چونکە پاڵنەرەکانی بەرهەم هێنان لە ژێر سایەی ئەم سیستەمەدا بەندە بە ئارەزووی تاکەکەس بۆ چاککردنی باری ماددی خۆیو بەدەست هێنانی خۆش گوزەرانی وە بەم پاڵنەرەش دەوترێ (بەرژەوەندی تاکەکەس).

ج- ئازادی چالاکیە ئابوریەکان:

بە مانای تاکەکەس ئازادە لە هەڵبژاردنو دیاری کردنی ئەو پیشەیەی دەیەوێت ئەنجامی بدات وە خاوەن سەرمایە ئازادە لە وەبەرهێناندا لە هەر جۆرە چالاکیەکی ئابوریدا بێت، ئەمەش کرۆکی ئازادی چالاکیە ئابوریەکانە.

د- میکانیزمی نرخ:

ئەمەش مانای کۆنترۆڵ کردنی چالاکی ئابوری لە ڕێگەی دەزگای نرخەوە دەبێت کە هەڵدەستێت بە گونجاندنی بڕیارەکانی بەکاربەران و بڕیارەکانی بەرهەم هێنەکان بە جۆرێك کە شمەکی بەرهەم هێنراو دەبێت بە دیهێنەری ئارەزوەکانی بە بەکاربەران بێت. ئەگەر هاتوو بەکاربەران زیاتر روویان کردە شمەکێكو خواست زیادی کرد ئەوا نرخی ئەو شمەکە بەرز دەبێتەوە دەبێتە هۆی زۆر بونی قازانجی بەرهەم هێنەرەکان ئەمەش بەرهەم هێنی دیکە هان دەدات بۆ ئەوەی هەمان ئەو شمەکە بەرهەم بێنن بەم جۆرە خستنە روو زیاد دەکات بەمەش نرخەکەی نزم دەبێتەوەو قازانجی بەرهەم هێنەکان کەم دەبێتەوە بۆیە ئەوانیش بەرهەم کەم دەکەنەوە هەتا وەکو بازاری ئەم شمەکە جۆرێك لە هاوسەنگی نرخی بۆ پەیدا دەبێت، واتە نرخەکەی ئەوەندە بەرز و نزم نابێتەوە و جێگیر دەبێت .

٢- ڕۆڵی سەرمایەداری بازرگانی لە دورست بوونی سیستەمی سەرمایەداریدا :

سەرمایەداری بازرگانی ڕۆڵێکی گرنگی بینیوە لە هەڵوەشانی دەرەبەگایەتی و دروست بوونی پەیوەندی سەرمایەداری, وەگوێزانەوە لە بەرهەمهێنانی شمەکی سادەوە بۆبەرهەمێنانی شمەکی سەرمایەداری.ڕۆڵی

سەرمایەداری بازرگانی خێرا کردنی پرۆسەی نەمانی ئابوری سروشتی و دارمانی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی بووە،هەروەها رۆڵی گرنگی هەبوە لە کەڵەکەبوونی شمەکی پیشە گەرەکان بە دەستی بازرگانەکان بەم جۆرە سەرمایەداری بازرگانی ئاسان کاری کرد بۆ دروست بوونی بازارێکی نیشتمانی و جیهانی.وە پرۆسەی نەمانی کاری پیشەگەری و بەرهەمە بچوکەکانی خێراتر کرد.

بەشێوەیەکی گشتی سەرمایەداریی بازرگانی بە چەند قۆناغ و بارودۆخێکدا تێپەڕیوە کە بریتین :

أ- هەستانی بازرگانەکان بەکڕینی ئەوشمەکانەی کە لەلایەن بەرهەم هێنەرەکانەوە بەرهەمهێنرابوون وەفرۆشتنەوەی لەبازاڕدا ئەم قۆناغە قۆناغی قۆرخ کردنی کڕین بوە.

ب - قۆناغی تێکهەڵچوونی کاری ناوەند گیری (الوسیطة) بۆ کڕینی بەرهەمی ئامادە و فرۆشتنی لەگەڵ پێدانی قەرز بە بەرهەم هێنەکان بە نرخی سوود و بە پێی مەرجی زۆر توند.

ج - بازرگانەکان کەرەسەی خاوی پێویستیان دەدا بە پیشەگەرەکانیان وە پیشەگەرەکانیان لەبازاڕی فرۆشتن و بازاڕی کڕینی کەرەسەی خاو، وە خۆیان سەپاند و کۆنترۆڵی بازاڕی فرۆشتنی شمەکی ئامادەکراویشیان کرد.

د - لە پاشاندا بازرگانەکان هەستاون بە دابەش کردنی کەرەسەی خاو بەسەر پیشەگەرەکان دا لەماڵەکانی خۆیاندا،بەم جۆرە سەرمایەی بازرگانی پیشەگەرکانیان کرد بەکرێکار و بەکرێ کاریکەن لەسەر داخوازی بازرگانەکان بە ئامێر و کەرەسەی خاوی بازرگانەکان.

ئەو ماوەیەی کە تیایدا کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی دارماو پەیوەندیە سەرمایەداریەکان پەیدا بوون بەماوەی (کەڵەکە بوونی سەرەتایی سەرمایە)

ناسراوه,هۆکارەکانی ڕوودانی پرۆسەی کەڵەکە بوونی سەرمایە هۆکاری ناوخۆیی و دەرەکی بوون.

هۆکارە ناوخۆییەکان بریتیە لە پاشەکەوتی ناوخۆیی ئەمەش بریتیە لە دانانی بەشێك لە داهات بۆ پاشەکەوت کردن وەخەرج کردنی لەبواری وەبەرهێنان دا. بەڵام هۆکارە دەرەکیەکان زیاتر کارە بەتاڵان بردنی دەرامەتی سروشتی و مرۆیی بووە لە جیهانی نوێ (بازرگانی سێ گۆشە- بازرگانی کۆیلە),تەنها بۆ نمونە ئیسپانیا بەتەنها لە نێوان ساڵانی (١٥٢١-١٦٦٠) هەزار تەن زیو و دووسەد تەن زێڕیان لە ئەمریکای لاتین بە تاڵان بردوە.

٢- قۆناغەکانی پەرەسەندنی سەرمایەداری:

لە ڕێڕەوی پەرەسەندنی خۆیدا سیستەمی سەرمایەداری ئەم قۆناغانەی دیوە:

أ- هەرەوەزی سەرمایەداری سادە:

لەم قۆناغەدا کۆمەڵێك کەس بەیەکەوە هەڵدەستن بە ئەنجام دانی کار بەشێوەیەکی ڕێك و پێك بەئەنجام دانی یەك کار یان چەند کارێك کە دەشێت جیاواز بن بەڵام پەیوەندیان بەیەکەوە هەبووە. هاوکاری سەرمایەداری سادە یەکەم قۆناغە لە پەرەسەندنی سەرمایەداریدا.وەخاڵی دەست پێ کردنی بەرهەم هێنانی سەرمایەداریە. قۆناغی هاوکاری پەرەسەندنێکی مێژوییە وەك دژێك بۆ ئابووری کشتوکاڵی و بەرهەم هێنانی پیشەیی تاکە کەس,وە ئەمەش لە بەرهەم هێنانی بچوکی پەرش و بڵاوەوە دروست بوە.

دەزگا پیشەسازیە سەرمایەداریەکان لەسەرەتاوە بە یەك شت لە دەزگای بەرهەم هێنی بچوك جیاکراوەتەوە ئەویش ژمارەی ئەو کرێکارانە

بووه له وەرشەی پیشەسازیدا زیاتر بووه لەوەرشەی بچوك. له هەرەوەزیەکاندا لەسەرەتاوە دابەش کردنی نەبووە,هەموو کرێکارەکان هەموویان هەستاون بە ئەنجام دانی هەمان جۆرکار,بەلأم بەرهەم داری زۆر زیاتر بووه لە بەرهەم داری کاری پیشەگەری.

لەسەر ئەم بنەمایە هەرەوەزکاری سەرمایەداری سادەبووە هۆی:

١. زۆربوونی بەرهەم داری کار.

٢. کەم کردنەوەی ماوەی کاری پێویست بۆ بەرهەم هێنانی شمەك.

٣. کەم کردنەوەی تێچوونی بەرهەم هێنان و بەرزبوونەوەی قازانج .

٤. کەم بوونەوەی کرێی کرێکار و زۆربوونی قازانج.

٥. دابڕانی کار و سەرمایە لە یەك.

ب- قۆناغی بەرهەم هێنان لە کارگە دەستیەکان (مانیفاکتۆر) و دابەش کردنی کار:

ئەم قۆناغەی مانیفاکتۆری بەرهەم هێنانە لە ناوەڕاستی سەدەی (١٦) ودەست پێ دەکات تا سەدەی (١٨) ی خایاندوە. مانیفاکتۆر بریتی یە لەو جۆرە هەرەوەزیەی کە لەسەر بنەمای دابەش کردنی کار و پسپۆری لە پرۆسەی بەرهەم هێنان دا وەستاوە ئەم قۆناغەبریتی یە لە ئەڵقەیەکی نێوان پیشەگەری و بەرهەم هێنانی شمەکی بچووك لەلایەك و پیشەسازی ئامێری قورس لەلایەکی تر.

بەلأم بنەمای تەکنیکی مانیفاکتۆر بریتی بوو لە پیشەی دەستی ،هەر ئەمەش وای لێکردووە کە نزیك بێت لەوەرشەی بچووك. مانیفاکتۆر دابەش بووە بۆ دووجۆرە: (جۆری لێك چوو) و(جۆری جیاواز) لە جۆری یەکەم دا بەرهەم بەچەند پرۆسەیەکی یەك لە دوای یەك وپێکەوە گرێدراو دا دابەش بوە وە کار دابەش دەکرێت ,بەلأم لەجۆری دووەمدا دابەش کردنی کار

دابەش کراوە بەسەر کرێکاراندا وە ئەم بەشانە هەموویان یەك بەرهەمی ئامادە دروست دەکەن.

لە بەرهەم هێنانی مانیفاکتۆرەدا کاری بیری و کاری بازوو لە یەکتر جیابوونەوە. لەگەڵ دروست بوونی زنجیرەیەك لە ریزبەندی کارگێری.گرینگی مێژووی ئەم قۆناغە لەوەدایە کە رێگا خۆشکەر بوە بۆ گواستنەوە بۆ قۆناغی پیشەسازی میکانیکی.

ج- قۆناغی بەرهەم هێنانی پیشەسازی میکانیکی:

بەرهەم هێنانی شمەك بەهۆی ئامێرە میکانیکیەکانەوە قۆناغی سێهەمە لە پەرەسەندنی سەرمایەداری. هێزی کار لەم مانیفاکتورەدا خاڵی وەرچەرخان بوە لە شێوازی بەرهەمهێناندا وشێوازەکانی کاریش هەمان رۆڵیان بینی لە پیشەسازی قورس دا. شۆڕشی پیشەسازی لەگەڵ داهێنانی ئامێردا بڵابوەوە,ئامێرەکانی بەرهەم هێنان لە سەرەتاوە لەلایەن مرۆڤەوە یان با یان گیانەوەرەوە هەڵسوڕاوە بەڵام دروست کردنی ئامێری هەڵمین شۆڕشێکی گەورەی میکانیکی جوڵە بوو.لەم قۆناغە قۆناغی بەرهەم هێنانی پیشەسازی قورس دا سەرمایەداری بە تەواوەتی بە سەر دەرەبەگایەتیدا زاڵ بووە.

د- قۆناغی شۆڕشی پیشەسازی و کەڵەکەبوونی سەرمایە:

سەراپای سەرمایە زیادی کردووە لە کاتی کەڵەکە بوونی سەرمایەدا لەگەڵ ئەوەشدا سەرجەم پێکهاتەکانی سەرمایە چۆتە ژێر رکێفی کۆمەڵێك گۆڕانکاری نا هاوسەنگەوە. ئەمەش بۆتە هۆی رووداني گۆڕان لە پێکهاتەی خودی سەرمایە خۆیدا.شۆڕشی پیشەسازی و پێشکەوتنی تەکنیکی بووە هۆی گەشەکردنی بەشێکی سەرمایە ئەویش ئامرازەکانی بەرهەم هێنان (ئامێرەکان,ژێرخان,کەرەسەی خاو,...... هتد) یان سەرمایەی نەگۆڕ بەڵام

سەرمایەی خەرج کراو بۆ کرینی هێزی کار بەهێمنی پەرەی سەندوە, پەیوەندی نێوان سەرمایەی نەگۆر و سەرمایەی گۆراو پێی دەوترێت پەیوەندی ئۆرگانیکی یان پێکهاتەی ئۆرگانیکی سەرمایە.

پێکهاتەی ئۆرگانیکی سەرمایە لە پیشەسازیەکەوە بۆ پیشەسازیەکی تر دەگۆرێت چونکە تا ئامێر گەورەتر بێت لە بەرامبەر ژمارەی کرێکاردا ئەوا پێکهاتەکە بەرزتر دەبێتەوە و تا ببێت ئەوا پێکهاتەی ئۆرگانی سەرمایە زیاد دەکات,واتە سەرمایە گۆراو (کرێکار) کەم دەکات بەڵام سەرمایەی نەگۆراو زیاد دەکات قەبارەی سەرمایە زیاد دەکات لە کاتی پرۆسەی تازەکردنەوەی بەرهەم هێنانی سەرمایەداریدا لە ئەنجامی کۆبوونەوەی سەرمایە و کەڵەکەسەندنی.ئەم پرۆسەیە پێی دەوترێت کۆبوونەوە و کەڵەکەسەندنی سەرمایە.ئەم کارە لە بنچینەدا گەشەی سەرمایەیە لە ئەنجامی لێکدانی سەرمایەی بچوک لە یەك سەرمایەی گەورە دا وە ئەم کارەش لە رێگەی دروست کردنی کۆمپانیای ئاسایی و هاوبەشەوە بووە.

ه- قۆناغی قۆرخ کاری وئیمپریالیزم:

ئەم قۆناغە لە ساڵانی حەفتاکان وهەشتاکانی سەدەی (١٩) دا پەیدا بوو بەردەوام بووە لەگەڵ کۆمەڵێك گۆرانکاری گەورەدا تا کۆتایی هەشتاکانی سەدەی بیستەم.ئەم قۆناغە ئەم تایبەتمەندیانەی هەیە:

١. لێکدانی سەرمایەداری پیشەسازی و سەرمایەداری بانکی (بازرگانی) ودروست بوونی سەرمایەداری دارایی لێکەوتەوە.
٢. پەیدابوونی کۆمپانیای گەورەی قۆرخ کاری (مۆنۆپۆل)لەگەڵ دروست بوونی گەلەکۆمەکی ئابووری وەك (کارتێل,ترست,کۆنستیۆمی نێودەوڵەتی).

٣. بڵاوبوونەوەی کۆمپانیای فرە نەتەوەو فرە ڕەگەز بەتایبەتی لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا.
٤. دووبارە دابەش کردنەوەی سەرچاوەی کەرەسە خاوەکان لە نێوان دەوڵەتە سەرمایەدارە گەورەکان دا.

و- قۆناغی جیهان گیری:

ئەمە دوا قۆناغە کە تائێستا سەرمایەداری پێی گەیشتوە لەسەرەتای نەوەدەکانی سەدەی بیستەم دا ئەمەش لەگەڵ ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەتی جاران و نەمانی جەنگی سارد و سیستەمی دوو جەمسەریدا پەیدا بووە،هەروەها لەگەڵ لەناوچوونی شێوازی سەرمایەداری دەوڵەت و نەمانی سیستەمی سۆشیالیزمی سۆڤیەتیدا هاتە ئاراوە.بەلام لە ڕووی ئابووریەوە شێوازی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆ لە وولاتانی تازە پێگەیشتوو بڵاوبووەوە لەگەڵ بالا دەستی سەرمایەداری دارایی و کۆمپانیای گەورە و پەرەسەندنی بازرگانی ئەلکترۆنیدا.

پێنجەم – سیستەمی سۆشیالستی (هاوبەشی – الاشتراكي):

چەمك وتایبەتمەندییەکانی سیستەمی سۆشیالستی :

سۆشیالستی وەك سیستەمێکی ئابووری ئەوە دەگەیێنێت کە ئامرازەکانی بەرهەمهێنان موڵکی کۆمەڵگایە وکۆمەڵگا لە پێناو بەدیهێنانی پێشکەوتنی خۆی دەیان خاتە کار ،پرۆسەی بەرهەم هێنان لەسایەی پلاندانانێکی زانستیانەی سەرتاپاگیری (سەرتاسەری) دەبێ و بەجۆرێکی ئەوتۆ ئاراستە دەکرێ کە لەگەڵ پێداویستی کۆمەڵگادا بگونجێ .

ڕامیاری تایبەتیش پیادە دەکرێ لە دابەشکردنی داهاتی نەتەوەیی لە سەر بنچینەی داد پەروەری کۆمەلایەتی و بەرەنگاربوونەوەی قۆرخ

کردن ونەهێشتنی هۆیەکانی جیاوازی نێوان داهات وسامانی تاکە تاکەی خەڵك.

دەوڵەتیش لە سایەی ئەم سیستەمەدا کار دەکات بۆ ڕێکخستنی بەرهەم هێنان بەشێوەیەك بەرژەوەندی زۆربەی ئەندامانی کۆمەڵگا بەدی بێنێت لەڕێگای خاوەندارێتی کۆمەڵگا بۆ هۆیەکانی بەرهەمهێنان وچاودێری کۆمەڵگا لە سەر بەرهەمهێنان ودابەشکردن.

تایبە تمەندییەکانی سیستەمی سۆشیالستی :

١ – ئامرازەکانی بەرهەمهێنان موڵکی گشتییە:

ئەم تایبەتمەندییە لە هەموو تایبەتمەندییەکانی تری سیستەمی سۆشیالستی گرنگترە،چونکە لەم سیستەمەدا موڵکایەتی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان،لە جیاتی ئەوەی موڵکی تایبەتی سەرمایەداران بێ ،بەڵکو دەبێ موڵکی گشتی (دەوڵەت) بێت.

ئامانجی ئەم گواستنەوەی موڵکایەتیەش بۆ ئەوەیە یەکسانی کۆمەڵایەتی بێنێتە دی ،وهەموو شێوازەکانی قۆرخ کردن بنبڕ بکات.

٢ – پلاندانانی ناوەندی (مەرکەزی) سەرتاپاگیری :

سیستەمی سۆشیالستی شێوازی پلاندانانی ناوەندی پەیڕەودەکات،بۆ چالاکیە ئابوورییەکان بۆ بەدی هێنانی ئامانجە ئابوورییە دیاری کراوەکان،کە لە ناوەندەوە لایەن دەوڵەتەوە نەخشەی بۆکێشراوە،هەر لە ڕێگای ئەم پلاندانانەوە و وەبەرهێنانی دەرامەتی نەتەوەیی بە باشترین شێوە دەکرێت کە خۆش گوزەرانی میللەت وبنیاتنانی گەشەکردنێکی هاوسەنگ بۆ لقە جۆر بە جۆرەکانی ئابووری بەدیبێنێ

٣- دادپەروەری لە دابەش کردنی داهات وسامان:

سیستەمی سۆشیالستی لە دابەش کردنی داهاتی نەتەوەیدا ڕەچاوی ئەوە دەکات کە بە شێوەی دادپەروەرانە بەسەر تاکەکانی میللەت دابەش بکرێت، وجیاوازی داهات وسامان لە نێوان تاکەکان نەمێنێت،ئەم تایبەتمەندیەش لە بنەرەتی موڵکایەتی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانەوە هەڵقوڵاوە،واتا داهاتی

نەتەوەیی لە سایەی سیستەمی سۆشیالستیدا بە پێی ڕەخساندنی هەلی یەکسانی کار وگوزەران دابەش دەکرێت ، بەمەش دیاردەی جیاوازی لەدابەش کردنی داهات وسامان دەرناکەوێت .

٤ – داد پەروەریی کۆمەڵایەتی ویەکسانی هەل (تكافؤ الفرص):

مەبەست ئەوەیە هەل ومەرجێکی ئابووری وکۆمەڵایەتی ئەوتۆ بڕەخسێت، کە هەلی یەکسانی چۆنێەتی کارکردن و ژیان و خۆش گوزەرانی بۆ هەموو تاکێك دابین بکرێت. واتە هەموو تاکێك هەلی کارکردن و فێربوون و دابەش بوونی سەرجەم داهاتی بەیەکسانی بۆ بڕەخسێ.

بەشی سێیەم

بیردۆزی خواست و خستنە ڕوو

DEMAND & SUPPLY

پێشەکی :

بازاڕ ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێت لە ژیانی ئابووری کۆمەڵگاکاندا بێ ئەوەی ڕەچاوی ئاستی پێشکەوتنی ئابووریان بکرێت. بە تایبەتی ئەو کۆمەڵگایەی کەوا سیستەمی ئابووریان بازاڕی ئازادە وە یان تێکەڵاوە. پێیان وایە گرفتە ئابووری یەکان لە میانەی سیستەمی بازاڕەوە چارەسەر دەکرێت, وە بازاڕ دەزگایەکی سەرەکیەیە بۆ دیاری کردنی چەندایەتی و چۆنایەتی شمەك ، و ئەم خزمەت گوزاریانەی کەرتی کارەکان ئارەزووی بەرهەم هێنانیان هەیە، لەگەڵ چۆنیە تی دابەشکردنیان ، هەروەها بازاڕ نرخی بنەما بەرهەم هێنە بەشداربووەکان لە کرداری بەرهەم هێنانیدا دیاری دەکات.

لە بازاڕدا نرخەکان دیاری دەکرێن بە هۆی ئاوێتەبوونی هێزەکانی خواست و خستنە ڕووی شمەك و خزمەت گوزاریەکان, چونکە بەهای شمەك وە یان خزمەت گوزاری بەندن بەم کەڵکەی کە بەکاریەر بەدەستی دەهێنێت ئەمە لەلایەك, وە تێچوونی بەرهەم هێنانی لە لایەکی ترەوە .

پێناسەی بازاڕ:
Definition of market

بازاڕ ئەو شوێنەیە کە ئەم دوولایەنەی تێدا کۆدەبێتەوە : کڕیاڕ ((ئەو بەکاربەرەی شمەك خواستی بۆ شمەکەکە هەیە, ئەوەش لایەنی یەکەمی بازاڕە)) وە فرۆشیار ((ئەو بەرهەم هێنەی شمەك کە شمەکەکەی دەخاتە ڕوو))ئەوەش لایەنی دووەمی بازاڕە))هەر لایەنێکیان کرداری ئاڵو گۆڕ ئەنجام دەدەن, بەکاربەر شمەکەکە بە دەست دەهێنێت بەڵام بەرهەم هێن نرخی ئەو شمەکە بەدەست دەهێنێت .

بازاڕ:
چوار چێوەیەکە کۆمەڵێك لە کڕیار و فرۆشیار بەخۆوە دەگرێت و پەیوەندیەکی پتەو لە نێوانیان دا هەیە و ئاڵوگۆڕ دەکرێت بەبێ بەربەست.

بۆیە کاتێ بەکاربەر بڕیار دەدات شمەکێکی دیاری کراو بەدەست بهێنێت دەچێتە ئەو شوێنەی ئەم شمەکەی لێ دەفرۆشرێت ((بازاڕی شمەك)) بۆ نمونە بازاڕی پۆشاك , بازاڕی ئۆتۆمۆبێل , بازاڕی ئامێرە ئەلیکترونیە کان....هتد

پانتایی بازاڕ:

ئەوەی پێویستە تێبینی بکرێت بازاڕ بەند نیە بە شوێنێکی دیاری کراو، زۆر جار گوێ بیستی بازاڕەکان دەبین بەڵام شوێنێکی دیاری کراوی نیە وەك بازاڕی ((نەوت و زێڕی جیهانی)) هاوکات زۆر لە بازاڕەکان پێویست بەوە ناکەن فرۆشیار ((بەرهەم هێن)) کڕیار ((بەکاربەر)) پێك

بگەن بۆ ئەنجامدانی کرداری کڕین و فرۆشتن بۆ نمونە ئاڵوگۆڕ کردن لە ڕێگای تۆڕی ئینتەرنێتەوە.

پانتایی بازاڕ:

بازاڕی ناوخۆیی (بازاڕی هەولێر) بازاڕی هەرێمایەتی (بازاڕی هەرێمی کوردستان) بازاڕی جیهانی (بازاڕی لەندەن).

ئەو هۆکارانەی پانتایی بازاڕ دیاری دەکەن:

١-سروشتی شمەکەکە.

٢-داب و نەریت.

٣-ئاسانکاری گەیاندن.

٤-بەربەستە گومرگیەکان.

رەگەزەکانی بازاڕ :

١- بوونی شمەکێك یان خزمەت گوزاریەك بۆ فرۆشتن بخرێتە ڕوو وبتوانرێ ئاڵوگۆڕی پیێ بکرێت .

٢- بوونی خواست لە لایەن کڕیارانەوە بۆ ئەم شمەك یان خزمەت گوزاریە.

٣- دیاری کردنی نرخێکی دیاری کراو بۆ شمەکەکە بەهۆی ئاوێتەبوونی هێزەکانی خواست و خستنە ڕوو .

٤- ئازادی بێ بەربەستی بەیەك گەیشتنی نێوان لایەنە ئاڵوگۆرەکاندا لەبازاڕ .

خواســـت
DEMAND

خواست :بریتی یە لە لایەنی یەکەم لە بازاڕدا, ئەم ڕۆڵە بەکاریەر پێی هەڵدەستێ بۆ خواستی شمەك وخزمەت گوزاریە جۆربەجۆرەکان وە بەرامبەر نرخی هەر شمەکێك کەلەوانەیە بەکار بیکڕێ بڕێکی دیاری کراو هەیە ، کە بەکاریەر نیازی خواست و کڕینی هەیە.

واتای خواست:

تەنها ئارەزووی بەکاریەر نایەت بۆ بەدەست هێنانی شمەکێك. بەڵکو ئەم ئارەزووە دەبێ پشت بەست بێت بە توانستی کڕینیەوە.

> **خواست:**
>
> بریتی یە لەو ئارەزوو توانستەی بۆ بەدەست هێنانی بڕە دیاری کراوەکان لە شمەك و خزمەتگوزاریەکان بە نرخێکی دیاری کراو وە لە ماوەیەکی دیاری کراو.

لەم پێناسەدا تێبینی دەکەین ، خواستی بە کردار کۆمەڵێك لە بنەماکان بە خۆوە دەگرێت کە ئەمانەن:-

أ- پێویستی و ئارەزوو : پێویستی مرۆڤ لە ئارەزوویدا یە بۆ بەدەست هێنانی شتومەکە بەکەڵکەکان چونکە ئارەزوویەکی پێویستی پردەکاتەوە.

ب- توانستی کڕین: واتا توانست لە پێدانی نرخی ئەو شتەی کەڵکی لێوە دەبینێت.

ج- نرخی شمەکەکە دیاری کراو بێت.

د- کرداری کڕین لە ماوەیەکی دیاری کراودا ئەنجام بدرێت.

پێویسته ئـهم بنهمایانـه پێکـهوه کۆبکرێنـهوه وه ئهگـهر بـهدی نـهکران ئهوابه خواستی بێ کردار ناودهبرێت.

خشتهی خواست:

بریتی یه لهو بڕه خواستهی شمهکێك کاتێك نرخهکهی دهگۆڕێت (نرخـه جیاوازهکان، لهماوهیهکی دیاری کراودا وه له بازاڕێکی دیاری کراودا).

خشتهی خواست بۆ شمهکێك لهکاتێکی دیاریکراودا

نرخ (ن)	بڕی خواست ب. خو
٢	١٠٠
٤	٨٠
٦	٦٠
٨	٤٠
١٠	٢٠

پێویسته تێبینی بکرێت کهوا خشتهی خواست جیـاوازه لـه شمـهکێك بۆ شمهکێکی که، وه جیاوازه له ههمان شمهکدا له ماوهیهك بۆ ماوهیـهکی که.

یاسای خواست: Law of Demand

پهیوهندیهکی پێچهوانه ههیه له نێوان نرخـی شمـهکێك و بڕی خواسـتهکهی، چـونکه ههرچـهند نرخـی شمـهکێك لـه بـازاڕدا بـهرز بێتـهوه ئـهوا بـڕی خواسـتهکهی دادهبـهزێت.بهپێـچهوانهشهوه ههرچـهند نرخـی ئـهو شمهکـه دابـهزێت ئـهوا بـڕی خواسـتهکهی زۆرتـر دهبێـت لهلایـهن بهکاربـهر لهگـهڵ مانهوهی هۆکارهکانی تر بهنهگۆڕانی.

چەماوەی خواست : Demand Curve

وێنەیەکی خشتەی خواستە ، کە پەیوەندی نێوان بڕی خواست و نرخە جیاجیاکانی شمەك نیشان دەدات ، لە ماوەیەکی دیاری کراودا وە لە بازاڕێکی دیاری کراودا وە پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە چەماوەی خواست لە شمەكێك بۆ شمەکێکی تر جیاوازە.

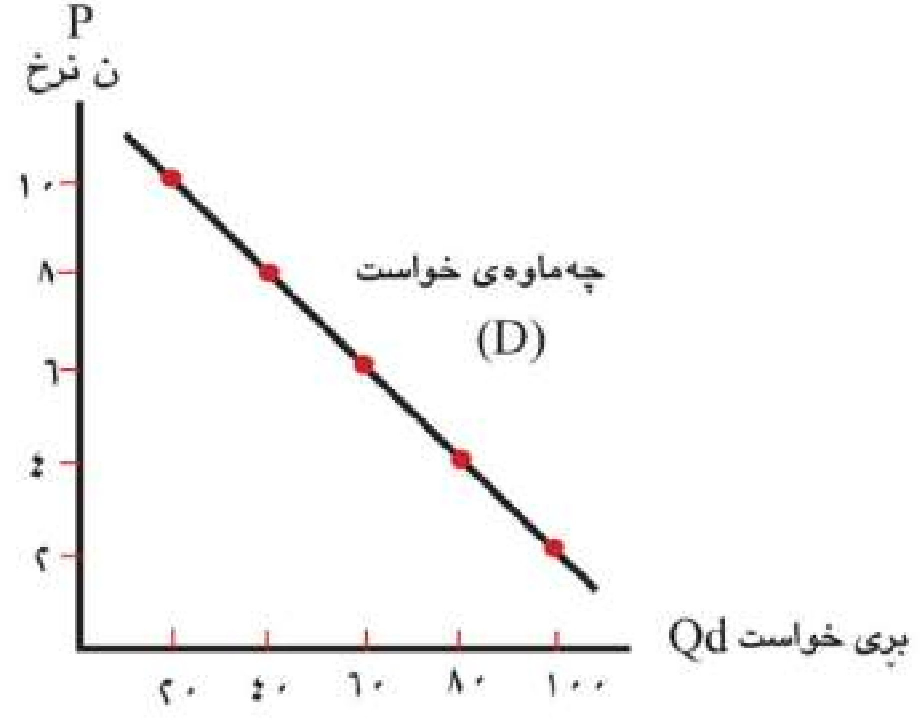

وێنەی چەماوەی خواست

چەماوەی خواست : خشتەی خواستە بە شێوەی داتاوە

خەسڵەتەکانی چەماوەی خواست :

١- بۆ خوارەوە لار دەبێتەوە.

٢- ناراستەکەی لەلای چەپەوە بۆ لای راستە .

٣- لە خاڵی بنەڕەت دا کوڕ(محدب) خۆی نیشان دەدات.

بۆ ئەوەی چەماوەی خواست نیشان بدرێت پێویستە ئەمانەی خوارەوە بزانرێت.

١- تەوەری ستوونی بریتی یە لە نرخ، وە تەوەری ئاسۆیی بریتی یە لە بڕ.

٢- چەماوەی خواست لاریەکەی نێگەتیڤە بەهۆی پەیوەندی پێچەوانەی نێوان نرخ و بڕی خواستەکەی لە شمەکێکی دیاری کراودا.

٣- چەماوەی خواست ڕەنگ دانەوەی حاڵەتێکە لە ماوەیەکی کورت خایەندا ، وە شێوەی چەماوەکە دەگۆڕێ لەگەڵ گۆڕانی ماوەکان.

٤- هەر خاڵێك لەسەر چەماوە ، بە مانای بەرزبوونەوە یان نزم بوونەوەی بڕی خواستە لە شمەکێکدا ئەگەر هاتوو نرخەکەی بگۆڕێت (لەگەڵ گریمانی نەگۆڕانی هۆکارەکانی تردا).

ئەو هۆکارانەی کە خواست دیاری دەکەن
DETERMINANTS OF DEMAND

هەروەك ووتمان پەیوەندی نێوان بڕی خواست بۆ شمەکێکی دیاری کراو و نرخی ئەم شمەکە پێچەوانەیە، کە ئەمەش بەڵگەیە بۆئەوەی هەرچەندە نرخ دابەزێت ئەوا بڕی خواست زۆرتر دەبێت بەلاّم ، بە گریمانی نە گۆڕانی هۆکارەکانی تر کە کاردەکەنە سەر بڕی خواست, کەواتە ئەم هۆکارانەچین و کاردانەوەیان چی یە لەسەر خواستی شمەك؟

١- ژمارەی کڕیار یان بەکاربەر: Number of buyers

گریمان هۆکارەکانی تر نەگۆڕ بوون, ئەوا خواست لەسەر شمەکە جۆربەجۆرەکان زۆرتر دەبێت بە دەرکەوتنی بەکاربەری نوێ بۆ شمەکەکان، ئەوش بەهۆی:

ا- کاریگەری پروپاگەندە و ڕیکلامەکان .

ب- زیاد بوونی ژمارەی دانیشتوان ئەگەر زیادەکە بەهۆی لە دایك بوونە نوێیەکان بوون ئەگەری زیادبوونی خواست لەسەر پۆشاکی منالآن و یاریەکان زیاتر دەبێت لە هەموو حاڵەتێکدا زیاد بوونی ژمارەی دانیشتوان دەبێتە مایەی زیادە بوونی خواستەکان بۆ خانووبەرە و خۆراك و پۆشاك. کەواتە (پەیوەندییەکە ڕاستەوانەیە).

٢- داهاتی بەکاربەر: Consumers income

بە بەرز بوونەوەی داهاتی تاکەکەس ، خواستیان زیاد دەبێت لەسەر شمەك، بەلاّم لێرەدا پێویستە جیاوازی لە نێوان دوو جۆرە شمەك بکەین.

أ- شمەكی جوانكاری.

ب- شمەكی ئاست نزم*.

بەرزبوونـــەوەی داهــاتی هاولاّتیــان بەگــشتی ئاســتی گوزەرانیــان بەرزدەكاتـــەوە. زیـاتر هانیـان دەدات بـۆ كڕینـی شمـەكی جوانكـاری وەك" تەلـــەفزیۆن، ڤیـدیۆ، كۆمپیوتـــەر" وە نـزم بوونـــەوەی داهاتیـان بەگـشتی خواست لەسەر ئەم شمەكانـە كـەمتر دەبێتـەوە و خواسـت لەسـەر شمەكـە ئاست نزمەكان زیاتر دەبێت وەك (ئۆتۆمبێلی كۆن و پۆشاكی بەكارهاتوو)

*(پەیوەنـدی نێـوان خواسـت لەسـەر شمـەكی سـادەیان بلّێین شـەكی ئاسایی لەگەلّ داهاتی نەختینەیی پەیوەندییەكەی راستەوانەیە .

* پەیوەندی نێوان خواست لەسـەر شمـەكی ئاسـت نـزم لەگـەلّ داهـاتی نەختینەیی پەیوەندییەكی پێچەوانەیە .

---

* شمەكی ئاست نزم (السلع الدنیا) : ئەو شمەكانەن كە كڕینیان زیاد دەكات كاتێك داهاتی بەكاربەر كەمدەكات وپێچەوانەكەشی راستە، كڕینیان كەمدەكات كاتێك داهاتی بەكاربەر زیاددەكات ، جێی ئاماژە بۆ كردنە كە شمەكی ئاست نزم بە شمەكی هەژاران دەناسرێت،لێرەدا پێویستە ئەوە بلّێن مەبەست لە شمەكی ئاست نزم ئەوەنیە كە كەلّكی نەبێت .

٢-حەزی بەکاربەر: Consumer taste

یەکێکە لە هۆکارە سەرەکیەکان کە کاردەکەنە سەر خواستی بەکاربەر بۆ شمەك چونکە، هەر کاتێك بەکاربەر حەزی خۆی دایە بەکاربردنی شمەکێك خواستی زیاتر دەبێت لەسەر ئەم شمەکە, وە بەپێچەوانەوە, زیادبوونی حەزو پێویستی بەکاربەر پشت دەبەستێت بە:

أ- سروشتی شمەکەکە.

ب- ڕادەی پێویستی پێ بوون.

ج- باشیەکەی (جودتها).

د- لایەنەکانی تر وەك : پروپاگەندە و ڕێکلام.

هـ - داب و نەریت: لەهەندێك ولآتاندا دانیشتوانەکانیان بەڕادەیەکی زۆر چا بەکاردەهێنن وە لە هەندێك ولآتانی تردا قاوە بەکار دەهێنن.

کەواتە: (پەیوەندییەکە ڕاستەوانەیە).

٤-نرخی شمەکەکانی تر: Prices of other goods

زۆر جار خواستی بەکاربەر بۆ شمەکێك دەگۆڕێت بەهۆی ئەو گۆڕانکاریانەی کە ڕوودەدات لە نرخی ئەو شمەکانەی کەبەو شمەکەوە بەستراونەتەوە، لێرەدا پێویستە جیاوازی بکرێت لە نێوان ئەم شمەکانەدا.

أ- شمەکە تەواوکەرەکان Complementary goods

ئەو شمەکانەن کە پێویستن بۆ شمەکەکان تر وەك بەنزین تەواوکەری ئۆتۆمۆبێلە، شەکر تەواوکەری چایە، بەرزبوونەوەی نرخی بەنزین دەبێتە مایەی دابەزینی خواست لەسەر ئوتۆموبیل وە بەپێچەوانەوە.

(پەیوەندی نێوان خواست و نرخی شمەکە تەواوکەرەکان پەیوەندییەکی پێچەوانەیە)

ب-شمەکە شوێن گرتووەکان: Substitute goods

ئەو شمەکانەن کە دەتوانن شوێنی شمەکەکانی تر بگرنەوە لە کاتی بەرزبوونەوەی نرخ دا. بۆ نموونە میوە جۆرلو جۆرە دەکرێ شوێنی یەك بگرنەوە, بەکاربەر کە سەرنج دەدات یەك کیلۆ سێو نرخەکەی بەرزبۆتەوە دەکرێ مۆز شوێنی بگرێتەوە وە یان پرتەقاڵ...هتد گۆشتی مریشك لە شوێنی گۆشتی ئاژەڵ و ماسی.

(پەیوەندی نێوان خواست و نرخی شمەکە شوێن گرتووەکان پەیوەندی ڕاستەوانەیە)

٥- پێشبینیەکانی بەکاربەر: Consumer's Expectation

پێشبینیەکانی بەکاربەر کاریگەریەکی گەورەی هەیە لەسەر زیاد بوون و کەمبوونەوەی خواست بۆ شمەکێك چونکە. کاتێك بەکاربەر پێشبینی بەرزبوونەوەی نرخی شمەکێك دەکات لەبازاڕدا ئەوا خواستی زیاد دەبێت بۆ ئەو شمەکە وە بە پێچەوانەوە, هەر بۆ نمونە بەکاربەری نەوت پێشبینی بەرزبوونەوەی نرخەکەی دەکات لە وەرزی زستاندا, بۆیە لە وەرزی هاویندا دەیکڕێ و ئەمباری دەکات بۆ ئەو کاتە بەکاری دەهێنێ لە ترسی بەرزبوونەوەی نرخەکەی لە زستاندا ..

(پەیوەندی نێوان پێشبینیەکان و خواست ڕاستەوانەیە)

خستنه ڕوو
SUPPLY

لایەنی دووەمە لە بازاڕ, وە ئەم ڕۆڵە بەرهەم هێن پێی هەڵدەستێ بۆ بەرهەمهێنان و فرۆشتنی شمەك و خزمەت گوزاریە جۆربەجۆرەکان, بۆیە خستنە ڕوو ئەم بنەمایانەی خوارەوە بە خۆوە دەگرێت:—

١. ئەو بڕەیە بەرهەمهێنەکان بۆ فرۆشتن دەیخەنە ڕوو
٢. لە بازاڕێکی دیاری کراو.
٣. لە شمەکێك یان خزمەت گوزاریەکی دیاری کراو.
٤. بە نرخێکی دیاری کراو.
٥. لە ماوەیەکی دیاری کراو.

لەمەوە بەدیارکەوت کە خستنە ڕوو بۆ ئەوەی بە کردار خستنە ڕوو بێت, پێویستە شمەکێك هەبێت و لە بازاڕدا خرابێتە ڕوو , مەبەستیش لەم خستنەڕووە فرۆشتن بێت وە نرخێکی دیاری کراوی هەبێت ، و بە ماوەیەکی دیاری کراوەوە بەسترابێتەوە .

خستنەڕوو :

ئارەزوو توانستی فرۆشیار یان بەرهەم هێنە لە دابین کردنی بڕە جیاجیاکانی شمەکێك بە نرخێکی گونجاوەلە ماوەیەکی دیاریکراودا.

خشتەی خستنە ڕوو : Supply schedule

بەرامبەر هەر نرخێك كە بەرهەم هێن لەوانەیە بیخاتە روو دەبینین بەرهەم هێن بڕێكی دیاری كراوی لێ دەخاتە ڕوو بۆ فرۆشتن لەماوەیەكی دیاری كراودا ئەوەش پێ ی دەڵێن خشتەی خستنەڕوو.

> **خشتەی خستنە ڕوو :**
> ڕەنگدانەوەی ئەو بڕە جۆریەجۆرانەن لە شمەكێك كە بەرهەم هێن دەیەوێت ودەتوانێت بەرهەمی بهێنێت وبیفرۆشێت لە ئاستی نرخە جیاوازیەكاندا لە بازاڕێكی دیاری كراودا وە لە ماوەیەكی دیاری كراودا.

ئەم خشتەیەی خوارەوە خستنە ڕووی بەرهەم هێنەرێكە لە شمەكێكی دیاری كراو و لەماوەیەكی دیاری كراودا .

بڕی خستنەڕوو (ب.خ) Quantity Supplied(QS)	نرخ (ن) Price (P)
٥٠	١٠
٤٠	٨
٣٠	٦
٢٠	٤
١٠	٢

له خشتەکە دا تێبینی دەکرێت ،دابەزینی نرخ لە (١٠) دۆلار بۆ (٨) دۆلار دەبێتە مایەی دابەزینی بڕی خستنەڕووەکە لە (٥٠) یەکە بۆ (٤٠) یەکە, وە هەڵکشانی نرخ لە (٦) دۆلار بۆ (٨) دۆلار دەبێتە مایەی زیاد بوونی بڕی خستنەڕووەکە لە (٣٠) یەکە بۆ (٤٠) یەکە واتاکەی:

پەیوندی نێوان گۆڕان لە نرخ و گۆڕان لەبڕی خستنەڕووی شمەکەکە ڕاستەوانەیە

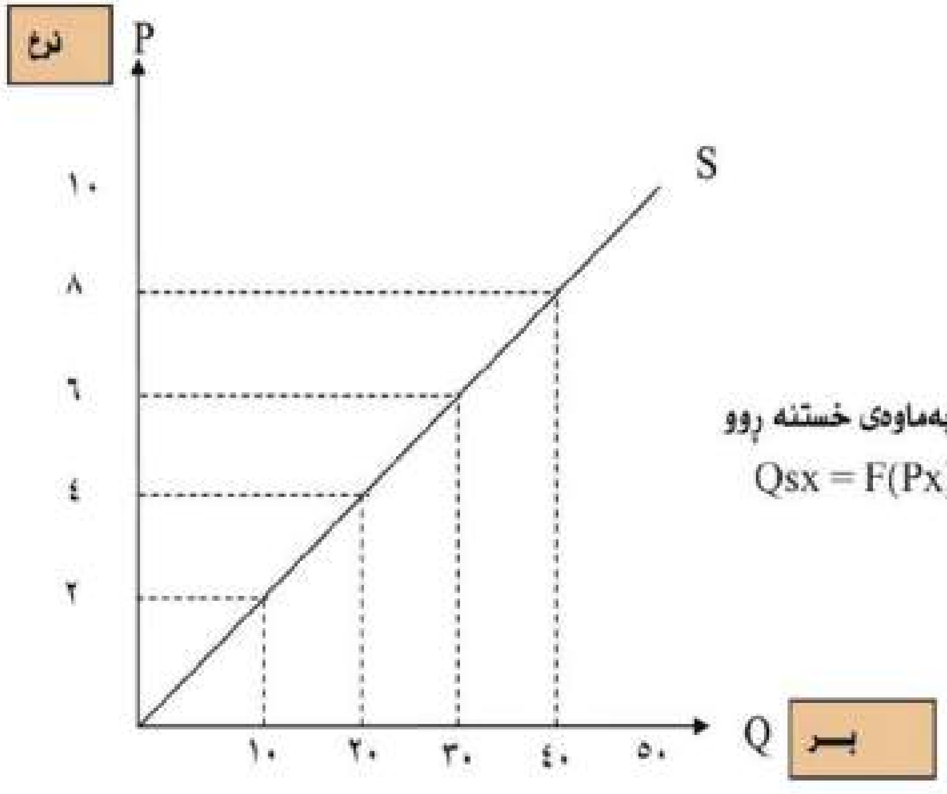

چەماوەی خستنە ڕوو

چەماوەی خستنەڕوو: Supply Curve

خشتەی خستنەڕووی داتاکانە, ئەگەر خشتەی خستنەڕووی پێشوو وەربگیرێت ئەوا چەماوەی خستنەڕوو نیشان دەدات.لە چەماوەی خستنە ڕوودا تێبینی ئەمانە دەکرێت:–

١. ئاراستەکەی لە خوارەوە بۆ سەرەوە بەرز دەبێتەوە وە لە چەپەوە بۆ لای ڕاستە .

٢. ئاراستەکەی بەمانای برە خستنەڕووەکە زیاد دەبێت بە بەرزبوونەوەی ئەم نرخە وە و کەم دەبێت بە دابەزینی نرخەکە.

٣. پەیوەندی نێوان بڕی خستنەڕوو ونرخ ڕاستەوانەیە (پۆزەتیڤ +).

یاسای خستنە ڕوو: Law of Supply

پێشبینی دەکرێت هەر چەند نرخی شمەك بەرز ببێتەوە ، بڕی خستنەڕووی ئەوشمەکە زیاد دەبێت کە بەرهەم هێنەکان ئارەزووی خستنەڕوویان هەیە، وە یان بە پێچەوانەی دابەزینی نرخ وا دەکات کە بەرهەم هێنەکان بڕی خستنە ڕووی شمەکەکانیان کەمتر بکەنەوە ، چونکە خستنەڕوو بەستراوەتەوە بە تێچوونی بەرهەم هێنان , بۆ نموونە بەرهەم هێن بڕێکی زۆر لە شمەکێك ناخاتە ڕوو ئەگەر نرخەکەی ئەو تێچوونەی بۆ پڕنەکاتەوە.

لە لایەکی ترەوە نرخی شمەك تاکە هۆکار نیە کاریکاتە سەر بڕی خراوە ڕوو بۆ فرۆشتن لە بازاڕدا بەڵکو چەندەها هۆکاری تر هەیە کەوا دواتر باسیان دەکەین .

> **یاسای خستنەڕوو**
>
> بە گریمان شتەکانی تر وەك خۆیان بمێنینەوە , ئەوا پەیوەندی نێوان نرخ و برە خستنەڕووەکە پەیوەندیەکی ڕاستەوانەیە.

ئەو هۆكارانەی كە خستنەڕوو دیاری دەكەن

Determinantes of Supply

١. ژمارەی بەرهەم هێن (فرۆشیار):

Number of sellers or producers

شتێكی سروشتی یە هەرچەند ژمارەی بەرهەم هێن زیاد بێت ئەوا بڕی خستنەڕوو لە بازاڕدا زیاد دەبێت , هاوكات كەم بوونی ژمارەی بەرهەم هێن یان فرۆشیار دەبێتە مایەی كەمی بڕی خستنەڕوو.

پەیوەندی نێوان ژمارەی بەرهەم هێن و بڕی خستنەڕوو راستەوانەیە.

٢. بەكارهێنانی تەكنۆلۆژیا:

Using Technology

لێرەدا پەیوەندی هەیە لە نێوان ئاستی تەكنیكی بەرهەمهێنان و خستنەڕووی شمەكدا.چونكە هەمیشە بەرهەم هێن كاردەكات لە پێناو پێشخستنی بەرهەمەكەی و باشتركردنی ئاستی تەكنیكی لە كرداری بەرهەم هێنان دا بەمەبەستی كەمبوونەوەی تێچوون, وە دواتر زیادكردنی بڕی بەرهەم هێنراو, ئەمەش لەلایەن خۆیەوە دەبێتە مایەی زیادكردنی خستنەڕووی شمەك. باشتركردنی ئاستی تەكنیكی لە كرداری بەهەم هینانداو لە ڕێگای بەكارهێنانی ئامێری نوێ یان شێوازەكان و ئامرازە تەكنیكیە نوێیەكان دابێت .

پەیوەندی نێوان ئاستی تەكنیكی لە كرداری بەرهەم هێنان دا و بڕی خستنەڕوو پەیوەندیەكی راستەوانەیە .

٣. نرخی بنەماكانی بەرهەم هێنان: Inputs prices

لەكاتی بەرزبوونەوە (یان نزم بوونـەوە)ی نرخـی بنـەماكانی بەرهـەم هێنـانی هەرشمـەكێك، دەبێتـە مایـەی نـزم بوونـەوە(یـان بەرزبوونـەوە)ی تێچوونی بەرهەم دواتر زیـادبوونی (یـان كـەمبوونی) بـڕی خستنە روو لـەم شمەكە.

پەیوەندی نێوان نرخی بنەماكانی بەرهەم هێنان وبڕی خستنەڕوو پەیوەندیەكی پێچەوانەیە

٤. باج و كۆمەك: Taxes and Subsidies

زیـاد بـوونی بـاج و ڕەسمـی سـەپێندراو لەسـەر بەرهـەم هێنـەكان، دەبێتە مایەی زیاد بوونی تێچوونی بەرهەم هێنـان ئـەوەش خستنەڕووەكە كەم دەكاتەوە هەرچەندە دەوڵەت زۆر جار بەمەبەستی هاندانی وەبەرهێنان لەوەرگرتنی باج خۆش دەبێت لەهەندێ لەپرۆژەڵە ئابووریەكان ئـەوەش لـە ئاكامدا دەبێتە هۆی زیادبوونی بڕی خستنەڕوو چونكە قازانجی ئەم پرۆژانە زیاتر دەبێت.

هـەروەها دەوڵـەت پـەنا دەباتـە بـەر كۆمـەك كردنـی هەنـدێك لـە پیشەسازییەكان بەمەسـتی هانـدانیان بـۆ زیـاتر كردنـی بەرهەمـەكانیان وە دواتـر زیـادبوونی بڕیخـستنەڕوو، چـونكە كۆمـەك كـردن ئەنجامەكـەی كەمكردنەوەی تێچوونە.

پەیوەندی نێوان باج و بڕی خستنەڕوو پەیوەندییەكی پێچەوانەیە

پەیوەندی نێوان كۆمەك و بڕی خستنەڕوو پەیوەندییەكی ڕاستەوانەیە

هاوسەنگی کارلێکردن (خواست و خستنەڕوو)

Equilibrium: The Interaction between Supply and Demand

هەر بازاڕێك بە بازاڕێکی تەواو دانانرێت, بەکرداریش نابێتە بازاڕ بۆ ساغ کردنەوەی هەرشمەکێك، مەگەر بەکارلێکردنی خواست نەبێت کە خۆی دەنوێنێت لە ئارەزوو توانستی بەکاربەر بۆ کڕینی شمەکێك بە نرخێکی دیاری کراو, وە بەکارلێکردنی خستنە ڕووی نەبێت کە خۆی دەنوێنێت لە توانست وئارەزووی بەرهەم هێن بۆ خستنە رووی ئەم شمەکە لە بازاڕدا بە مەبەستی فرۆشتنی بە نرخێکی دیاری کراو, ئەمەش مانای وایە کە فاکتەری سەرەکی بۆ بازاڕ بریتیە لەکارلێك کردن وئاوێتەبوونی هێزەکانی خستنەروو لەگەڵ هێزەکانی خواست، ئەمەش نرخێکی دیاریکراو لێ دەکەوێتەوە بۆ ئەو شمەکەی کەلەبازاڕدا دەفرۆشرێت. بۆ ڕوون کردنەوەی بیرۆکەی کارلێك کردنی هێزەکانی خستنەڕوو لەگەڵ هێزەکانی خواست لە بازاڕی شمەکێکی دیاری کراودا. گریمان ئەم خشتەیەی خوارەوە تیایدا بڕەکانی خواست و بڕەکانیخستنەڕوو لەچەند ئاستێکی جیاوازی نرخدا پیشان دەدات .

نرخ (ن)	بڕی خستنەروو (ب. خس)	بڕی خواست (ب. خو)	بازاڕ
١٠	١٠٠٠	٢٠٠	٨٠٠ (زێدەیی)
٨	٨٠٠	٤٠٠	٤٠٠ (زێدەیی)
٦	٦٠٠	٦٠٠	٠ (هاوسەنگ)
٤	٤٠٠	٨٠٠	٤٠٠ − (کورتی)
٢	٢٠٠	١٠٠٠	٨٠٠ − (کورتی)

لە خشتەکەدا تێبینی دەکرێت لە نرخی (10$) دۆلار خستنە ڕووی شمەکەکە زۆر زیاترە لە بڕی خواست, واتە خستنە ڕووەکە بە بڕی (٨٠٠) یەکە زێدەیە, ئەمەش مانای ئەوەیە بەرهەم هێن ناتوانێت بڕی خستنە ڕوو بەم نرخە بفرۆشێت, چونکە بەکار بەر ئەم نرخە بەبەرز دادەنێت, وە بەرهەم هێن بەم رەوشە قایل نیە, چونکە ئەم زێدەیە بەتێپەڕبوونی کات کەڵەکە دەبێت, بۆیە ئەگەر بەرهەم هێن ویستی بڕێکی زۆرتر لە شمەکەکە بفرۆشێت" پێویستە نرخەکەی دابەزێنێت دەبێتە مایەی زیاد بوونی بڕی خواست لەم شمەکە, تادەگاتە حاڵەتی هاوسەنگی . هەروەها تێبینی دەکرێت لە نرخی (٦) $ کە بڕی خواست لە شمەکێکدا یەکسانە بە بڕەکەی لەخستنەڕوودا, ئەمەش مانای وایە بازاڕی ئەم شمەکە لە حاڵەتی هاوسەنگیە, وە نرخی (٦) $ نرخی هاوسەنگیە, وە بڕی (٦٠٠) بڕی هاوسەنگیە.

گریمان ئەو شمەکەی خراوە تە ڕوو لە بازاڕدا نرخەکەی(٢) دۆلارە دەبینین بڕی خواست زۆرە (١٠٠٠) یەکەیە وەك لە خشتەکەدا ڕوون کراوەتەوە . بەلاّم بڕی خستنەڕووی کەمە (٢٠٠) یەکەیە ئەمەش مانای وایە تووشی کەمی خستنە ڕوو (یان کورتی هێنانی خستنەڕوو) زێدەکی لە خواستدا هاتووە وە بۆ ئەوەی بەرهەم هێن پشتگیری بازاڕ بکات بە یەکەی زێدەکی لە شمەکەکە بۆ دابین کردنی پێویستی خواست پێویستە نرخ بەرز بکاتەوە هاوکات سەر لە نوێ دەگاتە حاڵەتی هاوسەنگی.

دەکرێ حاڵـەتی هاوسـەنگی بـە وێنـە ڕوون بکرێتـەوە بـەم شێوەی خوارەوە :

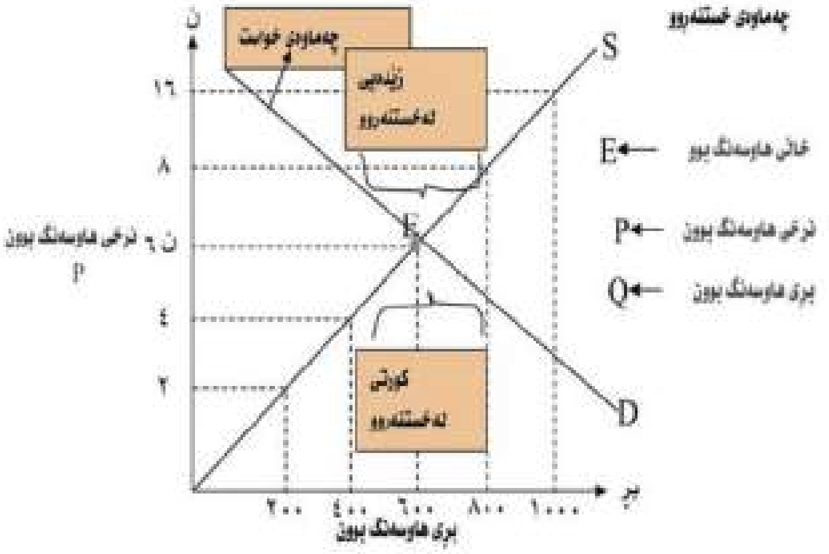

حاڵەتی هاوسەنگی لە بازاڕی شمەکە جیاوازەکاندا لە ژێر گـۆڕان دان وە نـرخیش بـەردەوام جـێگیر نیـە, هۆکارەکەشـی دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەو گۆڕانکاریانەی لە میکانیزمی بازاڕ ڕوودەدەن، بە تایبەتی گۆڕانکاریەکان لە بـارودۆخی خـستنە ڕوو و خواسـتدا , ناهاوسـەنگی وگۆڕانکاریـەکان کـە لـە بـازاڕی شمەکێکـدا ڕوودەدەن لەئـەنجامی گۆڕانکاریـەکانی خواسـت و خستنەڕوو دا وەیان هەردووکیان بەم شێوەیەی خوارەوەیە.

لە ئەنجامدا خستنەڕوو کەم دەکات لەم حاڵەتەدا نرخ بەرز دەبێتەوە:

کاتێك: بڕی خواست ب.خو> بڕی خستنەڕوو ب.خس ← نرخ بەرز دەبێتەوە

١.چەند هێزەکانی خواست گەورەتر بێت لەهێزەکانی خستنەڕوو لە ئەنجامدا ئەوەندە کەمی (کورتی)خستنەڕووی لێدەکەوێتەوە ،لەم حاڵەتەدا نرخ بەرزدەبێتەوە

٢.چەند هێزەکانی خستنەڕوو گەورە تر بێت لە هێزەکانی خواست لە ئەنجامـدا ئەوەنـدە زێـدەیی لـە خـستنەڕوودا دێتەکایـەوەو ،نـرخ بـەرەو کەمبوونەوە لار دەبێتەوە .

کاتێك: بڕی خستنەڕوو ب.خس > بڕی خواست ب.خو ← نرخی نزم دەبێتەوە

٢. بەڵام ئەگەر هـاتوو لێرەدا هێزەکـانی خواسـت و خـستنە ڕوو بۆ بازاڕی شمەکێك لە حاڵەتی یەکسانی دابـوون ئـەوا نـرخ جـێگیر و چەسـپاو دەبێت هاوسەنگی دێتە ئاراوە کاتێك:

کاتێك: بڕی خواست ب.خو = بڕی خستنەڕوو ب.خس ← هاوسەنگی

بەشی چوارەم

نەرمی نواندن

ELASTICITY

نەرمی نواندن: بە شێوەیەکی گشتی بە مانای ڕادەی وەڵام دانەوە بۆ گۆڕان لە شتێکدا —نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری، بە مانای ڕادەی وەڵام دانەوەی بڕی خواستە لە شمەکێکدا لەئەنجامی گۆڕان لە نرخەکەیدا، (نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری بە مانای ڕادەی وەڵام دانەوەی بڕی خواستە لە شمەکێکدا لە ئەنجامی گۆڕان لە داهاتدا).

بەشی یەکەم

نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری

PRICE ELASTICITY OF DEMAND

وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە کەوا دەقی یاسای خواست ئاماژە بە بوونی پەیوەندیەکی پێچەوانەیی دەکات لە نێوان گۆڕان لە نرخی شمەکێکدا وە گۆڕان لە بڕی خواستەکەیدا.بەڵام ئەم یاسایە ئاماژە بە ڕادەی یان ڕێژەی گۆڕانەکە ناکات وە یاخود بە ڕادەی وەڵام دانەوەی بڕی خواستەکە ناکات لە ئاکامی گۆڕان لە نرخی شمەکەکە، واتا یاسای خواست ڕادەی یان ڕێژەی ئەم زێدەبیە ڕوون ناکاتەوە بۆیە پێویستە ئامرازێك هەبێت بۆ پێوانی ڕێژەی گۆڕان بۆ بڕی خواست لە شمەکەکاندا لە ئەنجامی گۆڕان لە نرخەکانیاندا بەڕێژەیەکی دیاری کراو لێرەدا چەمکی نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری هاتۆتە کایەوە.

بۆ ڕوون کردنـەوەی چـەمکی ئـەم نـەرمی نواندنـەو شـێوەکانی ئـەم نمونەی خوارەوە دەهێنینەوە بۆ ئاسـان کردنـی بیرۆکـەی نـەرمی نوانـدنی خواست.

گریمان دانیشتوانی شاری هەولێر مامەڵە بـە پێـنج جـۆرە شمەکـەوە دەکەن بە بڕ و نرخێکی دیـاری کـراودا . وا دادەنـێین نرخـەکانی هاوسـەنگ بوون لەم بازاڕەدا کەم بوونەوە . ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە بـڕی خواسـت دا ڕوو دەدەن چەندە؟

شەکر		گوڵی جوانکاری		سێو		خوێ		کراسی زستانە	
ن	ب.خو	ن	ب.خو	ن	ب.خو	ن	ب.خو	ن	ب.خو
١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠
٦	١١٠	٦	١٨٠	٦	١٤٠	٦	١٠٠	١٠	١٠

لە نمونە ی سـەرەوەدا تێبینی دەکـەین کـە ئـەو گۆڕانکاریانـەی لـە پێنج شمەکەکانـدا ڕووی داوە جیاجیـان هـەر چـەندە ئێمـە بـە ئەنقەسـت نرخەکەمان بە هەمان ڕێژە گۆڕیوە.

کەمبوونەوە ی نرخی شەکر لە (١٠) دینار بۆ (٦) دینـار بـوە مایـەی گۆڕانی بـڕی خواسـت لـە (١٠٠) یەکە بـۆ (١١٠) یەکـە ئەمـەش مانـای وایـە ڕێژەی گۆڕان لە بڕی خواست کەمترە لە ڕێـژەی گـۆڕان لـە نرخـدا ئـەوەش بەڵگەیە کە گۆڕانکاریەکانی بڕەکە نەرمی نانوێنێـت بەرامبەر بە گۆڕانکـاری لە نرخ، ئەوەش بەڵگەیە کە شەکر شمەکێکی پێوستە.

بەڵام دابەزینی نرخی گوڵی جوانکاری لە (١٠) دینار بۆ(٦) دینار بـڕی خواست زیـادی کـرد لـە (١٠٠) یەکـە بـۆ (١٨٠) یەکـە ئـەوەش بەڵگەیـە کـە بڕەکان بە ڕێژەیەکی گەورە گـۆڕان واتـا خواسـت لەسـەر گـوڵی جوانکـاری

ئەرمی نواندنەکەی زۆرترە چونکە شمەکێکی جوانکاریەو بڕی خواست تەنها بە دابەزینی نرخەکەی زیاد دەبێت.

سەبارەت بە نرخی سێو تێبینی دەکەین بڕی خواست گۆڕاوە بە هەمان ڕێژەی گۆڕانی لە نرخدا چونکە شمەکەکە شوێن گرەوەی هەیە لە بازاڕدا.

بەڵام شمەکی (خوێ) هەرچەندە نرخەکەی دابەزیوە لە (١٠) دینار بۆ (٦) دینار کەچی بڕی خواستی نەگۆڕە واتا خواستەکە بۆخوێ بێ ئەرمی نواندنە، چونکە لەلایەکەوەنرخەکەی بەشێکی گەورە لە داهاتی بەکاربەر پێك ناهێنێت لەلایەکی تریشەوە بنەڕەتییە.

وە سەبارەت بە کراسە زستانییەکان بەم گریمانەی کە نرخەکەی نەگۆڕە . بەڵام بڕی خواستی گۆڕاوە لە (١٠٠) یەکە لە وەرزی هاوین بۆ (١٠) یەکە لە وەرزی زستان بە مانای خواستی ئەرمی نواندنەکەی بێ کۆتاییە .

لەم نمونە ی سەرەوەدا دەگەینە ئەم ئەنجامەی خوارەوە:

ئەرمی نواندن پەیوەندی بەڕادەی یان ڕێژەی گۆڕان هەیە لە بڕدا، کەواتا ئەرمی نواندن پێوانەیە بۆ ڕاددەی وەڵام دانەوەی بڕی خواست لە شمەکێکی دیاری کراو بۆ گۆڕان ئەویش ئەگەر هۆکارە کاریگەرەکە گۆڕا شایانی باسە ئەو هۆکارانەی کاردەکەنە سەر خواست وەك زانیومانە ئەمانەن:—

نرخی شمەکەکە خۆی، نرخی شمەکەکانی تر، داهاتی ئەختینەی بەکاریەر، حەزی بەکاریەر لەمەوە پێناسەی ئەرمی نواندنی خواستی نرخگیری بەم شێوەیەی خوارەوە دەبێت:

نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری:

ڕادەی یان ڕێژەی گۆڕانە كە لە بڕی خواستی شمەكێكدا ڕوودەدات لە ئەنجامی گۆڕان لە نرخەكەیدا لەگەڵ مانەوەی هۆكارەكانی تر بە

چۆن ئەم نەرمی نواندنە دەپێودرێت؟

هاوكۆلكەی نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری دەپێورێت بە پێ ی ئەم یاسایە ی خوارەوە:

$$\text{هاوكۆلكەی نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری} = \frac{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواست}}{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا}}$$

یان

$$\text{هاوكۆلكەی نەرمی نواندنی خواست} = \frac{\Delta\ \text{ب. خوا}}{\Delta\ \text{ن}} = \frac{\text{ب}^{٢}-\text{ب}^{١}}{\text{ب}١} \div \frac{\text{ن}^{٢}-\text{ن}^{١}}{\text{ن}١}$$

بڕە خواستەكانی یەكەمە: ب١

بڕە خواستەكانی دووەمە: ب٢

نرخی یەكەمە: ن١

: نرخی دووەمە : ن٢

ڕادەی نەرمی نواندنی خواست: نە. خواست

گۆڕان لە بڕی خواست: Δ ب. خواست

گۆڕان لە نرخ: Δ ن

تێبینی: هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خواستی نرخگیر نیگەتیڤە (-) چونکە رەنگدانەوەی ئەم پەیوەندیە بنەرەتییە لە نێوان بڕی خواستی شمەکێك لەگەڵ نرخەکەیدا ئەوەش پەیوەندیەکی پێچەوانەییە.

شێوەکانی (جۆرەکانی) نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری

شمەك و خزمەت گوزاریەکان جیاوازیان هەیە لە ڕووی گرنگی و پێویستیان سەبارەت بە بەکاربەرەوە، بۆیە ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە نرخی شمەکەکان ڕوودەدات دەبێتە مایەی گۆڕانی بڕی خواستەکانیان بە ڕێژەی جیاجیا ئەوەش ڕوون دەبێتەوە لەمیانەی شێوەکانی نەرمی نواندنی نرخگیریدا وەك لە خوارەوەدا هاتووە:-

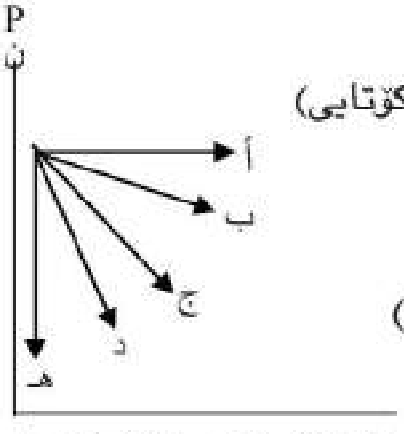

شێوەکانی نەرمی نواندنی خواست

أ- چەماوەی خواستی نەرمی نواندنی (بێ کۆتایی)
ب-چەماوەی خواستی (نەرمی نواندن)
ج- چەماوەی خواستی (هاوتایی)
د- چەماوەی خواستی (نەرمی نواندنی کەم)
هـ- چەماوەی خواستی (بێ نەرمی نواندن)
(نەرمی لەباردا نەبوو)

١- خواستی بێ نەرم نواندن(نەرمی لەباردانەبوو) Perfectly Inelastic Demand

واتا هەر گۆڕانێك لە نرخ نابێتە مایەی گۆڕان لە بڕی خواست.

خەسڵەتەکانی:

- پلەی یان هاوکۆلکەی نەرمی نواندن = صفر (هیچ).
- نرخ دەگۆڕێت وە بڕی خواست نەگۆڕە.
- چەماوەی خواست شێوەی هێڵێکی ڕاستی تەریب بە تەوەری نرخدا وەردەگرێت.

ئەو جۆرە شمەکانەش دەگرێتەوە کە بڕی خواستیان ناگۆڕێت هەرچەندە نرخیان بگۆڕێت وەك ((خوێ چێشت, دەرمان)).

نمونە :-

نرخ ن	بڕی خواست ب. خوا p
١٠	١٢
٨	١٢

وە

ب٢ = ١٢ ، ب١ = ١٢ ، ن٢ = ٨ ، ن١ = ١٠

شیکار:-

$$= \frac{\text{بڕی دووەم بڕی یەکەم}}{\text{بڕی یەکەم}} \div \frac{\text{نرخی دووەم} - \text{نرخی یەکەم}}{\text{نرخی یەکەم}}$$

$$\text{ه خ} = \frac{\text{ب٢-ب١}}{\text{ب١}} \div \frac{\text{ن٢-ن١}}{\text{ن١}}$$

$$\text{ن.خو} = \frac{١٢ - ١٢}{١٢} \div \frac{٨ - ١٠}{١٠} = \frac{٠}{١٢} \div \frac{٢-}{١٠} = \frac{٠}{١٢} X \frac{١٠}{٢-} = \text{سفر}$$

چەماوەی خواستی بێ نەرمی نواندن (نەرمی لەباردانەبوو)

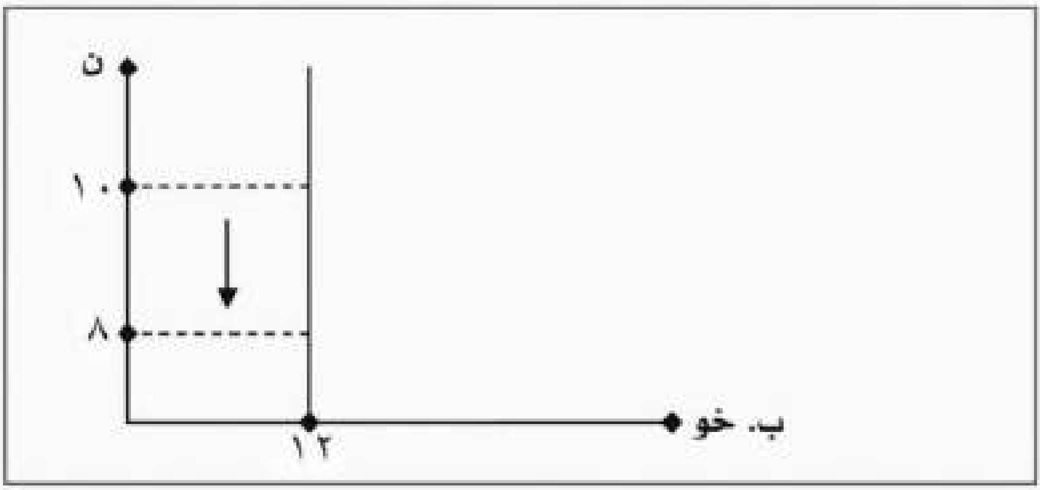

٢- خواستی کەم نەرمی نواندن ((نەرمی نواندنی کەم))Inelastic Demand

واتا گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواست دا کەمترە لە گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخ دا.

خەسڵەتەکانی:

- گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواست دا کەمترە لە گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا .
  ن٪ Δ > ب. خو Δ٪
- هاوکۆلکەی یان پلەی نەرمی نواندنی خواست کەمترە لە (یەك ژمارەی تەواو).
- چەماوەی خواست زۆر لار دەبێتەوە نزیکترە لە هێڵێکی ڕاست کە تەریب دەبێ بۆ تەوەری ستوونی.

وە نمونە بۆ ئەم جۆرە شمەکە پێویستانە ((نان, خزمەت گوزاری پزیشکایەتی))

نمونە :

ن	ب. خو
١٠	١٤
٨	١٥

ب٢ = ١٥ ، ب١ = ١٤ ، ن٢ = ٨ ، ن١ = ١٠

شیکار:-

$$\text{ه خ} = \frac{\text{ب٢} - \text{ب١}}{\text{ب١}} \div \frac{\text{ن٢} - \text{ن١}}{\text{ن١}}$$

$$\text{نه.خو} = \frac{\text{١٥} - \text{١٤}}{\text{١٤}} \div \frac{\text{٢-}}{\text{١٠}} = \frac{\text{١}}{\text{١٤}} \times \frac{\text{١٠}}{\text{٢}} = \text{٠,٣٥٧}$$

وێنەی بە داتایی نواندن

چەماوەی خواستی کەم نەرمی نواندن

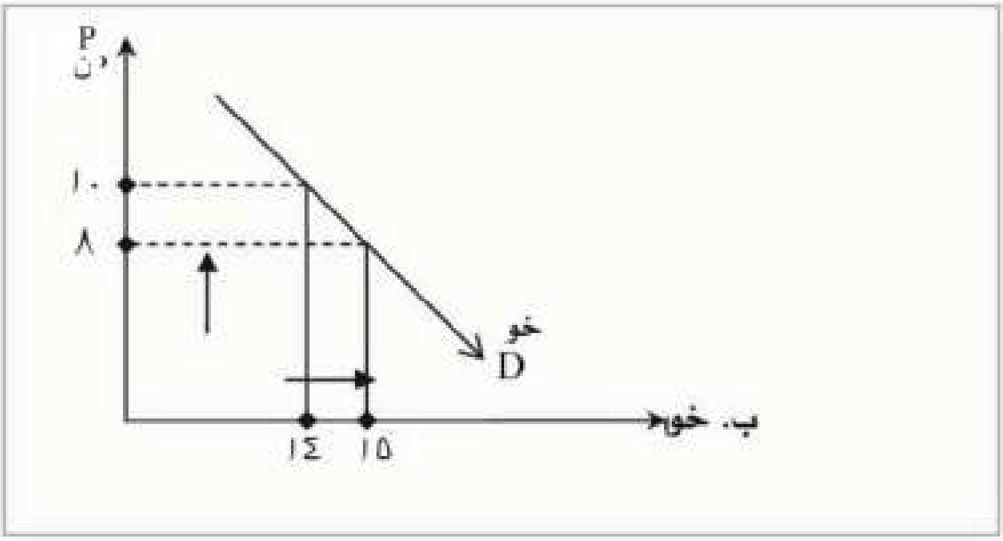

٢. خواستی هاوتایی ((نەرمی نواندنی ژمارە یەك)):

Unitary Elasticity Demand

گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواستدا = گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا

خەسڵەتەکانی:

- هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری یەکسانە بە یەک ژمارەی تەواو.
- چەماوەی خواست لە شێوەی هێڵی ناوەراستە لە نێوان هەردوو تەوەری ستوونی و ئاسۆیدا.

نموونەیی ئەم جۆرە شمەکانەش ئەوانەن کەشوێن گرەوەیان هەیە لە بازاڕدا(خانوو، ڕادیۆ).

نمونە :-

ن	ب. خو
٨	١٦
٦	٢٠

ب٢ = ٢٠ ، ب١ = ١٦ ، ن٢ = ٦ ، ن١ = ٨

شیکار:-

$$\text{هـ خ} = \frac{\text{ب٢} - \text{ب١}}{\text{ب١}} \div \frac{\text{ن٢} - \text{ن١}}{\text{ن١}}$$

$$\text{ئه.خو} = \frac{٢٠ - ١٦}{١٦} \div \frac{٦ - ٨}{٨} = \frac{٤}{١٦} \div \frac{-٢}{٨} = \frac{٤}{١٦} \times \frac{٨}{-٢} = -١$$

چەماوەی خواستی هاوتایی

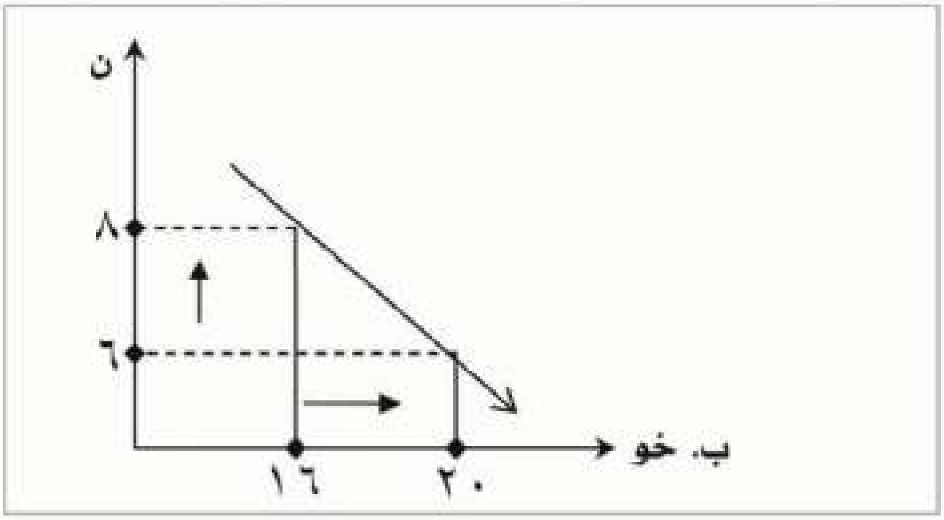

٤. خواستی نەرم نواندن: Elastic Demand

گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواستدا گەورەترە لە گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا.

خەسڵەتەکانی:

- هاوکۆلکەی نەرمی نواندن گەورەترە لە یەک ژمارەی تەواو.
- چەماوەی خواست کەمێك لار دەبێتەوە، وە نزیکترە بۆ تەوەری ئاسۆیی.

نموونەش بۆ ئەمانە شمەکە جوانکارییەکان دەگرێتەوە ((ژەمەکانی خواردن لە چێشتخانە، ئۆتۆمۆبیلەکان)).

نمونه :-

ب. خو	ن
١٥	٨
٢٥	٦

$\text{ن}_1 = ٨$ ، $\text{ن}_2 = ٦$ ، $\text{ب}_1 = ١٥$ ، $\text{ب}_2 = ٢٥$

شیکار:-

$$\text{هـ خ} = \frac{\text{ب}_2 - \text{ب}_1}{\text{ب}_1} \div \frac{\text{ن}_2 - \text{ن}_1}{\text{ن}_1}$$

$$= \frac{٢٥-١٥}{١٥} \div \frac{٦-٨}{٨} = \frac{١٠}{١٥} \div \frac{-٢}{٨} = -٢٫٦٦$$

واتا هەر گۆڕانێك لە نرخ بە ڕێژەی ١٪ گۆڕان لە بڕە خواستەكانی بە ڕێژەی ٢,٦٦٪ ی بە دوادا دێت

وێنەی بە داتا نواندنی

چەماوەی خواستی نەرمی نواندن

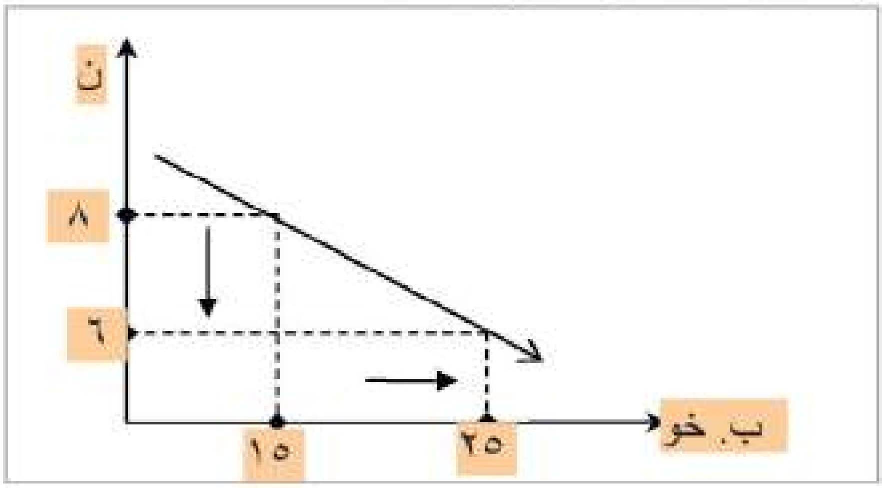

٥. خواستی نەرمی نواندنی بێ کۆتایی: Demand Elastic Perfectly

بەچاوپۆشین لە هێما نەرمی نواندنی خواست یەکسانە بۆ بێ کۆتایی.

خەسڵەتەکانی:

- بڕی خواست گۆڕاوە وە نرخ ((نەگۆڕە))
- چەماوەی خواست هێڵێکی ڕاستە و تەریبە بۆ تەوەری بڕی خواستەکان.
- هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خواستی نرخگێری یەکسانە بۆ بێ کۆتایی ، نمونەش بۆ ئەمانە شمەکە وەرزیەکان دەگرێتەوە بۆ نمونە بڕەکانی خواست کەم دەبێتەوە لە پۆشاکی هاوینی لە وەرزی زستاندا بە چاوپۆشین لە نرخەکان .

نمونە :-

ب. خو	ن
٧	٥
٨	٥

ب٢ = ٨ ، ب١ = ٧ ، ن١ = ٥ ، ن٢ = ٥

$$\frac{\text{ب٢ − ب١}}{\text{ب١}} \div \frac{\text{ن٢ − ن١}}{\text{ن١}}$$

شیکار:-

$$= \frac{\text{٨ - ٧}}{\text{٧}} \div \frac{\text{٥ - ٥}}{\text{٥}} = \frac{\text{٠}}{\text{٥}} = \frac{\text{١}}{\text{٧}} \times \frac{\text{٥}}{\text{٠}} = \infty \text{ بێ کۆتایی}$$

چەماوەی خواستی نەرمی نواندنی بێکۆتایی

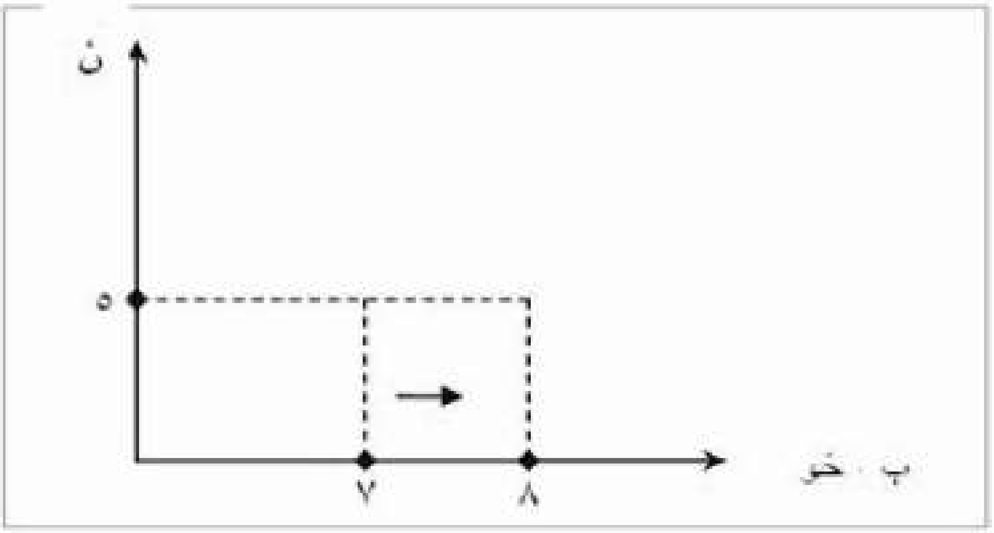

شێوەکانی نەرمی نواندنی خواستی نرخگیری پوخت کراوەتەوە بە پێ ئەم خشتەیەی خوارەوە:

بارەکانی خواست	گۆڕانی ڕێژەیی	جۆری نەرم نواندن
١ < |نە.خو|	ن Δ٪ > ب. خوΔ٪	خواستی نەرم نواندن *Elastic*
١ > | نە.خو |	ن Δ٪ < ب. خوΔ٪	خواستی کەم نەرمی نواندن *Inelastic*
١ = | نە.خو |	ن Δ٪ = ب. خوΔ٪	خواستی نەرمی نواندنی ژمارە یەك *Unitary Elastic*
سفر = ن خ	بڕە خواستەکان وەڵامی گۆڕانەکان لە نرخدا نادەنەوە	خواستی بێنەرمی نواندن. *Inelastic Demand*
بێ کۆتایی بوون ∞= نە.خو	بڕە خواستەکان بەڕادەیەکی گەورە وەڵامی گۆڕانەکان لە نرخدا دەدەنەوە	خواستی نەرمی نواندنی بێ کۆتایی بوون *Perfectly Elastic*

***تێبینی:-** پێویستە بەهای ڕەهای (\|نە.خو\|)وەربگیرێت ،واتە نیشانە سالبەکە فەرامۆش دەکرێت چونکە پەیوەندیەکە پێچەوانەیە .

ئەرمی نواندنی خواستی یەکتر بڕی
Cross Elasticity of Demand

ئەم جۆرە ئەرمی نواندنە تایبەتە بە ڕادەی کاریگەری بڕی خواست لە شمەکێکدا بەو گۆڕانکاریانەی کە لە نرخی شمەکە پێوەبەستراوەکانی ڕوودەدات واتا:

> **ئەرمی نواندنی خواستی یەکتربڕی:**
> ڕادەی وەڵام دانەوەی بڕی خواستە لە شمەکێکدا بۆ ئەو گۆڕانەی لە نرخی شمەکە پێوەبەستراوەکانی ڕوودەدات. لەگەڵ مانەوەی هۆکارەکانی تر بە نە گۆڕاوی.

ئەم ئەرمی نواندنە بە پێ ی ئەو یاسایەی خوارەوە پێوانە دەکرێت:

$$\text{ئەرمی نواندنی خواستی یەکتربڕی} = \frac{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواست لە شمەکێکدا}}{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخی شمەکە پێوە بەستراوەکان}}$$

وە ئەم ڕێسا گشتیەی کەوا لە میانەی دا دەگرێ سروشتی پەیوەندی نێوان شمەکە پێوە بەستراوەکان لێك جیابکاتەوە, ئایا تەواو کەرن یان شوێن گرتووەکانن بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

> ئەگەر هێمای ئەرم نواندنی خواستی یەکتربڕی نێگەتیڤ (−) بوو، ئەوا مانای ئەم دوو شمەکە تەواوکەری یەکترن.

وە

> ئەگەر هێمای ئەرم نواندنی خواستی یەکتربڕی پۆزەتیڤ (+) بوو، ئەوا مانای ئەم دوو شمەکە شوێن گرەوەی یەکترن.

بەمەبەستی ڕوون کردنەوە ئەم دوو نمونەی خوارەوە دەخەینە ڕوو:

نمونە:-

گریمان نرخی یەک کیلۆگرام چا بە ڕێژەی ٢٠٪ بەرز بۆوە لە ئەنجامدا بووە هۆی کەمبوونەوەی ئەو برە شەکرەی کە بەکاربەران دەیکڕن بەڕێژەی ٣٠٪ . بەم پێیە دەکرێ نەرمی نواندنی یەکتربڕی لە نێوان ئەم دوو شمەکە بەم شێوەیەی خوارەوە حیساب بکەین.

X: شەکر

Y: چایە

$$EXY = \frac{\%\Delta Qx \quad \text{شەکر}}{\%\Delta py \quad \text{چا}} = \frac{\%30-}{\%20+} = -1.5$$

هێمای EXY نێگەتیڤە (−) بۆیە ئەم دوو شمەکە تەواوکەری یەکترن.

نمونەی (٢):

گریمان نرخی سێوی هاوردە بەرز بۆوە بەڕێژەی ١٥٪، لە ئەنجامدا بووە هۆی زیاد بڕی سێوی خۆماڵی کە بەکاربەران دەیکڕن بە ڕێژەی ٢٥٪ . بەم پێیە دەکرێ نەرمی نواندنی یەکتربڕی لە نێوان ئەم دووشمەکە بەم شێوەیەی خوارەوە حیساب بکەین.

X: سێوی خۆماڵی

Y: سێوی هاوردە

$$EXY = \frac{\%\Delta QX \quad \text{سێوی خۆماڵی}}{\%\Delta PY \quad \text{سێوی هاوردە}} = \frac{\%25}{\%15} = (+)1.67$$

لەبەرئـەوەی هێمـای EXY پۆزەتیڤـە (+) بۆیـە هـەردوو شمەکـە شـوێن گرەوەی یەکترن .

* **تێبینی:** ئەگەر نەرمی نواندنی خواستی یەکتربڕی یەکسان بێت بە سفر واتا سفر = Exy سفر ئەوا شمەکەکە سەربەخۆیە یا خود هیچ پەیوەندیان بەیەکەوە نیە.

نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری:

Income Elasticity of Demand

ئەم نەرمی نواندنە پەیوەستە بە ڕادەی وەڵام دانەوەی بڕی خواست لـە شمەکەکانـدا لـە ئـەنجامی ئـەو گۆڕانکاریانـەی ڕوودەدات لـە داهـاتی بەکاریەردا لەگەڵ مانەوەی هۆکارەکانی تر بە نـەگۆڕاوی – وە پێناسـەکەی بەم شێوەیە:

نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری: ڕادەی وەڵام دانەوەی بڕی خواستە لە شمەکێکـدا لـە ئـەنجامی گـۆڕانی داهـاتی بەکاربـەر لەگـەڵ مانـەوەی هۆکارەکانی تر بەنەگۆڕی

ئەم نەرمی نواندنە وەك لە خوارەوەدا هاتووە هەژمار دەکرێت بە پێی ئـەو یاسایە

$$\text{هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری} = \frac{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خواست}}{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە داهاتی بەکاربەر}}$$

یان

$$\text{ن.د} = \frac{\text{ب}_{\text{٢}} - \text{ب}_{\text{١}}}{\text{ب}_{\text{١}}} \div \frac{\text{د}_{\text{٢}} - \text{د}_{\text{١}}}{\text{د}_{\text{١}}}$$

نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری: eI

گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕە خواستەکان: $\%\Delta Qd$

گۆڕانی ڕێژەیی لە داهات: $\%\Delta I$

هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری نێگەتیف دەبێت یان پۆزەتیف، بۆ ئەوەی شمەکی سادە پێویستەکان و جوانکاریەکان و ئاست نزمەکان لێك جیابکرێنەوە.

> ئەگەر هێمای نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری پۆزەتیف بوو(+) ئەوا ئەو شمەکە لە سادەکانە وە ئەگەر هاوکۆلکەی نەرمی نواندنەکە گەورەتر بوو لە یەك ژمارەی تەواو ئەوا شمەکێکی جوانکاریە

نمونە (١):

گریمان بەکاربەرێك (٨) یەکە لە شمەکی (X) بەکاردەبات کاتێك داهاتەکەی (١٠٠) دینار بێت, کە داهاتەکەی زیاد دەکات و دەبێتە (١٥٠) دینار بەکاربردنی زیاد دەکات لە شمەکی (X)وە دەبێتە (٢٠) یەکە ئایا هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری چەندە؟

شیكار :

$د_1 = ١٠٠$ ، $د_2 = ١٥٠$ ، $ب_1 = ٨$ ، $ب_2 = ٢٠$

$$e\,I = \frac{Q2 - Q1}{Q1} \div \frac{I_2 - I_1}{I_1}$$

$$= \frac{20 - 8}{8} \div \frac{150 - 100}{100}$$

$$= \frac{12}{8} \div \frac{50}{100} = +3$$

لێرەدا هێمای نەرمی نواندنەكە پۆزەتیڤە(+) واتە شمەكی (X) لە شمەكـە سادەكانە , هاوكۆلكەی نەرمی نواندنەكەی گەورەترە لە یەك ژمـارەی تـەواو كەواتە شمەكی (X) لە شمەكی جوانكاریەكانە .

وە ئەگەر هێمای نەرمی نواندنەكە پۆزەتیڤ بێت (+) وە هاوكۆلكەی نەرمی نواندنەكە كەمتر بێت لە یەك ژمارەی تەواو لەم حاڵەتەدا شمەكەكە لە پێویستەكانە .

نمونە (٢) :

گریمان داهاتی بەكاریەرێك (١٠٠) دینارە وە بڕی خواستی لە شمـەكی (X) (٨) یەكەیە كاتێك داهاتەكەی بەرز بۆوە بۆ (١٥٠) دینار ئەوا خواستی دەبێت بە (١٠) یەكە ئایا هاوكۆلكەی خواستی داهاتگیری چەندە ؟

شیکار:

$ب_٢ = ١٠$ ، $ب_١ = ٨$ ، $ل_٢ = ١٥٠$ ، د= ١٠٠

$$eI = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \div \frac{I_2 - I_1}{I_1}$$

$$= \frac{10 - 8}{8} \div \frac{150 - 100}{100}$$

$$= \frac{2}{8} \div \frac{50}{100} = \frac{١}{٢} = ٠,٥$$

دەرکـەوت هێمـای نـەرمی نوانـدنی خواسـتی داهـاتگیری پۆزەتیڤـە، واتـا شمەکی (X) شمەکێکی سادەیە، وە هاوکۆلکەی نـەرمی نواندنەکـە کـەمترە لە یەك ژمارەی تەواو بۆیە X لەشمەکە پێویستەکانە

> ئەگەر هێمای نەرمی نواندنی خواستی داهاتگیری نێگەتیڤ بوو(–) مانای وایەزیاد بوونی داهات دەبێتە مایەی کەمبوونەوەی بڕی خواست لەو شمەکە لەم حاڵەتەدا ئەو شمەکەبە ئاست نزم دادەنرێت .

نموونە (٢):

لە کاتی زیاد بوونی داهاتی بەکاربەر لە (٢٠٠) دینار بـۆ (٣٠٠) دینـار، بڕی خواستەکە لە (١٠٠) یەکە بۆ (٨٠) یەکە کـەم بـۆوە، ئایـا هاوکۆلکـەی نەرمی نواندنی داهاتگیری چەندە؟

شیكار:

ب$_2$ = ٨٠ ، ب$_1$ = ١٠٠ ، ل$_2$ = ٣٠٠ ، ل$_1$ = ٢٠٠

$$eI = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \div \frac{I_2 - I_1}{I_1}$$

$$\text{el} = \frac{80 - 100}{100} \div \frac{300 - 200}{200}$$

$$= \frac{-2}{100} \div \frac{100}{200} = -0.4$$

ئـەوەش مانـای وایـە شمەكەكـە لـە جـۆری شمەكـە ئاسـت نزمەكانـە (هەرزانـەكان)، چـونكە بەكاربـەر بـڕی خواسـتەكەی كـەمتر كـردەوە بـە زیادەبوونی داهاتەكەی.

نەرمی نواندنی خستنە روو
ELASTICITY OF SUPPLY

نەرمی نواندنی خستنە روو هیچ جیاوازیەکی نیە لەرووی ماناوە لەگەڵ نەرمی نواندنی خواست چونکە ئەم چەمکەش بریتی یە لە رادەی وەلام دانەوەی بری خستنە روو لە ئەنجامی گۆران لەنرخدا.

چۆن نەرمی نواندنی خستە روو دەپێودرێت؟

هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنە روو دەپیودرێت بە پی ی ئەم یاسایەی خوارەوە:

$$\text{هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنە ڕوو} = \frac{\text{گۆڕانی ڕێژەیی بڕی خستنە ڕوو}}{\text{گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا}}$$

$$\text{نە.خس} = \frac{\Delta\ \text{ب.خس}}{\Delta\ \text{ن}} = \frac{\text{ب.خس}_{٢} - \text{ب.خس}_{١}}{\text{بخس}_{١}} \div \frac{\text{ن}_{٢} - \text{ن}_{١}}{\text{ن}_{١}}$$

$$Es = \frac{\%\ \Delta\ QS}{\%\ \Delta\ P} = \frac{QS_{٢} - QS_{١}}{QS_{١}} \div \frac{p_{٢} - p_{١}}{p_{١}}$$

دەتوانین هێما بەکار بهێنین بۆ دووبارە نووسینەوەی یاسای نەرمی نواندنی خستە روو بەم شێوەی خوارەوە:

Es	: هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنەڕوو
% Δ Qs	: گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خستنەڕوو
% Δ P	: گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا
Qs٢	: بڕی خستنەڕووی دووەم
Qs١	: بڕی خستنەڕووی یەکەم
P٢	: نرخی دووەم
P١	: نرخی یەکەم

نمونە (١) :- بڕی خستنە ڕوو لە شمەکێك وەك (X) دابەزی بە ڕێژەی(٣٥٪) . لە ئەنجامی دابەزینی نرخی هەمان شمەكْ بە ڕێژەی (٢٠٪).

داواکاری:- ئایا نەرمی نواندنی خستنە رووی ئەو شمەکە چەندە؟

وەلآم:- بە بەکارهێنانی یاسای نەرمی نواندنی خستنە ڕوو :

$$Es=\frac{\%\Delta Qs}{\%\Delta P}=\frac{-\frac{٣٥}{١٠}}{-\frac{٢٠}{١٠٠}}=١,٧٥$$

تێبینی: هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنە ڕوو پۆزەتیڤە (+) چونکە ڕەنگدانەوەی پەیوەندی بنەڕەتییە کەلە نێوان بڕی خستنە ڕووی شمەکێك لەگەڵ نرخەکەیدا هۆیەکە پەیوەندیەکی ڕاستەوانەیە

نمونه (٢):- بڕی خستنه ڕوو له شمەکی (Y) بەرز بۆوه له (٣) یەکـه بـۆ (٨) یەکه , ئەمەش له ئەنجامی بەرز بوونەوەی نرخەکەی له (٦) دینـار بـۆ (١٥) دینار.

داواکاری:- نەرمی نواندنی خستنه ڕوو دەربهێنه؟

وەڵام: لەبەر ئەوەی بڕی خستنەڕوو بـەرزبووه لـە(٣) یەکـه بـۆ (٨) یەکـە، ئەوەی نرخەکه بەرزبووه له (٦)دینار بۆ (١٥) ب.خس٢= ٨ ب.خس١=٣ ن ٢ = ١٥ ، ن١ = ٦

$$\text{نە.خس} = \frac{\text{ب.خس}_2 - \text{ب.خس}_1}{\text{ب.خس}_1} \div \frac{\text{ن}_2 - \text{ن}_1}{\text{ن}_1}$$

$$= \frac{٨ - ٣}{٣} \div \frac{١٥ - ٦}{٦} = \frac{٥}{٣} \div \frac{٩}{٦} = \frac{٥}{٣} \times \frac{٦}{٩} = ١,١١$$

جۆرەکانی نەرمی نواندنی خستنه ڕوو :

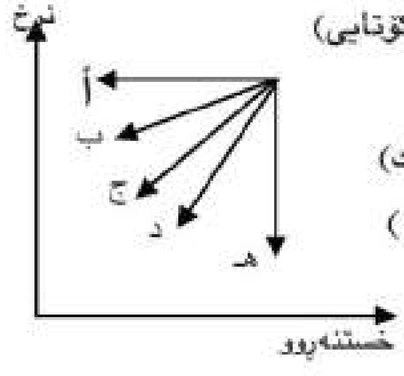

أ- چەماوەی خستنەڕووی (نەرمی نواندنی بێ کۆتایی)

ب- چەماوەی خستنەڕووی (نەرمی نواندن)

ج- چەماوەی خستنەڕووی (هاوتایی - ژمارەیەك)

د- چەماوەی خستنەڕووی (نەرمی نواندنی کەم)

هـ- چەماوەی خستنەڕووی (بێ نەرم نواندن)

نەرمی نوانـدنی خـستنه ڕوو دەگۆڕێت بـەپێ ی جـۆری شمـەك , بـە واتەیەکی تر پلەی نەرمی نواندنی خستنه ڕوو پشت دەبەستێت (تعتمد) بـە

رادەی گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخی شمەکەکەدا. وەجۆرەکانی نەرمی نواندنی خستنە ڕوو بریتین لە مانەی خوارەوە:

١- هاوكۆلكەی خستنەڕووی نەرمی نواندن Elastic supply

لەم جۆرەدا گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خستنە ڕوو گەورەتر دەبێت لە گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا، بەم شێوەیە هاوكۆلكەی نەرمی نواندنی خستنە ڕوو گەورەتر دەبێت لە یەك ژمارەی تەواو (es>١). بۆ نموونە ئەگەر هاتوو نرخ بەرز بۆوە بە ڕێژەی (١٠٪) , ئەوا بڕی خستنەڕوو بەرزدەبێتەوە بە ڕێژەی (١٥٪)

نموونە : بەرهەمە پیشەسازیەكان

خەسلەتەكانی:

١- گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خستنە ڕوو >گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخدا.

٢- هاوكۆلكەی نەرمی نواندن گەورەترە لە یەك ژمارەی تەواو.

٣- چەماوەی خستنە ڕوو كەمێك لارە

نموونەی داتایی

ن. خس	ن
١٥	١٠
٢٠	١٢

شیكار

$$\text{هاوكۆلكەی نەرمی نواندنی خستنەڕوو} = \frac{\text{بڕی خستنەڕووی (٢)} - \text{بڕی خستنەڕووی (١)}}{\text{بڕی خستنەڕووی (١)}} \div \frac{\text{نرخی (٢)} - \text{نرخی (١)}}{\text{نرخی (١)}}$$

$$= \frac{١٥-٢٠}{١٥} \div \frac{١٠-١٢}{١٠} = \frac{٥}{١٥} \div \frac{٢}{١٠} = \frac{٥}{١٥} \times \frac{١٠}{٢} = \frac{٥}{٣} = ١,٦٦$$

وێنەی داتایی:

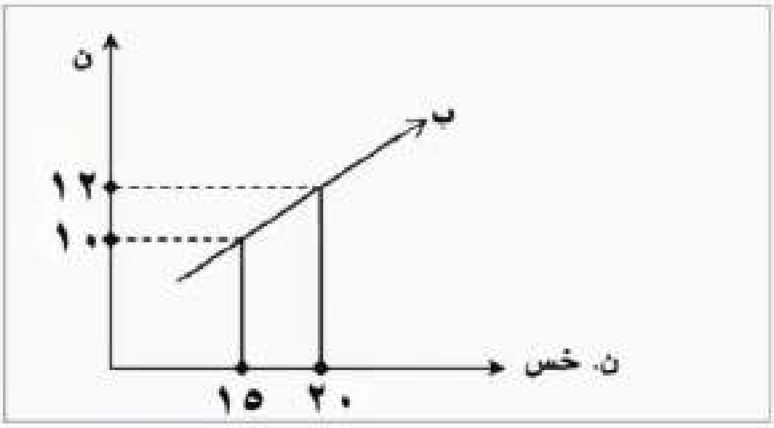

١- هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنەڕووی بێ کۆتایی:

Perfectly Elastic Supply

حالەتێکی دەگمەنە چونکە بڕێکی زۆر بۆ فرۆشتن دەخرێتە ڕوو کە چی لە بەرامبەردا هیچ وەڵام دانەوەیەکی لە نرخ دا نادرێتەوە واتە نرخ هەروەك خۆی دەمێنێتەوە کەواتە خستنە رووی نەرمی نواندنی بێ کۆتایی مانای وایە گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خستنە روو گەورەیە کەچی گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخ دا یەکسانە بە سفر .

خەسلەتەکانی:

١. ڕێژەیی گۆران لەنرخ دا یەکسانە بە صفر .

٢. هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنە ڕوو = ∞ .

٣. چەماوەی خستنەڕوو هێڵێکی ڕاستەو تەریبە بۆ تەوەری ئاسۆیی.

نموونە :

ن	ب. خس
١٠	٢٠
١٠	٥٠

شیکار:

$$\infty = \frac{٣٠}{٠} = \frac{١٠}{٠} \times \frac{٣٠}{٢٠} = \frac{٠}{١٠} \div \frac{٣٠}{٢٠} = \frac{١٠ - ١٠}{١٠} \div \frac{٥٠ - ٢٠}{٢٠}$$

وێنەی داتایی

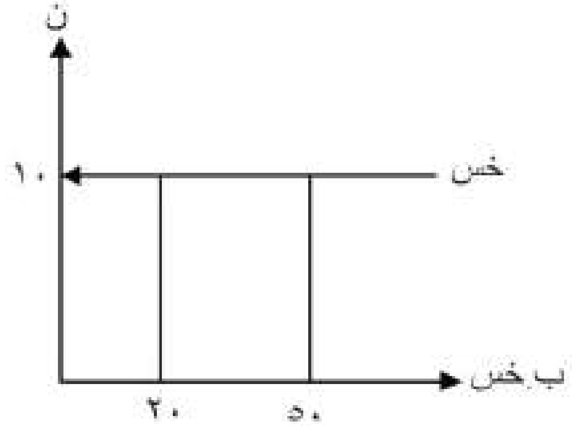

هاوکۆلکەی نەرمی نواندنی خستنەرووی بێ کۆتایی

٢. هاوکۆلکەی خستنەرووی (نەرمی نواندنی کەم):

Inelastic Supply

دابەزینی زۆر لە نرخدا دەبێتە هۆی ئەوەی کە بڕی خستنەڕوو بەرێژەیـەکی کەمتر بێت وەك بەروبومە کشتوکاڵیەکان .

خەسلەتەکانی:

- گۆڕانی رێژەیی لە بڕی خستنەڕوو کەمترە لە گۆڕانی رێژەیی لە نرخ دا.
- هاوکۆلکەی یا پلـەی نـەرمی نوانـدنی خـستنەڕوو کـەمترە لـە (یـەك ژمـارەی تـەواو)
- چەماوەی خستنەڕوو زۆر لار دەبێتەوە، وە نزیك ترە لـە هێڵێکـی ڕاسـت کـە تەریب دەبێ بۆ تەوەری ستوونی

نموونە :

ب. خس	ن
١٥	١٠
١٦	١٢

شیکار:

$$\frac{١٦ - ١٥}{١٥} \div \frac{١٢ - ١٠}{١٠} = \frac{١}{١٥} \div \frac{٢}{١٠} = \frac{١}{١٥} \times \frac{١٠}{٢} = \frac{١}{٣} = ٠,٣٣$$

وێنەی داتایی:

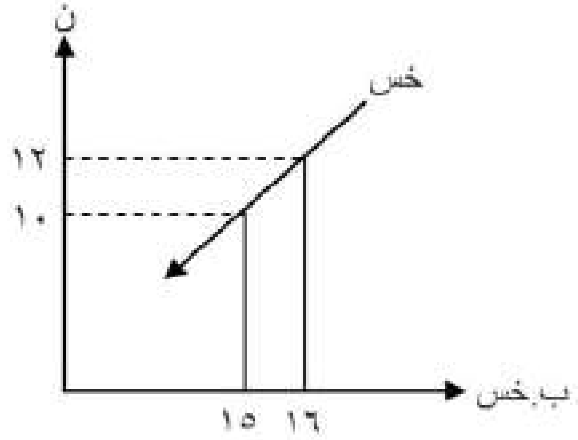

٤. هوکۆلکەی خستنەڕووی نەرمی نواندنی هاوتا:

Unitary Elastic Supply

گۆڕانی ڕێژەیی لە بڕی خستنەڕوو تێدا = گۆڕانی ڕێژەیی لە نرخ دا.

خەسلەتەکانی:

- گۆڕانی ڕێژەیی لەبڕدا یەکسانە بەگۆڕانی ڕێژەیی لەنرخدا .
- هاوکۆلکەی نواندنی نەرمی خستنەڕوو تێدا یەکسانە بە یەک ژمارەی تەواو.

- چەماوەی خستنە ڕوو لە شێوەی هێڵی ناوەڕاستە لە نێوان تـەوەرەکانی ستوونی و ئاسۆیی دا

نموونە :

ب. خس	ن
٤٠	٤
٦٠	٦

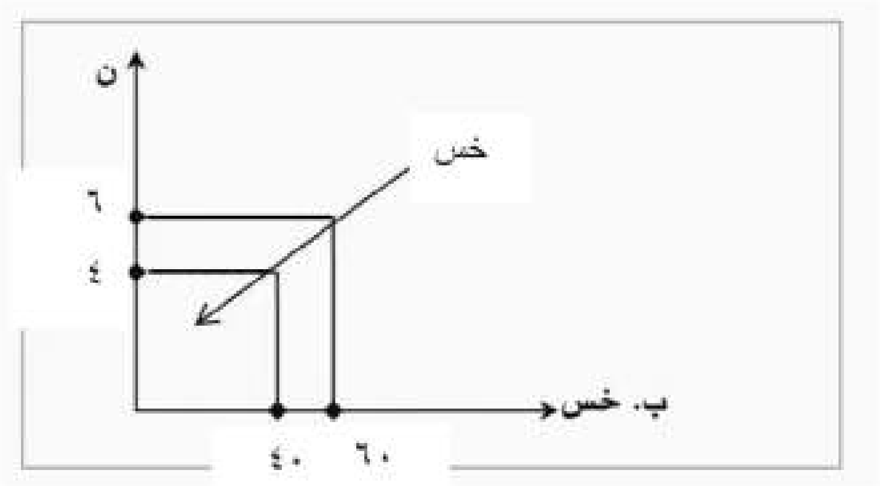

شیکار:

$$\frac{٦٠-٤٠}{٤٠} \div \frac{٦-٤}{٤} = \frac{٢٠}{٤٠} \div \frac{٢}{٤} = \frac{٢٠}{٤٠} x \frac{٤}{٢} \quad ١$$

٥. هاوکۆلکەی خستنەڕووی بێ نەرمی نواندن: Perfectly Inelastic

واتا هەر گۆڕانێك لە نرخ نابێتە مایەی گۆڕان لە بڕی خستنەڕوو دا.

خەسلەتەکانی

- پلەی یان هاوکۆلکەی نەرمی نواندن= سفر
- نرخ دەگۆڕێت وە بڕی خستنە ڕوو نەگۆڕە .

- چەماوەی خستنەڕوو شێوەی هێڵێکی ڕاست تەریب بۆ تەوەرەی نرخ(ستوونی) .

نموونە :

ب. خس	ن
٢	٢
٢	٥

شیکار:

$$\frac{٢-٢}{٢} \div \frac{٥-٢}{٢} = \frac{\text{سفر}}{٢} \div \frac{٣}{٢} = \frac{\text{سفر}}{٢} \times \frac{٢}{٣} = \text{سفر}$$

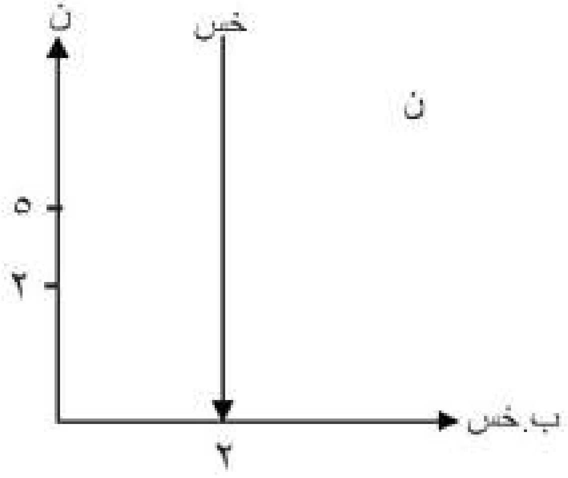

چەماوەی خستنەڕووی بێ نەرم نواندن

جۆرەکانی نەرمی نواندنی خستنەڕوو

پلەکانی نەرمی نواندن	گۆڕانی ڕێژەیی	جۆرەکانی خستنەڕووی نەمی نواندن
١ < ب.خس	Δ%ب. خس Δ % > ن	خستنە ڕووی نەرمی نواندن Elastic
١ > ب.خس	Δ%ب. خس Δ % > ن	خستنەڕووی کەم نەرمی نواندن Inelastic
١ = ب.خس	Δ%ب. خس Δ % > ن	خستنە ڕووی نەرمی نواندنی هاوتا Unitary Elastic
٠ = ب.خس	بڕی خستنە ڕوو وەڵامی گۆڕانەکان لە نرخ نادەنەوە	خستنەڕووی بێ نەرمی نواندن Inelastic Demand
∞ = ب.خس	بڕی خستنەڕوو بەرادەیەکی گەورە وەڵامی گۆڕانەکان لە نرخدا دەدەنەوە	خستنەڕووی نەرمی نواندنی بێ کۆتایی Perfectly Elastic

بەشی پێنجەم

بیردۆزی ڕەفتاری بەکاربەر

CONSUMER BEHAVIOR

کەرتی بەکاربردن گرنگترین کەرتەکانی ئابوورییە لە کۆمەڵگادا. وە یەکێکە لە پێکهاتووە سەرەکییەکانی خواستی هەمووەکی لە ئابووری دەوڵەتاندا. بۆیە بیردۆزی ئابووری بایەخ و گرنگی داوە بەخواستی بەکاربەر و ئەو هۆکارانەی کاردەکەنە سەر ڕەفتاری.

توێژینەوەکان ئەم ڕەفتارە بە ژیریی و هۆشمەندانە لێك دەدەنەوە چونکە ناتوانێت هەموو ئارەزووەکانی بەکاربەر پڕبکاتەوە بەهۆی سنووردارێی داهاتەکەی. بۆیە کاتێك داهاتە نەختینەکەی خەرج دەکات ئەوا بە هۆشیارییەوە کردارەکە ئەنجام دەدات بۆ ئەوەی زۆرترین ئارەزووەکانی پڕبکاتەوە ((Satisfaction)) واتا بگاتە لوتکەی کەڵك وەرگرتن.

ئەو هۆکارانەی ڕەفتاری خەرج کردنی بەکاربەر دیاری دەکات:

١- توانستی بەکاربەر بەگۆڕینی ئارەزووەکەی لە بەدەست هێنانی شمەکێ یان خزمەت گوزارییەك بۆ خواستی کاریگەر.

بۆ نموونە کەسێك ئارەزوو دەکات ببێتە خاوەنی ئۆتۆمۆبیلێکی نوێ، بەڵام کە لە نرخەکەی وورد دەبێتەوە بەرزە هاوکات داهاتەکەی سنووردارە ئەوا ئۆتۆمبیلەکەی پێ ناکرێت و ناتوانێت بە دەستی بهێنێت وە ببێتە خاوەنی، واتا بەدەست هێنانی ئەم ئۆتۆمۆبیلە نوێیە تەنها ئارەزوویەکە ناچار ئۆتۆمۆبیلێکی بەکارهاتوو بەنرخێکی کەمتر دەکرێت لێرەدا سەرنج

دەدەین لە حاڵەتی یەکەمدا تەنها ئارەزووە وە لە حاڵەتی دووەمدا بۆتە خواست بۆیە نرخ و داهات لە سنووربەندە سەرەکییەکانی ڕەفتاری بەکاربەرن.

٢- حەزو دەست نیشانکردن Taste and Preferences

ڕەفتاری بەکاربەر جیاوازە لە ڕووی حەز و دەست نیشان کردنی شمەکە جۆراو جۆرەکان چونکە ئەو بەکاربەرەی هەزاران دینار دەدات بۆ کرینی مافورێکی کۆن، ئەوا ڕەنگدانەوەی حەزو ئارەزوو و دەست نیشان کردنەکەیەتی لەهەمان کاتدا بەکاربەرێکی تر ئامادە نیە پارەیەکی کەمیش بدات بۆ بەدەست هێنانی هەمان شمەك.

((ئەو هۆکارانەی کاردەکەنە سەر ڕەفتاری بەکاربەر))

١- قەبارەی داهاتی نەختینەیی .

٢- نرخی بازاڕ.

٣- حەز و دەست نیشانکردنی بەکاربەر.

بەمەبەستی ڕۆشنایی خستنەسەر ڕەفتاری بەکاربەر پشت بەست دەبین بە چەند گریمانێك بۆ ئەوەی ئەم بیردۆزە ئاسانتر ڕوون ببێتەوە لەوانە:-

١- ڕەفتاری بەکاربەر ژیرە و هۆشمەندانەیە، واتا هەوڵ دەدات بۆ وەرگرتنی زۆرترین کەڵك و بەدەست هێنانی گەورەترین پڕکردنەوە لەسنووری داهاتەکەی و توانستی دارایی.

٢- نەگۆڕانی حەز و دەست نیشان کردنەکانی بەکاربەر لە شمەك و خزمەت گوزاریەکاندا. ئەگەر شمەکی(A)ی لای پەسەند تر بوو لە شمەکی(B) ئەوا بەردەوام دەبێت لەسەر ئەم ڕەوشە هەتا بۆ ماوەیەکی کورت خایەنیش بێت.

٣- داهاتی بەکاربەر سنووردارە وخەرجی دەکات لەپێناو کرینی شمەك و خزمەت گوزاریە جیاجیاکان واتا لەم داهاتەی پاشەکەوتی نابێت.

٤- بەکاربەر ناتوانێت کار بکاتە سەر نرخەکان و بڕی خواست و خستنەڕوو، چونکە لە ئەنجامی یاساکانی خواست و خستنەڕوو لە بازاڕدا نرخ دیاری دەکرێت.

لە ژێر ڕۆشنایی ئەم گریمانانە"

چۆن بەکاربەر داهاتە سنووردارەکەی دابەش دەکات بۆ ئەوەی زۆرترین پێداویستی و ئارەزووەکانی پڕبکاتەوە؟

بۆ وەلأمی ئەم پرسیارە پشت دەبەستین بە گرنگترین بیردۆزەکان کە بەشدارن لە خوێندنەوەی ڕەفتاری بەکاربەر کە ئەمانەن:

بیردۆزی کلاسیکی((بیردۆزی کەڵك))
Utility Theory

ناوەڕۆکی بیردۆزەکە :

لەسەر ئەو بنەمایەی کە هەر شمەکێ یان خزمەت گوزاریەك کەڵکێکی دیاری کراوی هەیە. کە پاڵنەرێکی سەرەکیە بۆ خواستی بەکاربەر لەسەر ئەو شمەکەو خزمەت گوزاریە لە سنووری داهات و تواناکەیدا، واتا کەڵك توانستی شتێکە ((شمەك بێت یان خزمەت گوزاری)) بۆ پڕکردنەوەی پێداویستیەکی مرۆیی، بۆ نموونە نان ئەو کاتە کەڵکەکە پڕدەکاتەوە کە نانەکەمان لەهەر ساتێکدا دەست کەوێت وبۆ خواردن بەکاری بهێنین .

کەڵك: ئەو ئاستی پڕکردنەوەو تێرکردنەیە کە بەدەست دێت لە ئەنجامی بەکاربردنی یەکە جیاجیاکانی شمەکێ یان خزمەت گوزاریەك لە لایەن تاکەکەسەوە.

پێوانی کەڵك:

ئابووری ناسەکان چەمکی کەڵکیان بەکارهێناوە بۆ دەست نیشانکردنی شمەکە جیاجیاکان لەلایەن بەکاریەرەوە واتە کەڵك بابەتێکی کەسییە، ئەو کاتە کەڵکی شتێك بەدیار دەکەوێت بە پێ ی پێداویستی تاکە کەسەکە بۆ ئەو شتە، کەواتە بابەتێکی ڕێژەیی مەزەندە کراوە بە پێ ی پێویستیەکانی خەڵك و بە پێ ی جیاوازی تێڕوانینیان بۆ شتەکان دەگۆڕێن بۆیە پێوانی کەڵك بابەتێکی مەزەندەکراوی خەیاڵیە چونکە کەڵك پێوانەی بڕی دابین کردنی پێویستە لە شمەکێکی دیاری کراودا، وە لەبەر ئەوەی خوودی پێداویستی بابەتێکی دەروونیە بۆیە کەڵك بابەتێکی

مەزەندە کراوە، بەلاّم ئابووری ناسە کلاسیکیەکان وای بۆ دەچن کە لێرەدا بەکاریەر دەتوانێت پێوەرێکی ژمارەیی وورد بۆ کەڵك بخاتەڕوو لە میانەی بەکاربردنی هەر شمەکێ وە پێ ی دەڵێن یەکەی کەڵك ((Utility)) واتا ئەم بیردۆزە پەیڕەوی پێوانەی چەندایەتی دەکات.

گریمانەکانی بیردۆزی کەڵك:

١- ڕەفتاری بەکاریەر بەندە بەم گریمانەی کە دەکرێ لە کەڵکە بەدەست هێنراوەکان بپێورێن سەبارەت بە بەکاربردنی شمەك و خزمەت گوزاریە جۆراو جۆرەکان.

٢- بەکاریەر دەتوانێت بەراورد بکات لە نێوان ئەو کەڵکانەی کەلە شمەکە جۆراوجۆرەکان بەدەستی هێناوە ،پاشان کامیان لە هەموویان بەکەڵك ترە هەڵی بژێرێ .

٣- یاسای کەمبوونەوەی کەڵکی سنوورەکی دەگرێتەوە(Law of diminishing marginal utility) واتا هەر چەندە ئەو یەکانەی بەکاربراوە زیاد ببێت ئەوا کەڵکە بەدەست هێنراوەکەی دواین یەکە کەم دەبێتەوە. بۆ تێگەیشتنی بیردۆزەکە پێویستە جیاوازی بکرێت لە نێوان هەردوو چەمکی کەڵك کە ئەمانەن:

یەکەم :-

کەڵکی گشتی: ئەو ئاستی پڕکردنەوە و تێربوونەیە کە بەکاریەر بەدەستی دەهێنێت لە ئەنجامی بەکاربردنی یەکە بەدوای یەکەکانی شمەکێك لە ماوەیەکی دیاری کراودا

لەخشتەی کەڵکی گشتی بۆمان ڕوون دەکاتەوە کە ئەم کەڵکە زیاد دەکات تا دەگاتە لوتکەکەی لە یەکەی بەکاربراوی شەشەمدا دواتر لە یەکەی حەوتەمدا شتێك هیچ ناکات بۆ سەر ئەم کەڵکە واتا لێرەدا سنورێك لە زیاد کردنی کەڵکی گشتیدا هەیە بە شێوەیەك بەکاربەر کەڵکێکی زیاتر بەدەست ناهێنێت لە بەکاربردنی یەکەی زیادکراو لە شمەکەکەدا، ئەو سنوورە پێی دەڵێن((خاڵی تێربوون)) دوای ئەم خاڵە کەڵکی زیاد کراو نێگەتیڤ دەبێت، خشتەکە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە بەکاربردنی یەکەی هەشتەم کەڵکی سنوورەکی نێگەتیڤ بەدەست دەهێنێت بەبڕی((٥)) کەڵك.

ژمارەی یەکەکانی سێو	کەڵکی گشتی شمەکەکە
١	١٠
٢	٢٢
٣	٤٥
٤	٥٧
٥	٦٥
٦	٦٧
٧	٦٧
٨	٦٢

خشتەی کەڵکی گشتی

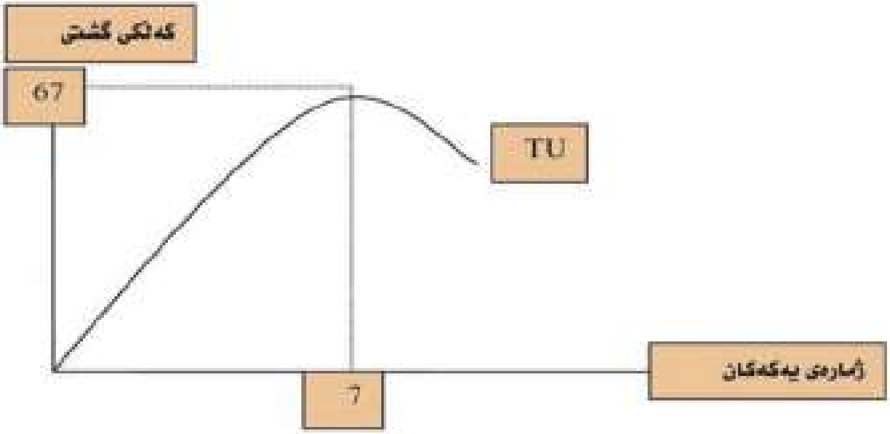

وێنەی کەڵکی گشتی

لەمیانەی خشتەو نواندی بە وێنەی بە داتا بوونی پێشوودا دەکرێ گرنگترین خەسڵەتەکانی چەماوەی کەڵکی گشتی پووخت بکەینەوە لەمانەی خوارەوەدا:

١- کەڵکی گشتی زیاد دەبێت بە زیاد بوونی بەکاربردنی ژمارەی یەکەکانی شمەکدا.

٢- زیادبوونی کەڵکی گشتی Tu بە تێکڕایی کەمبوونەیە هەرچەند ژمارەی یەکە بەکاربردنەکان زیاد بێت.

٣- زیاد بوونەکە بە تێکڕایی لە کەمبوونەوەدا بەردەوام دەبێت تاکو لوتکەی ئاستی دابین کردن لێرەدا Tu نەگۆڕە وەك یەکەکانی پێشتر لەخشتەکەدا وە Tu=٦٧.

٤- بەردەوام بوون لە بەکاربردنی یەکەکانی شمەکێکدا دوای لوتکەی دابین کردن دەبێتە مایەی کەمبوونەوەی Tu هەروەك لە یەکەی هەشتەمدا هاتووە لە خشتەکەدا وە Tu= ٦٢.

کەڵکی سنورەکی: margined utility

کەڵکی سنوورەکی:

گوزارشتە لەو گۆڕانکاریەی لە کەڵکی گشتیدا ڕوو دەدات کاتێك بڕە بەکاربردنەکانی شمەکێك دەگۆڕێن. وە پێوانەکەی بەم شێوەی خوارەوەیە:

$$\text{کەڵکی سنوورەکی} = \frac{\text{گۆڕان لە کەڵکی گشتی}}{\text{گۆڕان لە ژمارەی یەکە بەکاربراوەکان}}$$

یان:

$$\text{ک.س} = \frac{\Delta\ \text{ک گ}}{\Delta\ \text{ب}} = \frac{\text{ک گ}_{٢} - \text{ک گ}_{١}}{\text{ب}_{٢} - \text{ب}_{١}}$$

$$MU = \frac{\Delta Tu}{\Delta Q} = \frac{Tu_2 - Tu_1}{Q_2 - Q_1}$$

کەڵکی سنوورەکی: Mu

گۆڕان لە کەڵکی گشتی: ΔTu

: گۆڕان لە ژمارەی یەکە بە کاربراوەکان لە شمەکێکدا: ΔQ

وە بۆ گەڕانەوە بۆ نموونەکەی پێشوو، دەکرێ کەڵکی سنوورەکی بەدەست بهێنیت وەك لە خوارەوەدا هاتووە:

دووەم :-

کەڵکی سنوورەکی: ئەو ئاستی پڕکردنەوە و تێربوونە زیادەیە کە بەکار بە دەستی دەهێنێت لە ئاکامی بەکاربردنی زیادەیەك لە یەك یەکە (یەك دانە) لە شمەکێك).

ک. س.Mu	ک.گ.Tu	ژمارەی یەکەکانی سێوQ
١٠	١٠	١
٢٢-١٠ = ١٢	٢٢	٢
٤٧-٢٢ = ٢٥	٤٧	٣
٥٧-٤٧ = ١٠	٥٧	٤
٧٥-٦٥ =١٠	٦٥	٥
٦٧-٦٥ = ٢	٦٧	٦
٦٧-٦٧ = ٠	٦٧	٧
٦٧-٦٢ = -٥	٦٢	٨

لەخشتەکەی سەرەوەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کەوا کەڵکی سنوورەکی Mu زیاد دەبێت تاکو دەگاتە بەرزترین بەها دواتر کەم دەبێتەوە تاکو دەگاتە سفر، لە دواتردا بەهای نێگەتیڤ (–) دەبێت واتا سیمای سەرەکی کەڵکی سنوورەکی دەکەوێتە ژێر ڕکێفی یاسای کەمبوونەوەی کەڵکی سنوورەکی. لەخشتەی سەرەوەدا سەرنجمان دا(Mu) زیادبووە تاکو گەیشتە بەرزترین بەهای لە کاتی بەکاربردنی یەکەی سێ یەمدا کە (Mu =٢٥) دواتر کەم دەبێتەوە تاکو دەگاتە(سفر) لە کاتی بەکاربردنی یەکەی حەوتەم دا.

یاسای کەمبوونەوەی کەڵکی سنوورەکی : لە کاتی بەکاربردنی یەکە بە دوای یەکەکانی شمەکێک ، ئەوا ئەو ئاستی پڕکردنەوە و تێر بوونە زیادەیەی کە بەکار بەدەستی دەهێنێت جار لە دوای جار ڕوو لە کەمبوونەوە دەکات هەتاوەکو بەردەوام بێت لە بەکاربردنی هەریەکەیەکی دیکەی ئەو شمەکە .

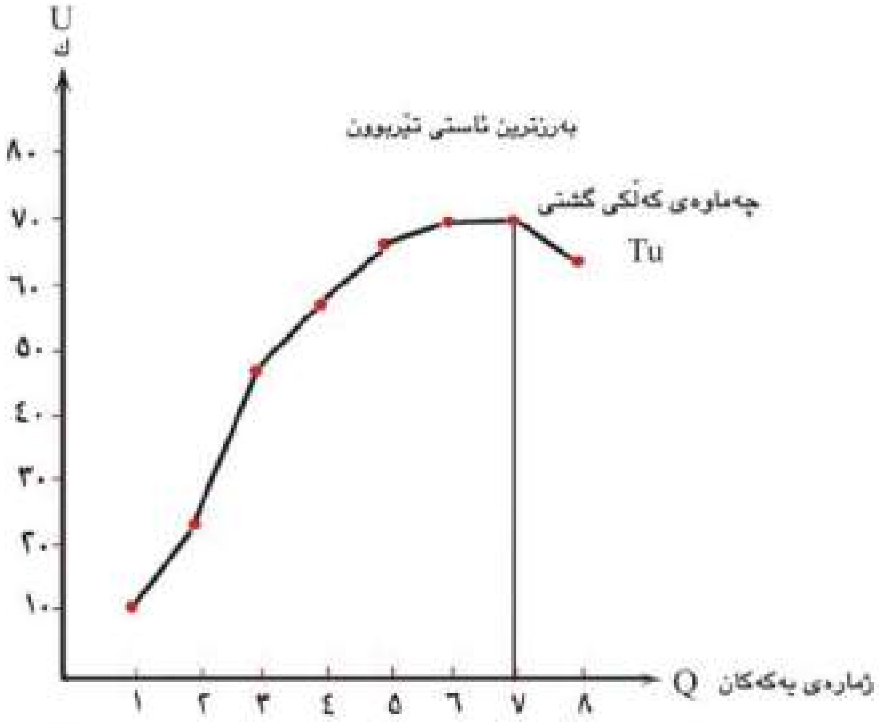

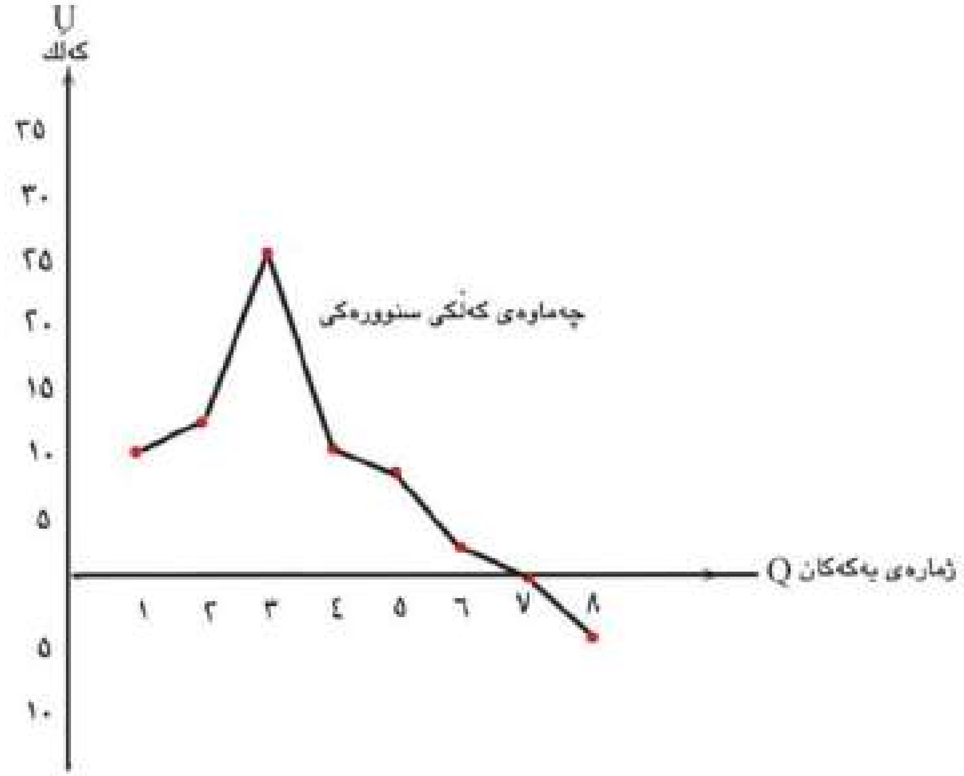

پەیوەندی نێوان کەڵکی گشتی کەڵکی سنوورەکی

بیردۆزی نویّ ((بیردۆزی چەماوە لیکچووەکان))
Indifference Curves Theory

ئەم بیردۆزە بەندە لەسەر بنەمای ڕیزبەندیەوە واتا ئەم کەڵکانەی بەدەست دەهێندرێت لە تێکەڵاوی شمەکەکاندا((دوو شمەك)) تێك هەڵکێشراون لەگەڵ یەکتردا. وەهەروەها بەکاریەر ناتوانێت پێوەرێکی ژمارەیی ببەخشێتە کەڵکەکان بەڵکو بۆی مەیسەر دەبێت ڕیزبەندێکی بەرز یان نزم ببەخشێت. بیردۆزی چەماوە لێك چووەکان دوو هۆکاری سەرەکی بەکاردەهێنێت بۆ شی کردنەوەی ڕەفتاری بەکاربەر کەوا ئەمانەن:

١- چەماوە لێك چووەکان.

٢- هێڵی بوودجە(دەرامەت)

١- چەماوەی لێك چوو: نواندنی داتایی ئەو خاڵانەن کە چەند شمەکێك دەنوێنن، ئەگەر بەکاربەر بەکاریان بهێنێت هەمان ئاست لە تێرکردن و پڕکردنەوەی پێ دەبەخشێت. واتا ئەو خاڵانەی دەکەونە سەر چەماوەی لێك چوو یەکسانن لە رووی کەڵکدا. بۆیە ئەم چەماوەیە بەم ناوە هاتووە و ناتراوە.

ئەگەر بەکاربەرێك ڕووبەڕووی چەند شمەکێك بێتەوە کە هەمان ئاستی تێرکردن و پڕکردنەوەی پێ دەبەخشن بۆیە بەلای ئەمەوە لێك چوون و وەك یەك وان . گریمان دوو کۆمەڵە شمەکی (A,B) هەن , هەریەك لەو کۆمەڵە شمەکانیش بڕێکی تری دیاری کراو لە دوو شمەکی دیکەی هەیە کە بریتین لە (X ، Y)، جا لەگەڵ (A) بێت یا خود لەگەڵ (B) واتە هەمان بڕی هەردوو شمەکی (X,Y) دەکرێتەوە کە (B) لە خۆی

گرتووە ، یاخود ئەگەر (A) بڕێکی گەورەتری لە (Y) لە خۆ گرت ، ئەوا دەبێ بڕێکی کەمتری لە (X) لە خۆ گرتبێ بە بەراورد لەگەڵ (B) هەروەك لە هێڵکاری نەخشەی چەماوەی لێك چوو دیارە کە کۆمەڵە شمەکی (A) بڕێکی گەورەتر لە شمەکی (Y) لە خۆ دەگرێ بە بەراورد کۆمەڵە شمەکی (X) ، جا بەیەکەوە گەیاندن و بەیەکەوە بەستنی (A) وە (B) دەگەینە چەماوەی لێك چوو.

کۆمەڵەی	سێو	پرتەقاڵ
A	١	١٥
B	٢	٩
C	٣	٥
D	٤	٤

نواندنی خشتە بە داتا یەکەکانی پرتەقاڵ لەسەر تەوەری ستوونی دادەنرێت وە یەکەکانی سێو لەسەر تەوەری ئاسۆییدا.

٢- نەخشەس چەماوەی لێك چوو:- ئەگەر بەكار بەرێك روو بە رووی سێ كۆمەڵە شمەكی (A,B,C) بێتەوە ،كۆمەڵی (C) بڕێكی گەورەتری لە خۆ دەگرت لە چاو هەردوو شمەكی (X,Y) گەورەتر لەوەی كە كۆمەڵی (B) لە خۆ دەگرێ ، ئەو كاتە بەكاربەر كۆمەڵەی (C) بەلاوە باشترە لە چاو (A) چونكە ئاستێكی تێركردن و پڕكردنەوەی بەرز تری پێ دەبەخشێ .

هەروەها كۆمەڵی (C) دەكەوێتە سەر چەماوەی لێ چووی بەرزتر (III) لەوەی كە (A) دەكەوێتە سەری . بە پێچەوانەشەوە ئەگەر كۆمەڵەی (A) بڕێكی گەورەتری لەخۆ دەگرت لەچاو هەردوو شمەكی (X, Y) گەورەتر لەوەی كە كۆمەڵەی (B) لە خۆ دەگرێ ، ئەو كاتە بەكاربەر كۆمەڵی (A) بەلاوە باشترە لە چاو (B) ئەو كاتە دەبێ (A) بكەوێتە سەر چەماوەی لێك چووی ناوەند (II)كە بە بەرزتر لە (B) چونكە دەكەوێتە سەر چەماوەی لێك چووی خوارەوە (I) هەروەك لە هێلكاریەكەی بەرامبەردا ڕوون كراوەتەوە.

نەخشەی چەماوەی لێك چوو: (Indifference Map)

کۆمـەلێك لـە چـەماوەی لێـك چـوونن هەریـەکێکیان گوزارشـت لـە ئاستێکی دابین کردنی جیا لـەوەی تـردا دەکـەن.هەمیشە بەکاریـەر هـەوڵ دەدات ئـەم چـەماوە لێـك چـوانە پەسـەند بکـات کـە زۆرتـرین ئاسـتی پڕکردنـەوەی هەیـە. ئـەو بنـەما گشتیەی کـە خـۆی دەسـەپێنێ بەسـەر نەخشەی چەماوەی لێك چوو ئەوەیە کە :-

هەرچـەندە چـەماوەی لێـك چـوو لـەخاڵی بنـەڕەت (گۆشـەی سفر)دووربکەوێتەوە، ئەوا پڕکردنەوەیەکی زۆرتر دەبەخشێ. هەرچەندیش چەماوەی لێکچوو لەخاڵی بنەڕەت (خاڵی سفر) نزیك بێتەوە، ئەوا ئاستێکی پڕکردنەوەی کەمتر دەبەخشێ .

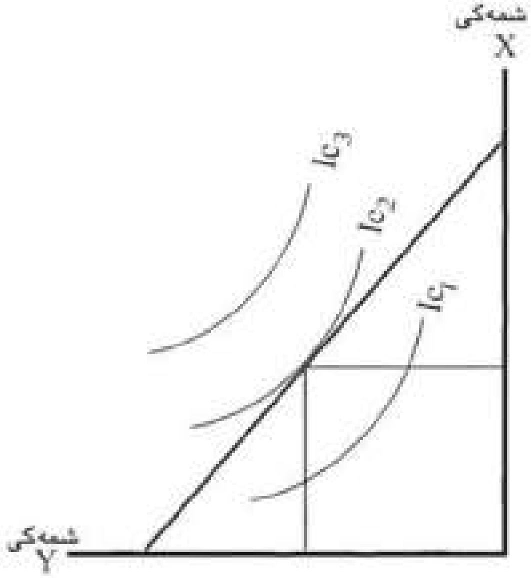

خەسڵەتەکانی چەماوە لێکچووەکان :

١- لەسەرەوە بۆ خوارەوە دادەبەزێت وە ئاراستەکەی لە لای چەپەوە بۆ لای ڕاستەوەیە و بەئاراستەی خاڵی بنەڕەتیدا کوڕ دەبێتەوە.

٢- چەماوە لێك چووەکان کوڕ دەبنەوە لەلای خاڵی بنەڕەت

٣- چەماوە لێك چووەكان ناپچڕێن ، چونكە چەماوەی لێكچوو لە نەخشەی لێك چوو ئاستێكی پڕكردنەوە دەنوێنێ كە جیاوازە لەچەماوەكانی تر.

٤- هێڵی تەرازوو (داهات)

گریمان داهاتی بەكاربەرێك مانگانە ٥٠٠٠٠ دینارە ولە دووشمەكدا خەرجی دەكات (X ، y) جا ئەگەر نرخی (X) ٢٠٠ دینار بێت ونرخی (y) ١٠٠ دینار بێت، ئەوا بەكاربەرەكە تووشی سێ بۆ چوون دەبێ :-

١- بۆچوونی یەكەم :- ئەوەیە كە هەموو داهاتەكەی لە (X) خەرج بكات، ئەوكاتە ئەو بڕەی بەدەستی دێنێ = ٢٠٠/٥٠٠٠٠ وهیچ لە (y)، خاڵی Aدەكەوێتە سەر هێڵەكە .

٢- بۆچوونی دووەم :- ئەوەیە كە هەموو داهاتەكەی لە (y) خەرج بكات، ئەو كاتە ئەو بڕەی بەدەستی دێنێ = ١٠٠/٥٠٠٠٠ و هیچ لە (X) ، خاڵی (B) دەكەوێتە سەر هێڵەكە .

٣- بۆچوونی سێیەم :- داهاتەكەی بۆ (X,y) دابەش بكات، جا ئەگەر بەیەكسانی دابەشی كرد ئەوا (٢٠٠/٢٥٠٠٠ = ١٢٥ لەشمەكی X) و (١٠٠/٢٥٠٠٠= ٢٥٠ لەشمەكی y) بەدەست دێنێ، خاڵی C دەكەوێتە سەر هێڵی تەرازووەكە .

وەك لەم هێلكاریەدا دیارە كەبەهۆی بەیەكەوە گەیاندنی خاڵەكانی (A,C,B) كەسێ بۆ چونەكەیە لە بەردەم بەكاربەر بۆ خەرجكردنی

داهاتەکەی واتە هێڵی ACB پێی دەوترێ هێڵی تەرازوو (داهات) ئەم هێڵی تەرازووەش لەسەر دوو شت وەستاوە:

٢- داهاتی نەختینەیی بەکاربەر

٢- نرخی شمەك لەبازاڕدا .

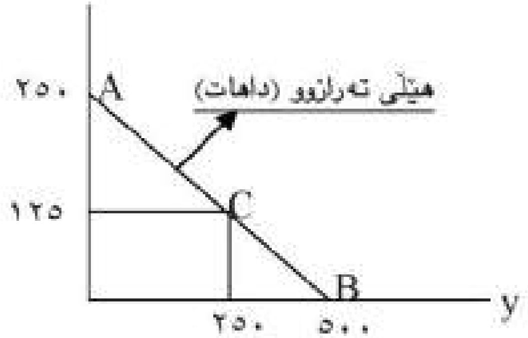

تێکڕای سنورەکی بۆ شوێن گرتنەوە Mariginal rate of subaction:

ئەو بڕەیە کە لە شمەکێکدا وازی لێ دەهێنرێت بەرامبەر بەدەست هێنانی یەکەیەك لە شمەکێکی تردا.

هاوسەنگی بەکاربەر Consumer Equilibrium :

هەمیشە بەکاربەر ئامانجی ئەوەیە گەورەترین پڕکردنەوەکانی بەدەست بهێنێت لەسایەی داهاتی رەخساوی تەرخان کراو. بۆ خەرج کردن و لە سایەی نرخی شمەك لە بازاڕدا، واتە دەیەوێ بگاتە حاڵەتی هاوسەنگی. ئەم بیردۆزە بۆ هاوسەنگی بەکاربەر پشت دەبەستێت بە :

أ. نەخشەی لێك چوو .   ب.هێڵی تەرازوو داهات .

هاوسەنگی بەکار بەر بەهۆی بوونی دوو مەرج دێتە دی :-

١- کەڵکی سنوزرەکی یەك یەکەی دراو دەبێ یەکسان بێت بۆ هەموو شمەکێك ، کە ئەمەش پێ دەڵێن :(یاسای کەڵکە یەکسانەکان)،واتە:

$$\frac{MUx١}{Px١} = \frac{MUx٢}{Px٢} = \ldots\ldots \frac{MUxn}{Pxn}$$

٢- داهاتی بەکاریەر دەبێ هەمووی بۆ کڕینی ئەو شمەکە بێت کە بەکاریەرەکە دەیەوێ و پێویستی پێیەتی واتە :

$$Px_1\, qx_1 + Px_2\, qx_2 + \cdots\cdots + Pxn\, qxn = M$$

تێبینی :(M) داهاتی بەکاریەرە.

حاڵەتی هاوسەنگی دیاری دەکرێ بە جێ بەجێ کردنی هێڵی تەرازوو بەسەر نەخشەی (چەماوەی) لێك چوو :

پرسیار : ئایا ئەو کۆمەڵە شمەکانە کامانەن کە حاڵەتی هاوسەنگی بۆ بەکاریەر بەدی دەهێنن؟

وەڵامی ئەم پرسیارە بە بەکارهێنانی ئەم هێلکاریە دەدرێتەوە کە هاوسەنگی بەکاریەر دەنوێنێ. هاوسەنگی بەکار بەر ئەو کاتە دێتە دی کە بتوانێ کۆمەڵە شمەکی (C) بەدەست بێنێ کە (X_1, Y_1) دەگرێتەوە ، چونکە ئەو کۆمەڵە بەرزترین ئاستی تێرکردن و پڕکردنەوە بۆ بەکاریەر بەدی دەهێنێ، هەرچەندە کە (F) ئاستێکی پڕکردنەوەی بەرزتر و زیاتر لە (C) دەبەخشێ کەچی لە دەرەوەی تواناکانی بەکاریەردایە.

بەلام کۆمەڵە شمەکی (E) ئاستێکی کەمتر تێرکردن و پڕکردنەوە لە چاو (C) دەنوێنێ، کەچی هێشتا بەکاریەر لە توانای دایە بکاتە ئاستێکی بەرزتر و زیاتر کە خۆی لە (چەماوە لێك چووەکان) دەنوێنێ (II).

بۆیە (C) خاڵی هاوسەنگی بەکار دەنوێنێ .

کەواتە مەرجی هاوسەنگی :

لاربوونەوەی چەماوەی لێك چوو = لاربوونەوەی هێڵی تەرازوو(داهات)

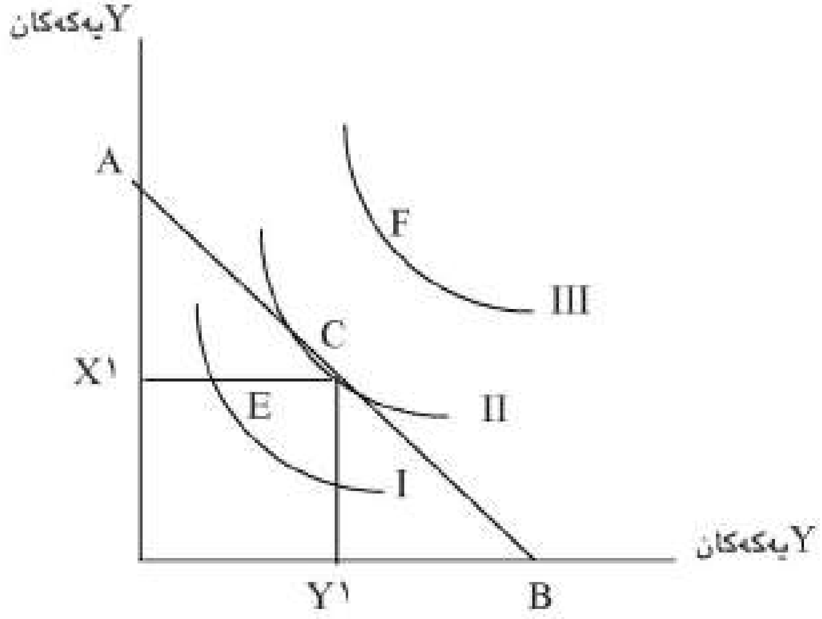

بەشی شەشەم

تێچوون و بەرهەم هێنان

تێچوون

COSTS

بەشێوەیەکی گشتی مەبەست لە تێچوون((ئەو قوربانییە کە پێویستە ئەنجام بدرێت یان پێشکەش بکرێت لە پێناو بەدەست هێنانی شتێکدا)) وە سروشتی ئەم قوربانیە دەکرێ بەرجەستە ببێت وەیان نابێت، بابەتیە یاخوود بابەتی نیە، دەکرێ بەشێوەی دراو بێت کاتێك بەرهەم هێنەر وازی لێ دەهێنێت بەرامبەر بە بەدەست هێنانی کەرەستەو بنەماکانی بەرهەم هێنان.

بۆ ئەوەی زیاتر لە چەمکی تێچوون بگەین پێویستە جیاوازی بکەین لە نێوان تێچوون بە واتای گشتی و واتا ئابووریەکەی.

١-تێچوون بەواتا گشتیەکەی: ئەو بڕە پارەیە کەوا بەرهەم هێن لە ئەستۆی دەگری لە پێناو بەدەست هێنانی بنەماکانی بەرهەم هێنان و پێویستیە جیاجیاکاندا بۆ بەرهەم هێنانی بڕێکی سنووردار لە شمەك و خزمەت گوزاریەکان وەك مووچە ، و نرخی کەرەستەی خاو ، وە ووزە وەك کارەبا ، و ئاو و کرێ ی گواستنەوە و ڕێکلام و باج و پێشینە. ئەم تێچوونە پێیان دەوترێت((تێچوونی ئاشکرا یان بەرچاو)) وە یاخوود((تێچوونی ژمێریاریی)) Accounting costs.

٢-تێچوونەکان بەواتا ئابووریەکەی: ئەو خەرجیانەن کەوا دامەزراو و دەزگاکان بە ئاشکرا نایدەن، بەڵکو لە دەیگرنە ئەستۆ بۆ هاندانی خاوەن

بنەماکانی بەرهەم هێنان بە مەبەستی بەشداربوون، لە کرداری بەرهەم هێناندا.وە نموونەی تێچوونە شاراوەکان((Implicit cost)) کرێ ی بینای دامەزراوەکان و مووچەی خاوەن کار کەوا خاوەنی دامەزراوەکەیە.

تێچوونەکان بەواتا ئابووریەکەی بریتییە لە :
◆ تێچوونە ئاشکراکان"بەرچاوەکان" تێچوونی بنەماکانی بەرهەم هێنان کە دامەزراوەکان خاوەنیان نین.
◆ تێچووە شاراوەکان: تێچووی ئەو بنەمایانەی بەرهەم هێنانە کە خاوەندارێتیان دەگەرێتەوە بۆ دامەزراوەکە.

قازانجی ئابووریی : Economic Profits

دەکرێ بەهای قازانج هەژمار بکرێت لە دۆزینەوەی جیاوازی لە نێوان سەرجەمی دەسهات و Total Revenue (TR) و سەرجەمی تێچوون (TC) Total costs لێرەدا تێروانینی ئابووری ناسان جیاوازە لەگەڵ تێروانینی ژمێریاران دەربارەی بابەتی قازانج.

قازانجی ژمێریاری– Accounting Profit جیاوازی نێوان سەرجەمی دسهات و تێچوونی ئاشکرایە"بەرچاوەکان"

سەرجەمی قازانجی ژمێریاری = سەرجەمی دسهاتی دامەزراو - سەرجەمی تێچوونی ئاشکرا "بەرچاوەکان"

بەلأم **قازانجی ئابووری**:بریتی یە لە جیاوازی نێوان سەرجەمی دەسهات و تێچوونی ئاشکرلو شاراوە .

قازانجی ئابووری = سەرجەمی دەسهاتی دامەزراوەکە - تێچوونە ئابووریەکانی دامەزراوەکە

ئەو هۆکارانەی کە تێچوونەکانی بەرهەم هێنان دیاری دەکەن :

١- نرخی کەرەستەکان یان ئەو بنەمایانەی بەرهەم هێنان کەبەکاردێن لە کرداری بەرهەم هێناندا .

٢- شێوازەکانی بەرهەم هێنان واتا تەکنیکی بەکارهێنراو لەکرداری بەرهەم هێناندا .

٣- نرخی بەرهەم .

٤- چۆنیەتی بەڕێوەبردن .

٥- شوێن .

جۆرەکانی تێچوون :

بەر لەوەی تێچوونەکان پۆلێن بکەین پێویستە جیاوازی بکرێت لەنێوان ماوەی کورت خایەن کە دامەزراوەکان بۆیان ناپەخسێت سەرجەم بنەماکانی بەرهەم هێنان بگۆڕن. لەم ماوەیەدا هەندێك لەم بنەمایانە نەگۆڕن وە ئەوانەی تر دەگۆردرێن . وە ماوەی درێژ خایەن کە سەرجەم بنەماکانی بەرهەم هێنان دەگۆڕێن، بۆیە دەکرێ ئەو تێچوونانەی دامەزراوەکە لە ئەستۆیان دەگرێ بۆ بەرهەم هێنانی شمەك و خزمەت گوزاریەکان دابەش بکرێن لە ماوەی کورت خایەندا بۆ ئەم جۆرانە :-

١- تێچوونە نەگۆڕەکان:

(TFC) Total Fixed Cost

ئەو تێچوونانەن کە ناگۆڕێن بە گۆڕینی قەبارەی بەرهەم هێنان ، واتا سەربەخۆیە لەگەڵ قەبارەی بەرهەمدا . بۆ نموونە کرێ ی بینا وە سووی

سەرمایەی قەرزکراو ، ئەم تێچوونانە دامەزراوەکان لە ئەستۆیان دەگرن ئینجا ئەم دامەزراوە بە ووزەی تەواوی یان بەناتەواوی کاربکات وەیا خوود لە بەرھەم هێناندا بوەستێت یاخود نا . سەیری وێنەی خوارەوە بکە .

وێنەی (١) چەماوەی تێچوونە نەگۆڕەکان

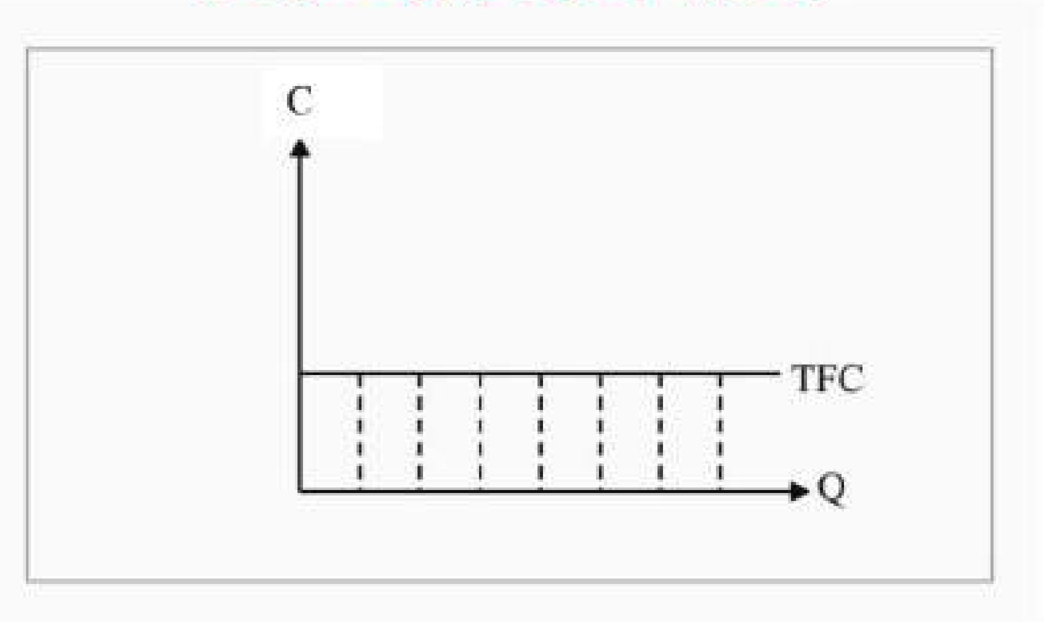

٢- تێچووە گۆڕاوەکان:

Total Variable Cost TVC

ئەم تێچوونانە پەیوەستن بە قەبارەی بەرھەم هێنان چ بەزیادەیی بێت یان بە کەمی بێت.، بۆ نموونە کەرەستەی خاو ، یان زیادکردن و کەم کردنەوەی ژمارەی کرێکاران ......

ئەگەر بڕی بەرھەم هاتوو یەکسان بوو بە سفر (هیچ) ئەوا تێچوونە گۆڕاوەکان یەکسانە بە سفر (هیچ) سەیری وێنەی خوارەوە بکە .

وێنەی (١) چەماوەی تێچوونە گۆڕاوەکان

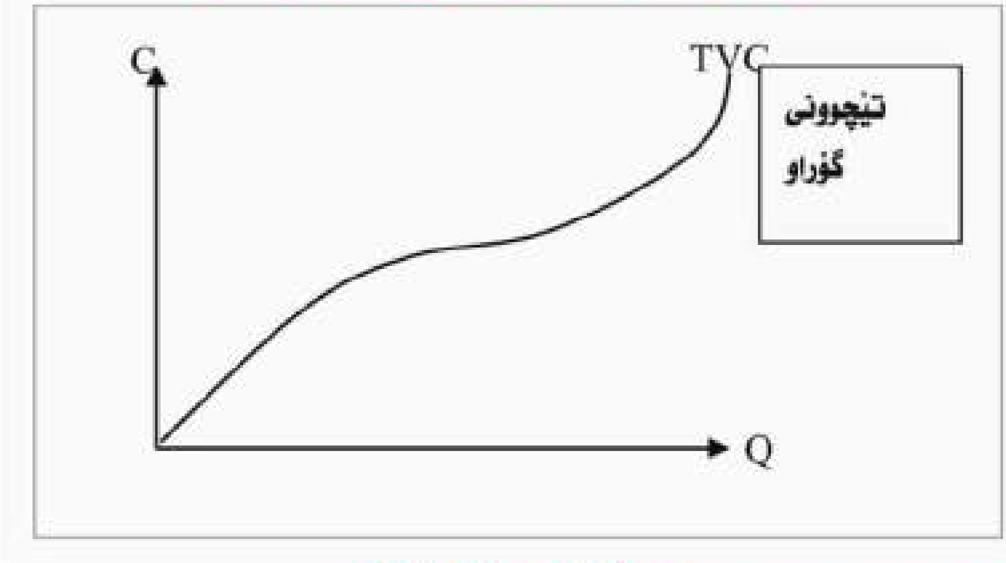

٢- سەرجەمی تێچوون: Total Cost (TC):

بریتـی یـە لـە کۆکردنـەوەی تێـچوونە گۆڕاوەکـان ونـەگۆڕەکان کـە دامەزراوە کە لە ئەستۆی دەگرێت، سەیری وێنەی خوارەوە بکە .

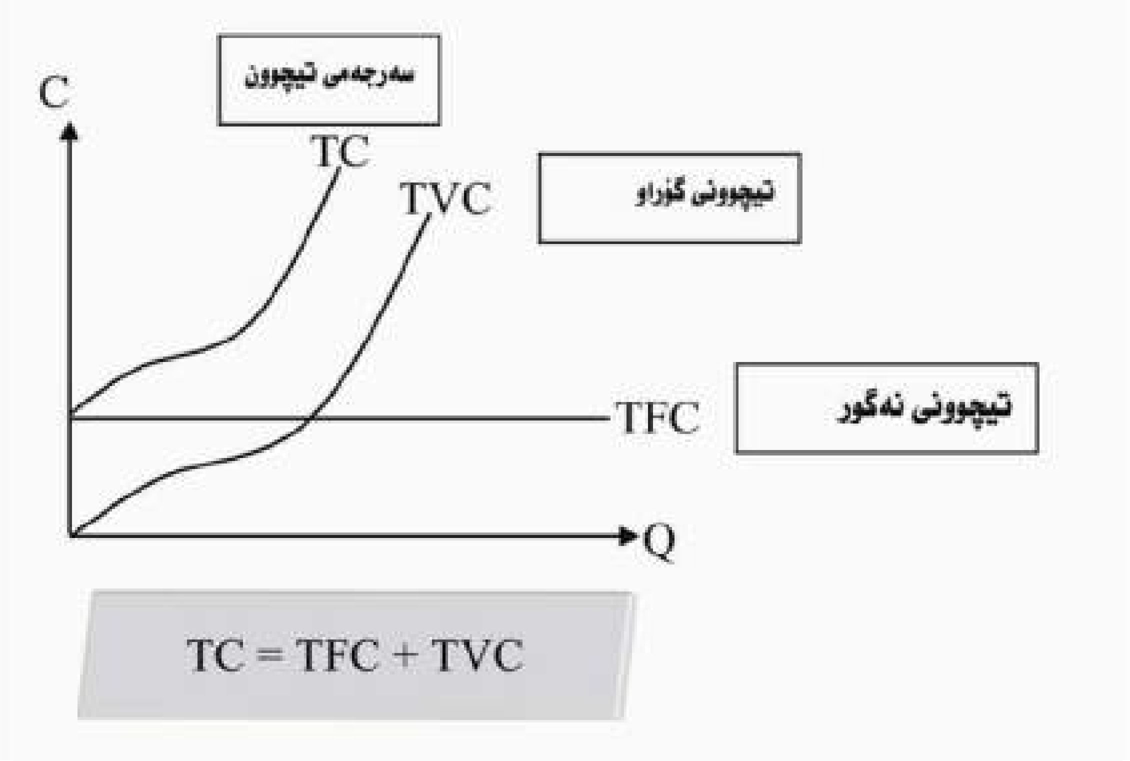

٤- تێکڕایی تێچوون و تێچوونی سنوورەکی :

شی کردنەوەی تێکڕایی تێچوون و تێچوونی سنوورەکی گرنگی یەکی گەورەی هەیە چونکە پەیوەستن بە هاوسەنگی پرۆژەکەوە.دەکرێ دابەش بکرێت بەم جۆرانەی خوارەوە:-

أ-تێکڕایی تێچوونە نەگۆڕەکان:

(AFC) Average Fixed Cost

بریتی یە لەو بەشەی کە یەکەی بەرهەم هاتوو لە تێچوونە نەگۆڕەکە بەری دەکەوێت لە ئەنجامی دابەش کردنی تێچوونە نەگۆڕەکان بەسەر بڕی بەرهەم هاتوو.

$$\text{تێکڕایی تێچووونی نەگۆڕ} = \frac{\text{تێچووونی نەگۆڕ}}{\text{بڕی بەرهەم هاتوو}}$$

یان

$$\boxed{AFC = \frac{TFC}{Q}}$$

وێنەی (٢) چەماوەی تێکرای تێچووە نەگۆڕەکان

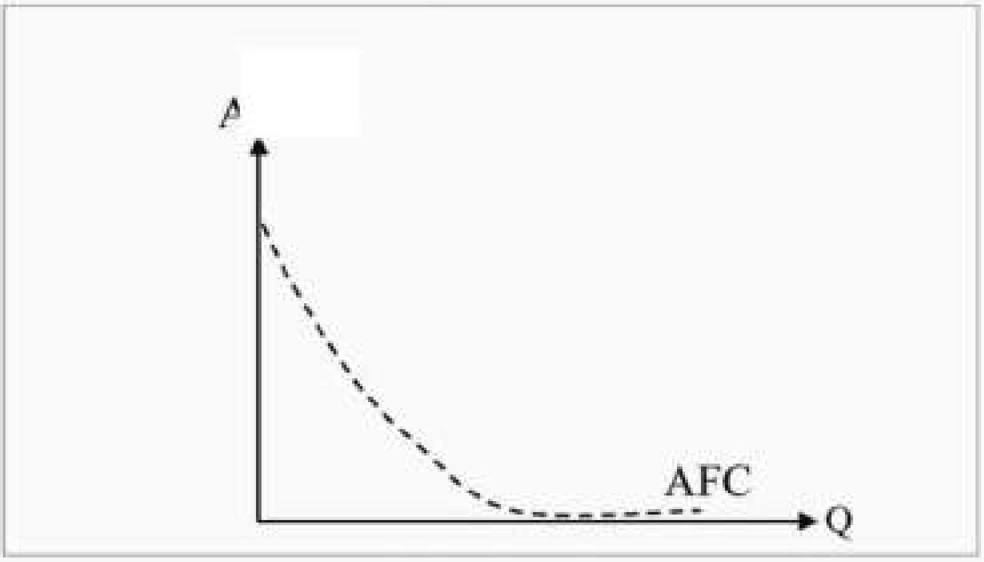

ب- تێکڕایی تێچوونی گۆڕاو: Average Variable of CostAVC

بریتی یە لەو بەشەی کە یەکەی بەرهەم هاتوو لە تێچوونی گۆڕاو بەری دەکەوێت لە ئەنجامی دابەش کردنی تێچوونی گۆڕاو بەسەر بڕی بەرهەم هاتوودا:-

$$\text{تێکڕایی تێچوونی گۆڕاو} = \frac{\text{تێچوونی گۆڕاو}}{\text{بڕی بەرهەم هاتوو}}$$

یان:

$$AVC = \frac{TVC}{Q}$$

چەماوەی تێکڕایی تێچوونی گۆڕاو لە شێوەی پیتی (U) خۆی دەنوێنێت کە لەسەرەوە بۆ خوارەوە وە بۆ لای ڕاست تاڕادەیەک درێژ

دەبێتەوە دواتر بەرز دەبێتەوە بۆ سەرەوە وەك لە وێنەی خوارەوە هاتووە.

وێنەی (١) چەماوەی تێکرای تێچوونی گۆڕاو

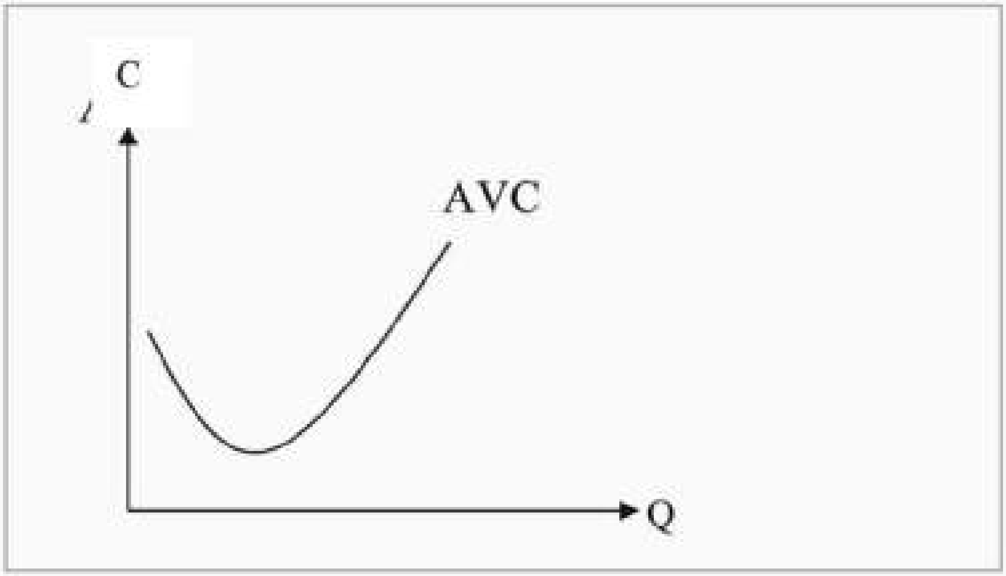

ج- تێکڕایی سەرجەمی تێچوون: ATC Average Total Cost

بەشی یەکەی بەرهەم هاتووە لە سەرجەمی تێچوون . بە یەکێك لەم دوو ڕێگایانەی خوارەوە بەدەست دەهێنرێت .

یەکەم: لە ڕێگای کۆکردنەوەی تێکڕایی تێچوونی نەگۆڕ لەگەڵ تێکڕایی تێچوونی گۆڕاو.

$$ATC = AFC + AVC$$

دووەم: لەڕێگای دابەش کردنی سەرجەمیتێچوون بەسەر قەبارەی بەرهەم.

$$\text{تێکڕایی سەرجەمی تێچوون} = \frac{\text{سەرجەمی تێچوون}}{\text{قەبارەی بەرهەم}}$$

یان

$$ATC = \frac{TC}{Q}$$

یان

تێکڕایی تێچوونی نەگۆڕ + تێکڕایی تێچوونی گۆڕاو = تێکرای سەرجەمی تێچوون

یان

$$ATC = AFC + AVC$$

چەماوەی ناوەندی سەرجەمی تێچووەکان لە شێوەی چەماوەی تێکڕایی تێچوونی گۆڕاودایە, بەڵام خۆی دەنوێنێت بەدووری ستوونی یەکسان بێت بە تێچوونە نەگۆڕەکان وەك لەم وێنە خوارەوەدا هاتووە .

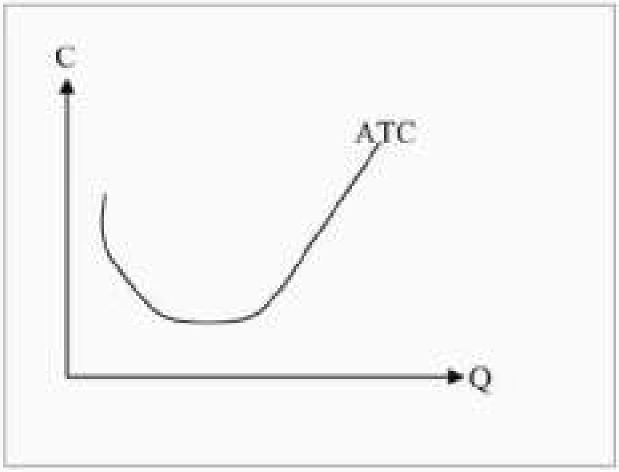

د- تێچوونی سنوورەکی: MC Marginal Cost

بڕی گۆڕانە لە تێچوونی هەمووەکی دا ((نەگۆڕ + گۆڕاو)) لە ئەنجامی گۆڕان لە قەبارەی بەرهەم هێنان بەیەك یەکە . وەپێوانەی تێچوونی سنوورەکی بەدابەش کردنی گۆڕان لە تێچوونی هەمووەکی بەسەر گۆڕان لە بڕی بەرهەم هاتوودا بەر دەست دەکەوێت .

گۆڕان لە تێچوونی هەمووەکی

تێچوونی سنوورەکی = ―――――――――――

گۆڕان لە بڕی بەرهەم هاتوو

یان

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q}$$

چەماوەی تێچوونی سنوورەکی بەرەو دابەزین ئاڕاستە دەبێت تاکو دەگاتە کەمترین تێچوون دواتر بەرز دەبێتەوە لە کاتی زێدە کردنی یەکە بەرهەم هێنراوەکاندا . وەك لەم وێنەدا خۆی دەنوێنێت .

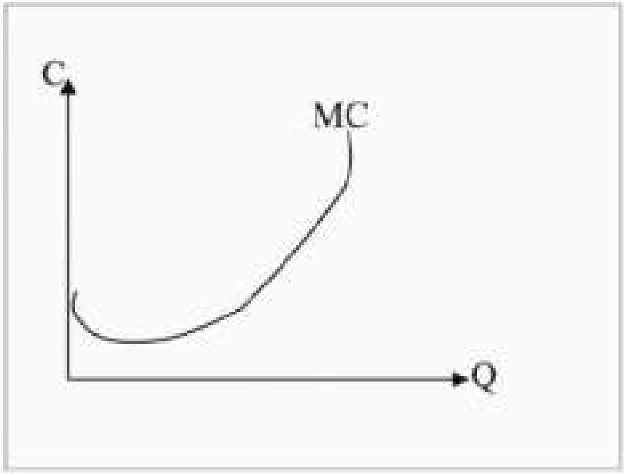

پەیوەندی نێوان تێچوون و قەبارەی بەرهەم

بۆ ڕوونکردنەوەی ڕێگای هەژمارکردنی جۆرەکانی تێچوونە جیاجیاکان وە تێگەیشتنی پەیوەندی لەگەڵ قەبارەی بەرهەم دا پشت دەبەستین بەم خشتەی خوارەوە:

خشتەی پەیوەندی نێوان تێچووەکان و قەبارەکانی بەرهەم.

ژمارەی یەکەی بەرهەم هاتوو Q	ت.ن تێچوونی نەگۆر TFC	س.ت تێچوونی گۆراو TVC	ت.ت.ن سەرجەمی تێچوون TC	ت.ت.گ تێکرایی تێچوونی نەگۆر AFC	ت.ن.گ تێکرایی تێچوونی گۆراو AVC	ت.س.ت تێکرایی سەرجەمی تێچوون ATC	ت.س تێچوونی سنوورەکی MC
٠	٥٠	٠	٥٠	—	—	—	—
١	٥٠	٤٠	٩٠	٥٠	٤٠	٩٠	٤٠
٢	٥٠	٧٠	١٢٠	٢٥	٣٥	٦٠	٣٠
٣	٥٠	٩٠	١٤٠	١٦,٦	٣٠	٤٦,٦	٢٠
٤	٥٠	١١٠	١٦٠	١٢,٥	٢٧,٥	٤٠	٢٠
٥	٥٠	١٢٥	١٧٥	١٠	٢٥	٣٥	١٥
٦	٥٠	١٣٥	١٨٥	٨,٣	٢٢,٥	٣٠,٨	١٠
٧	٥٠	١٤٠	١٩٠	٧,١	٢٠	٢٧,١	٥
٨	٥٠	١٧٠	٢٢٠	٦,٢	٢١,٢	٢٧,٤	٣٠
٩	٥٠	٢٢٥	٢٧٥	٥,٥	٢٥	٣٠,٥	٥٥
١٠	٥٠	٣٠٠	٣٥٠	٥	٣٠	٣٥	٧٥

لەم خشتەیەدا دەردەکەوێت کەستونی یەکەم دەربڕی یەکەکانی بڕی بەرهەمە ستونی دووەم تێچوونی نەگۆڕەو ناگۆڕێت هەرچەندە بڕی بەرهەم زیاد بکات .ستونی سێ یەم تێچوونی گۆڕاوە لەگەڵ زیاد بوونی بڕی بەرهەم دا زیاددەکات ستونی چوارەم سەرجەمی تێچوون دەردەخات کەپێك دێت لە تێچوونی گۆڕاوو نەگۆڕ.

ستونی هەشتەم تێچوونی سنورەکی یە کەدەتوانرێت دەربهێنرێت بە دەرکردنی سەرجەمی تێچوونی یەکەم لەسەرجەمی تێچوونی دووەم وە بەو جۆرە ستوونی حەوتەم تێکرای تێچوونە .وەك لەم شێوەیەدا دەردەکەوێت.

لەخشتەی سەرەوەدا تێبینی ئەم خاڵانەی خوارەوە دەکەین:

١.تێچوونی نەگۆڕ ناگۆڕێ بە گۆڕانی قەبارەی بەرهەم بەڵکو بەنەگۆڕاوی دەمێنێتەوە هەتا ئەگەر قەبارەی بەرهەم سفریش بێت، ئەمەش لە پابەند بوونە پێویستەکان خۆی دەنوێنێت سەبارەت بە دامەزراوەکان بەبێ ڕەچاو کردنی قەبارەی بەرهەم بەڵام نەختینەی تێکرای تێچوونی نەگۆڕ کەم دەبێتەوە بەزێدە بوونی بەرهەم تاکو دەگاتە نزمترین بەهاکەی ((٥ یەکەی نەختینەیی)) لەکاتی بەرهەم هێنانی (١٠) دە یەکەدا.

٢.تێچوونی گۆڕاو زیاد دەبێ بە زێدە بوونی بەرهەم ، بەڵام تێکرای تێچوونی گۆڕاو لەسەرەتادا کەم دەبێتەوە لەگەڵ زێدە بوونی بەرهەم تاکو دەگاتە نزمترین ئاستی دواتر زیاد دەبێت .

٣.سەرجەمی تێچوون بەرەو زێدەبوون ئاراستە دەکرێت هەر چەندە قەبارەی بەرهەم زێدە دەبێت وە دەبێتە ((٢٥٠)) لە ئاستی بەرهەم هێنانی (دە یەکە) .

٤.تێچوونی سنوورەکی بە ئاراستەی کەم بوونەوەیە تاکو دەگاتە نزمترین بەهاکەیەوە دواتر زێدە دەکات.

وە دەکرێت نواندنی چەماوەکانی تێچوون بکرێت بە وێنە بەم شێوەیەی خوارەوە :

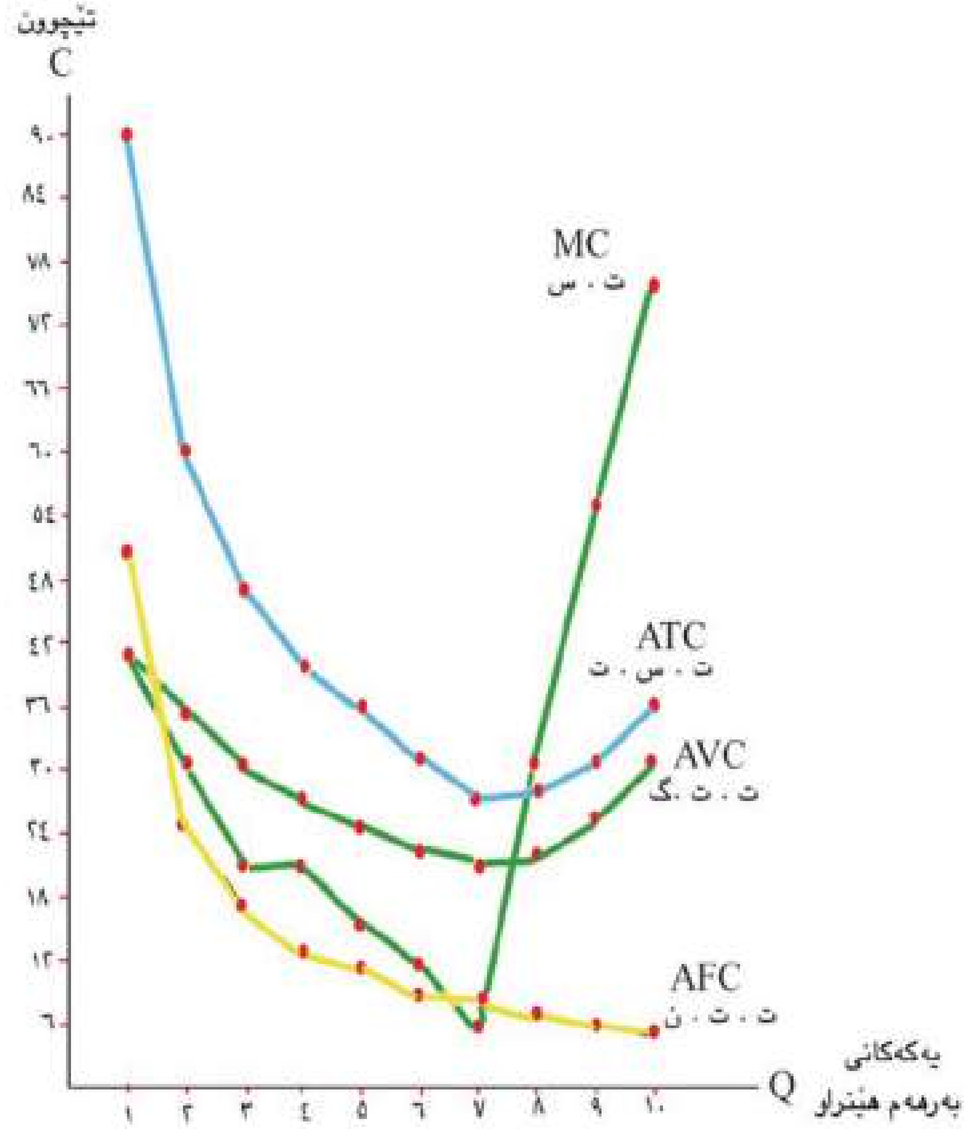

تێکرایی سەرجەمی تێچوون، تێکرایی تێچوونی نەگۆڕ
تێکرایی تێچوونی گۆڕاو ، تێچوونی سنوورەگی

پوختەی تێچوون
A Compact Glossary of Costs

زاراوە	هێما	پێناسە	هاوکێشە
تێچوونی نەگۆڕ Fixed Cost	ت.ن	تێچوون سەربەخۆیە ناگۆڕێت لەگەڵ ئاستی بەرهەمدا	
تێچوونی گۆڕاو Variable Cost	ت.گ	تێچوون دەگۆڕێت بەگۆڕانی بەرهەم	
سەرجەمی تێچوونی نەگۆڕ Total Fixed Cost	س.ت.ن	تێچوونی نەگۆڕی کەرەستە	
سەرجەمی تێچوونی گۆراو Total Variable Cost	س.ت.گ	تێچوونی گۆڕاوی کەرەستە	
سەرجەمی تێچوون Total Cost	س.ت	تێچوونی سەرجەم کەرستەکان	TC=TFC+TVC
تێکرای تێچوونی نەگۆر Average Fixed Cost	ت.ت.ن	سەرجەمی تێچوونی نەگۆڕی لەیەکەیەکی بەرهەمدا	AFC= TFC ÷Q
تێکرای تێچوونی گۆڕاو Average Variable Cost	ت.ت.گ	سەرجەمی تێچوونی گۆڕاو لەیەکەیەکی بەرهەمدا	AVC=TVC÷Q
تێکرای سەرجەمی تێچوون Average Total Cost	ت.س.ت	سەرجەمی تێچوون لە یەکەیەکی بەرهەمدا	ATC=AFC+A VC
تێچوونی سنوورەکی Marginal Cost	ت.س	گۆڕان لە سەرجەمی تێچووندا کە لە ئەنجامی زیادبوونی یەك یەکەدا لە سەرجەمی بەرهەمدا	MC=ΔTC÷ΔQ

بیردۆزی بەرهەم هێنان
PRODACTION THEORY

یەکەم / نەخشەی بەرهەم هێنان: Production function

بریتییە لە بوونی پەیوەندییەکی تەکنیکی لە نێوان بنەماکانی بەرهەم هێنان وەك گۆڕاوێکی سەربەخۆ وە لە نێوان بڕی بەرهەم هێنانی شمەکێك وەك گۆڕاوێکی پاشکۆ .

وە مەبەست لەمەش گۆڕانی بنەماکانی بەرهەم هێنانە بۆ شمەکی بەرهەم هاتوو لە ماوەیەکی دیاری کراودا , هەروەها دەربڕی ئاستی تەکنەلۆژی دامەزراوەیەك یان پیشەسازییەك یان ئابوورییەکی گشتگیرە.

وە دەکرێت نەخشەی بەرهەم هێنان بە شێوازی بیرکاری وە بە هاوکێشە دەربڕێت :-

$$Y = f(X_1, X_2)$$

f = بریتییە لە شمەکی بەرهەم هێنراو

(X_1, X_2) = بریتین لە بنەماکانی بەرهەم هێنان

Y بریتییە لە گۆڕاوی پاشکۆ، لە کاتێکدا هەردوو نەخشەی بنەماکانی بەرهەم هێنان (X_1 , X_2) گۆڕاوی سەربەخۆن .

دووەم / یاسای کەم بوونەوەی بەرهەم :

The Law of Diminishing Return

یاسای کەم بوونەوەی بەرهەم گرنگی دەدات بە دەرخستنی گۆڕان لە بەرهەم هێناندا , ئەمەش بە ڕوودانی گۆڕان لە یەکێك لە بنەماکانی بەرهەم هێنان لەگەڵ مانەوەی بڕی بنەماکانی دیکە بە نەگۆڕی و جێگیری.

هەندێ جار ئەم یاسایە پێی دەوترێت (یاسای ڕێژە گۆڕاوەکان) .

١- سەرجەمی بەرهەم و تێکرای بەرهەم و بەرهەمی سنورەکی:-

بۆتێگەیشتن لە یاسای کەم بوونەوەی بەرهەم دەبێت جیاوازی بکرێت لە نێوان سێ جۆر لە پێوەری بەرهەم ئەوانەش: (سەرجەمی بەرهەم , تێکرای بەرهەم, بەرهەمی سنورەکی).

جۆری یەکەم: سەرجەمی بەرهەم

بریتییە لە سەرجەمی ئەو بڕە بەرهەمەی شمەکێکی دیاری کراو کە بەرهەم هاتووە لەمیانەی پرۆسەی بەرهەم هێناندا.

جۆری دووەم: نێوەندی بەرهەم یان تێکڕای بەرهەم

بریتییە لە دابەش کردنی سەرجەمی بەرهەم بەسەر بڕی بنەمای بەرهەمی گۆڕاو کە لە پرۆسەی بەرهەم هێناندا بەکارهێنراوە .

جۆری سێیەم: بەرهەمی سنورەکی

بریتییە لەو گۆڕانەی کە لە بڕی بەرهەمدا ڕوودەدات لە ئەنجامی بەکارخستنی یەکەیەکی تر لە بنەماکانی بەرهەم هێنانی گۆڕاو هەروەها بریتیشە لە بەرهەم هێنانی دوایەکەی بنەماکانی بەرهەم هێنانی گۆڕاو .

به بەكار هێنانی چەمكی سەرجەمی بەرهەم دەكرێت یاسای كەم بونەوەی بنەماكانی بەم جۆرە روون بكرێتەوە :ـ

لەكاتی زیاد كردنی یەكێك لە بنەماكانی بەرهەم هێنانی گۆڕاو یەكەم جار سەرجەمی بەرهەم زیاد دەكات بە تێكڕایەكی زیاد تر تا دەگاتە خاڵی وەرچەرخان . لە پاشاندا زیاد بوون بەردەوام دەبێت بەڵام بە تێكڕایەكی كەمتر تا دەگاتە ئاستێك كە لە دوای ئەو ئاستە بەرهەم هێنان كەم دەبێتەوە .

بەڵام بە بەكارهێنانی چەمكی بەرهەمی سنورەكی دەشێت یاساكە بەم جۆرە باس بكرێت :

(لە كاتی زیاد كردنی چەند بنەمایەك لە بنەماكانی بەرهەم هێنانی گۆڕاو یەك لە دوای یەك ئەوا سەرەتا بەرهەمی سنورەكی زیاد دەكات لە پاشاندا كەم دەبێتەوە تا دەگاتە (سفر) لە پاشاندا بە نیگاتیف دەردەكەوێت).

لە پێناوی ڕونكردنەوەی ئەم یاسایە وە ئەو قۆناغانەی كە بەرهەم هێنان پێدا تێدەپەڕێت ئەم نموونەیە باس دەكەین :ـ

گریمان بەرهەم هێنێك كۆمەڵێك بنەمای بەرهەم هێنانی هەیە ئەو بنەمایانەش بریتین لە پارچە زەوییەكی كشتوكاڵی لەگەڵ كۆمەڵێك ئامێری كشتوكاڵی لە گەڵ تۆو , پەینی كیمیایی ﴿بەڵام لەم بارەدا تەنها یەك بنەمای بەرهەم دەگۆڕێت كە ئەویش بنەمای (كرێكارە)﴾گەر بێتوو سەیرێكی خشتەی خوارەوە بكەین دەردەكەوێت لە كاتی زیاد كردنی یەك كرێكار سەرجەمی بەرهەم دەبێتە (٦) تەن . وتێكرای بەرهەمیش بریتی یە لە شەش تەن , بەڵام بەزیاد كردنی كرێكاری دووەم سەرجەمی بەرهەم بەرز

دەبێتەوە دەبێت بە (١٨) تەن بەو جۆرە تێکرای بەرهەم بۆتە (٩) تـەن بەمانای سەرجەمی بەرهەم بەبڕی (١٢) تەن گۆڕاوە . کەئەمەش بریتی یە لەبڕی بەرهەمی سنورەکی کرێکاری دووەم , بـەلاّم بەکارخستنی کرێکاری سێ یەم سەرجەمی بەرهەم(TP) بووە بە (٢٢) تـەن بـەوەش تێکرای بەرهەمبووە بە (١١) تەن , وە بەرهەمی سنورەکی بـووە بـە (١٥) تـەن بەم جۆرە دەردەکـەوێت کەسـەرجەمی بەرهـەم زیـادبووە بـە شـێوازی ڕوو لەزیادی وە ئەم قۆناغە پێی دەوترێت قۆناغی زیاد بوونی ڕوولەزیادی .

بەلاّم بە بەکارخستنی کرێکاری ژمارە (٤) دەبینین کـە سـەرجەمی بەرهەم بووە بە(٤٠) تەن تێکرای بەرهەم بووە بـە (١٠) بـەلاّم بەرهـەمی سنورەکی بووە بە (٧)تەن بەم جۆرە سـەرجەمی بەرهـەم بەردەوامـە لـە زیادبوون بەلاّم بەشێوەی ڕوو لەکەمی تاوەکو کرێکاری ژمارە (٨)کەتیایدا سەرجەمی بەرهەم (٤٩) تەنە وە تێکرای بەرهەم بووە بە (٦,١) تـەن وە بەرهەمی سـنورەکی بـووە بـە (سـفر) ئەمـەش قۆنـاغی دووەمـی بەرهـەم هێنانە کە پێ ی دەوترێت قۆناغی زیادبوونی ڕوو لەکەمی .

بـەلاّم بـە بەکارخـستنی کرێکـاری ژمـارە (٩) سـەرجەمی بەرهـەم کـەمی کـردووە بـووە بـە (٤٥) تـەن وە تێکـرای بەرهـەم (٥) تەنـە وەبەرهەمی سنورەکی بووە بە — ٤ کەواتە بنەمایئوێـەم بـووە هـۆی کـەم بوونـەوەی بەرهـەم ئەمـەش قۆنـاغی سـێ یـەمی بەرهـەم هێنانـە کـە پێـی دەوترێت (قۆناغی کەم بوونەوەی ڕەهای بەرهەم) .

ژ.ک ژمارەی کرێکار	س.ب سەرجەمی بەرهەم TP	ت.ب تێکرای بەرهەم AP	ب.س بەرهەمی سنورەکی MP	قۆناغ
١	٦	٦	٦	قۆناغی یەکەم (قۆناغی زیادبوون) ڕوولەزیاد بوون (زیادە متزایدە) MP>AP
٢	١٨	٩	١٢	
٣	٣٣	١١	١٥	
٤	٤٠	١٠	٧	قۆناغی دووەم قۆناغی زیاد بوونی ڕوولە کەمی (زیادە متناقصة) AP> MP
٥	٤٥	٩	٥	
٦	٤٨	٨	٣	
٧	٤٩	٧	١	
٨	٤٩	٦,١	سفر	
٩	٤٥	٥	٤-	قۆناغی سێیەم قۆناغی کـەم بونـەوەی ڕەهای بەرهەم (تناقص مطلق)

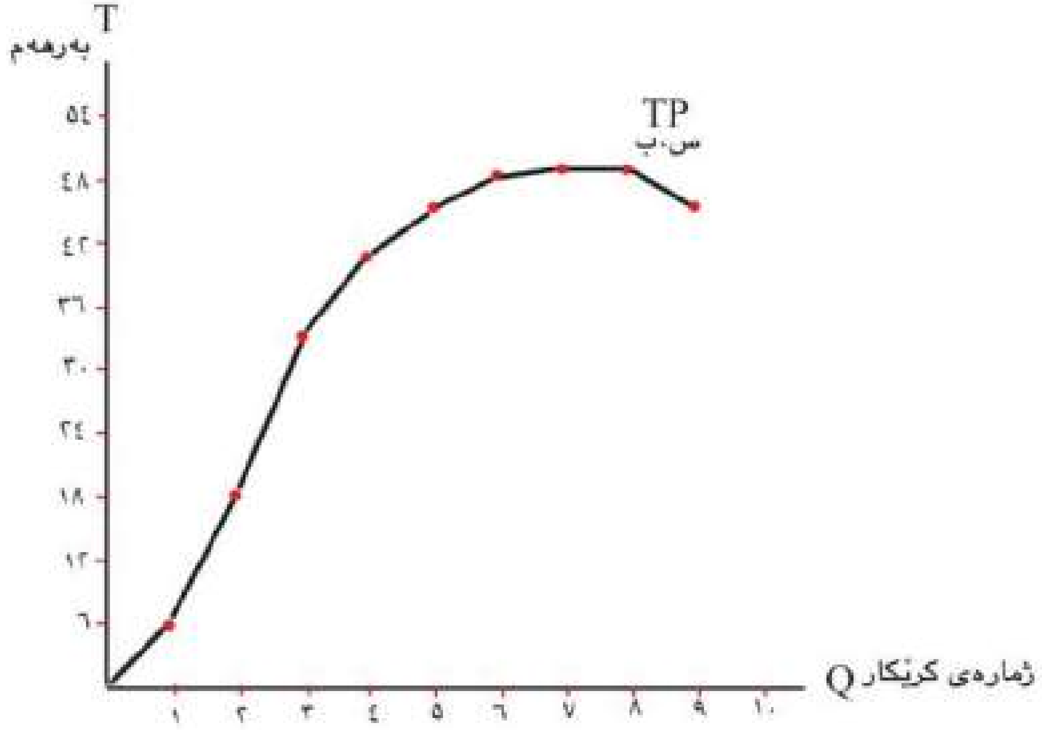

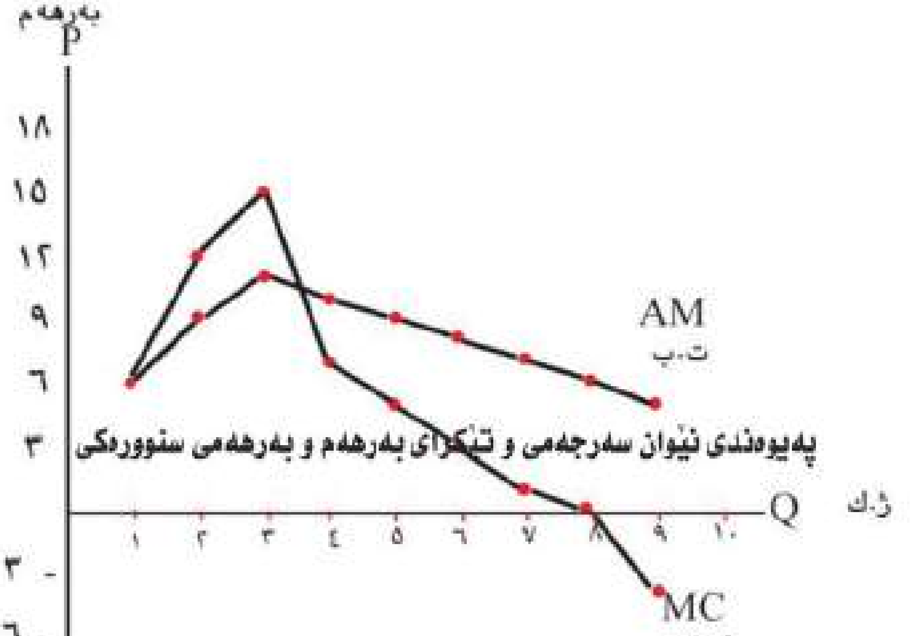

پەیوەندی نێوان سەرجەمی بەرهەم وتێکڕایی بەرهەم و بەرهەمی سنووردگی

سنوورو تايبه‌تمه‌ندييه‌كانی قۆناغه‌كانی به‌رهه‌مهێنان

قۆناغی یه‌كه‌م:

له‌ خاڵی بنه‌ڕه‌ته‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌كات و له‌و خاڵه‌دا كه‌ تێكرای به‌رهه‌م یه‌كسان ده‌بێت به‌ به‌رهه‌می سنوره‌كی ته‌واو ده‌بێت وه‌ ئه‌م تایبه‌تمه‌ندییانه‌ی هه‌یه‌:-

أ. سه‌رجه‌می به‌رهه‌م به‌ تێكڕایه‌كی زیاد تر زیاد ده‌كات.

ب. به‌رهه‌می سنوره‌كی گه‌وره‌تره‌ له‌ تێكرای به‌رهه‌م ت.ب < ب.س

ج. كۆتایی دێت له‌ كاتێكدا ت.ب = ب.س به‌رهه‌می سنوره‌كی به‌تێكرای به‌رهه‌م.

قۆناغی دووه‌م:

له‌و خاڵه‌وه‌ ده‌ست پێده‌كات كه‌ ت.ب = ب.س تێكرای به‌رهه‌م یه‌كسان بێت به‌ به‌رهه‌می سنوره‌كی وه‌ له‌و خاڵه‌دا كۆتایی دێت كه‌ ب.س = سفر به‌رهه‌می سنوره‌كی =سفر.

ئه‌م قۆناغه‌ ئه‌م تایبه‌تمه‌ندییانه‌ی هه‌یه‌ :-

أ. سه‌رجه‌می به‌رهه‌م زیاد ده‌كات به‌ تێكڕایه‌كی كه‌متر .

ب. به‌رهه‌می سنوره‌كی كه‌متره‌ له‌تێكرای به‌رهه‌م ب.س < ت.ب

ج. له‌ كاتێكدا كه‌ به‌رهه‌می سنوره‌كی ده‌بێت به‌ سفر كۆتایی دێت ب.س = سفر

قۆناغی سێیه‌م:

له‌و خاڵه‌وه‌ ده‌ست پێده‌كات كه‌ ب. س = سفر وه‌ به‌رهه‌می سنوره‌كی =سفر. سه‌رجه‌می به‌رهه‌م ده‌ست ده‌كات به‌ كه‌م بونه‌وه‌ی ڕه‌ها وه‌ ئه‌م تایبه‌تمه‌ندییانه‌ی هه‌یه‌:-

أ. سەرجەمی بەرهەم هێنان بە ڕەهایی کەم دەکات

ب. وە بەرهەمی سنوردار دەبێت بە سالب ب. س > سفر

یاسای کەم بوونەوەی بەرهەم یاسایەکی ڕاستی و واقعیانەیە دیاردە ئابووریەکان پشتگیری ڕاستی و دروستی ئەم یاسایە دەکەن ئەگەر ئەمە وا نەبوایە دەتوانرا هەموو ئەو بڕە بەرهەمە بەرهەم بهێنرێت کە مرۆڤ دەیویست بەبەکار بردنی هەمان بڕ لە هۆکارەکانی بەرهەم هێنانی نەگۆڕو گۆڕینی یەك هۆکار بۆ بەدیهاتن و دەرکەوتنی ئەم یاسایە دەبێت ئەم مەرجانەی خوارەوە هەبن:-

١- بوونی هۆکاری بەرهەم هێنانی نەگۆڕ لەگەڵ یەك هۆکاری گۆڕاو، (ئەگەر بێت و هەموو هۆکارەکان بگۆڕێن ئەوا بەرهەم هێن دەتوانێت خۆی لە ڕوودانی ئەم یاسایە بە دوور بگرێت).

٢- دەبێ ئەو هۆکارەی دەگۆڕێت لێك چووبن .

٣- دەبێت ئاستی تەکنەلۆژی نەگۆڕ بێت .

Revenue:داهات

یەکەم/ سەرجەمی داهات : (Total revenue) TRV

ئەمە بریتیە لە سەرجەمی ئەو داهاتانەی کە بەرهەم هێن دەستی دەکەوێت بە فرۆشتنی بڕی شمەکی بەرهەم هێنراو ئەمەش بریتی دەبێت لە (بڕی شمەك X نرخی شمەك).

ب × ن = سەرجەمی داهات

س.د = سەرجەمی داهات .

ب = بڕی شمەکی فرۆشراو

ن = نرخی شمەکەکە

چەماوەی سەرجەمی داهات لە بازاڕی کێبڕکێی تەواودا بریتی یە لەهێڵێکی ڕاست کەلە خاڵی بنەڕەتەوە دەست پێ دەکات وە لاریەکەی یەکسانە بە (سفر) .

دووەم :تێکرای داهات: (Average Revenue) AR

بریتی یە لەداهاتی یەك یەکە لە شمەکی فرۆشراو لەسەرجەمی داهات، بەدابەش کردنی سەرجەمی داهات بەسەر ژمارەی یەکەی فرۆشراو لە بەرهەمەکە دەست دەکەوێت .

$$\text{تێکرای داهات} = \frac{\text{سەرجەمی داهات}}{\text{ژمارەی یەکەی فرۆشراو}}$$

سێیەم / داهاتی سنورەکی: Marginal Revenue   MR

بریتی یە لە گۆڕانی رێژەیی لەسەرجەمی داهات لەئەنجامی گۆڕانی بڕی فرۆشتن بەیەك یەکە . یان بریتی یە لە داهاتی دوا یەکەی فرۆشراو .

$$د.س = \frac{\Delta س.د}{\Delta ب}$$

MR = داهاتی سنورەکی

ΔTR = گۆڕان لەسەرجەمی داهات

ΔQ= گۆڕان بڕی بەرهەمی فرۆشراو

لەم خشتەیەدا سەرجەمی داهات وتێکرای داهات وداهاتی سنورەکی لەبازاڕی کێبڕکێ دا روون کراوەتەوە:

ب بڕی فرۆشراو	ن نرخی یەك یەکە	س.د سەرجەمی داهات	ت.د تێکرای داهات	د.س داهاتی سنورەکی
١	١٠	١٠	١٠	١٠
٢	١٠	٢٠	١٠	١٠
٣	١٠	٣٠	١٠	١٠
٤	١٠	٤٠	١٠	١٠
٥	١٠	٥٠	١٠	١٠
٦	١٠	٦٠	١٠	١٠
٧	١٠	٧٠	١٠	١٠
٨	١٠	٨٠	١٠	١٠
٩	١٠	٩٠	١٠	١٠
١٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠

فەرهەنگۆکی ئابووری

"ئینگلیزی – کوردی"

ئینگلیزی	کوردی
Accounting Profit	قازانجی ژمێریاری
Allocation Efficiency	توانستی پسپۆری
Allocation of Resources	دابەشکردنی دەرامەتەکان
Average Cost	تێکڕای تێچوون
Average Fixed Cost (AFC)	تێکڕای تێچوونی نەگۆڕ
Average Labour Productivity	تێکڕای بەرهەمهێنانی کرێکار
Average product	تێکڕای بەرهەم
Average Revenue (AR)	تێکڕای داهات
Average Total Cost (ATC)	تێکڕای سەرجەمی تێچوون
Average Variable Cost (AVC)	تێکڕای تێچوونی گۆڕاو
Budget Line	هێلی بودجە
Budget	بودجە
Business	کارەکان
Buyer	کڕیار
Capacity	توانا
Capital	سەرمایە
Capital Good	کالای سەرمایەداری
Capital Intensive	چڕی سەرمایە
Capitalism	سەرمایەدارێتی
Capitalistic System	سیستەمی سەرمایەداری
Cardinal Utility	کەلکی ژمێرەیی
Cartel	یەکێتی بەرهەمهێنەران
Ceteris Paribus	لەگەڵ مانەوەی هۆکارەکانی تر بە نەگۆڕاوی
Change in Demand	گۆڕان لە خواست

ئینگلیزی	کوردی
Change in Supply	گۆڕان لەخستنەروو
Choice	هەڵبژاردن
Commodity	شمەك
Competitine Firm	دامەزراوەی کێبڕکێیی
Competition	کێبڕکێ
Complementary Goods	شمەکی تەواوکەر
Concave	قۆقز
Constant Returns to Scale	نەگۆڕانی داهاتی قەبارە
Consumer	بەکاربەر
Consumer Goods	شمەکی بەکاربردن
Consumer Surplus	زێدەی بەکاربەر
Consumption	بەکاربردن
Convex	کوڕ
Cost Curve	چەماوەی تێچون
Cost Schedule	خشتەی تێچون
Cross Elasticity of Demand	نەرمی خواست
Cross Elasticity of Demand	نەرمی خواستی یەکتربڕ
Demand	خواست
Demand Curve	چەماوەی خواست
Demand Schedule	خشتەی خواست
Dependent Variable	گۆڕانی پشتبەست
Derived Demand	خواستی داتاشراو
Determinants of Demand	سنووربەندەکانی خواست
Determinants of Supply	سنووربەندەکانی خستنەروو
Diminishing Marginal Returns	کەمبوونەوەی داهاتی سنوورەکی
Diminishing Marginal Utility	کەمبوونەوەی کەڵکی سنوورەکی
Distribution	دابەشکردن

ئینگلیزی	کوردی
Economic Analysis	شیکردنەوەی ئابووری
Economic Efficiency	توانستی ئابووری
Economic Goal	ئاما نجی ئابووری
Economic Grawth	گەشەی ئابووری
Economic Loss	زیانی ئابووری
Economic Model	مۆدێلی ئابووری
Economic Profit	قازا نجی ئابووری
Economic System	سیستەمی ئابووری
Economic Theory	بیردۆزی ئابووری
Economics	زانستی ئابووری
Elastic Demand	خواستی نەرم
Elastic Supply	خستنەرووی نەرم
Entrepreneur	رێکخەر
Equality	یەکسانی
Equilibrium	هاوسەنگی
Equilibrium Condition	مەرجی هاوسەنگی
Equilibrium Price	نرخی هاوسەنگی
Equilibrium Quantity	بڕی هاوسەنگی
Equity	یەکسانی
Exchange	ئاڵوگۆڕ
Expectation	پێشبینی کردن
Expectation Path	رەوتی فراوانی
Explicit Cost	تێچوونی ئاشکرا
Export	هەناردە
Factor of Production	بنەمای بەرهەمهێنان
Firm	دامەزراو
Free Goods	شمەکی ئازاد (خۆرایی)

ئینگلیزی	کوردی
Full Employment	بەگەڕخستنی تەواو
Globalization	جیهانگیری
Goal	ئامانج
Government Intervention	دەستێوەردانی حکومی
Government Purchases	کڕاوە حکومیەکان
Homogeneous Proudts	بەرهەمە هاوچەشنەکان
Human Behavior	ڕەفتاری مرۆیی
Human Capital	سەرمایەی مرۆیی
Imperfect Copetition	کێبڕکێی ناتەواو
Implicit Cost	تێچوونی شاراوە
In Come	داهات
In Come Elasticity of Demand	داهاتگەری نەرمی توانینی خواستی داهات گەری
Independents Goods	شمەکە سەربەخۆکان
Indifference Curves (IC)	چەماوەکانی لێک چوو
Indifference Map	نەخشەی لێک چوو
Indirect Tax	باجی ناراستەوخۆ
Individual	تاکەکەس
Industry	پیشەسازی
Inferion Goods	شمەکی بێ کەڵک
Inflation Rate	تێکڕای هەڵاوسان
Interest Rate	تێکڕایی سوو
Intermediate Goods	شمەکی ناوەندی
Investment	وەبەرهێنان
Iso-Cost line	هێڵی تێچوونی یەکسان
Iso-quant Curve	چەماوەی بەرهەمی یەکسان
Labor	کار
Labor Factor	بنەمای کار

ئینگلیزی	کوردی
Labor Force	هێزی کار
Labor Productivity	بەبەرهەم هێنانی کار
Land	زەوی
Law of Demand	یاسای خواست
Law of Supply	یاسای خستنەڕوو
Long Run	ماوەی درێژخایەن
Luxury Goods	شمەکە جوانکارییەکان
Macroeconomics	ئابووری گشتی
Maraginal Cost (MC)	تێچوونی سنووردکی
Marginal Benefits	کەڵکی سنووردکی
Marginal Product (MP)	بەرهەمی سنووردکی
Marginal Productivity	بەبەرهەم هێنانی سنووردکی
Marginal Rate of Substitution	تێکڕای سنووردکی لەجیاتی بوون
Marginal Rate of Technical Substitution	تێکڕای سنووردکی لەجیاتی بوونی تەکنیکی
Marginal Revenue (MR)	داهاتی سنووردکی
Marginal Utility (MU)	کەڵکی سنووردکی
Market Economy	ئابووری بازاڕ
Market Failure	سەرنەکەوتنی بازاڕ
Market Power	هێزی بازاڕ
Market Price	نرخی بازاڕ
Microeconomics	ئابووری بڕدکی
Mixed Economy	ئابووری تێکەڵاو
Monopolist	قۆرخ کەر
Monopolistic Competition	قۆرخ کەری کێبڕکێیی
monopsonist	قۆرخ کەری کڕین
Monopsony	قۆرخ لە کڕین

ئینگلیزی	کوردی
Natural Monopoly	قۆرخ کردنی سروشتی
Natural Resources	دەرامەتە سروشتیەکان
Necessity Goods	شمەکە پێویستەکان
Normal Profit	قازانجی ئاسایی
Oligopoly	قۆرخ کردنی کەمەکان
Open Economy	ئابووری کراوە
Opportunity Cost	تێچوونی هەل
Optimal	نموونەترین
Ordinal Utility	کەڵکی ریزبەندی
Perfect Competition	کێبڕکێی تەواو
Perfect Knowledge	زانیاری تەواو
Perfect Substitute	جێگیرکەرەوەی تەواو
Political Economics	ئابووری سیاسی
Price Competation	کێبڕکێی نرخ
Price Discrimination	جیاکەری لە نرخ
Price Maker	دروستکەری نرخ
Price Taker	وەرگری نرخ
Private Costs	تێچوونی تایبەت
Private Ownership	خاوەنداریەتی تایبەت
Private Sector	کەرتی تایبەت
Producer	بەرهەم هێنەر
Product	بەرووبووم
Production	بەرهەم هێنان
Production Curve	چەماوەی بەرهەم
Productivity	بەبەرهەم هێنان
Profit	قازانج
Public Goods	شمەکە گشتییەکان

ئینگلیزی	کوردی
Public Sector	کەرتی گشتی
Purchasing Power	هێزی کڕین
Quantity	بڕ
Quantity Demand	بڕی داخواست
Quantity Supplied	بڕی خستنەروو
Rational Behavior	رەفتاری ژیرانە
Raw Materials	کەرەستەی خاو
Real Wage	کرێی راستەقینە
Rent	موڵکانە
Revenue	داهات
Sales	فرۆشراوەکان
Satisfaction	تێربوون
Scarcity	دەگمەنی
Seller	فرۆشیار
Shortage	کورتی هێنان
Social Benefits	سوودە کۆمەڵایەتیەکان
Social Cost	تێچوونی کۆمەڵایەتی
Social Welfare	خۆشگوزەرانی کۆمەڵایەتی
Stability	جێگیربوون
Subsidy	کۆمەك
Substitute Good	کاڵای جێگیرکەرەوە
Supply	خستنەروو
Supply Curve	چەماوەی خستنەروو
Supply Schedule	خشتەی خستنە روو
Surplus	زێدەیی
Tax	باج
Total Cost (TC)	تێچوونی گشتی

ئینگلیزی	كوردی
Total Expenditure	خەرجی گشتی
Total Fixed Cost (TFC)	تێچوونی نەگۆری گشتی
Total Product (TP)	بەرهەمی گشتی
Total Profit	قازانجی گشتی
Total Revenue (TR)	داهاتی گشتی
Total Utility	كەڵكی گشتی
Total Variable Cost (TVC)	تێچوونی گۆڕاوی گشتی
Utility	كەڵك
Value	بەها
Value of Marginal Product	بەهای بەرهەمی سنووردكی
Variable Cost	تێچوونی گۆڕاو
Wage	كرێ
Wants	ئارەزووەكان
Wealth	سامان
Welfare	خۆشگوزەرانی
Welfare Economics	ئابووری خۆشگوزەرانی
Willing	ئارەزوو

پێرست

لاپەڕە	بابەت
٤	بەشی یەكەم –سەرەتاكانی زانستی ئابووری
٢٥	بەشی دووەم – سیستەمە ئابوورییەكان
٥٢	بەشی سێیەم – بیردۆزی خواست وخستنەروو
٧٤	بەشی چوارەم – نەرمی نواندن
١٠٥	بەشی پێنجەم- بیردۆزی رەفتاری بەكاربەر
١٢١	بەشی شەشەم – تێچووەكان وبەرهەمهێنان
١٤٤	فەرهەنگۆك